

Lapszámunk képzőművészeti anyagát Berki Viola (1932–2001) grafikusnak és festőművésznek a Derecskei Városi Művelődési Központ által 2021. július 12-én megnyitott emlékkiállítására alapján válogattuk (az *Elveszett pásztor* című olajfestmény kivételével). A művek a Kiskunhalasi Thorma János Múzeum tulajdonában vannak. A felvételeket Oláh Katalin Kinga készítette.

SZEMHATÁR

- 3 | Zsille Gábor: *Hit és űr*
- 4 | Árkossy István: *Betűzuható*
- 6 | Banner Zoltán: *interjú; űrséta; palackposta*
- 7 | Horváth (EÖ) Tamás: *Holnap újra felkel a nap*
- 12 | Novák Valentin: *Körkörös vers*
- 13 | Nicolae Dabija: *A tizenharmadik apostol*
- 16 | Farkas Gábor: *Asszimiláció és identitástudat*
– a moldvai magyarság léthelyzete a 17–20. században
- 22 | László Noémi: *Helyrajz*
- 23 | Hambalkó Dalma: „...igazán az együttesben lehet gyönyörködni”
Interjú Árkossy Istvánnal
- 25 | Both Balázs: *Üres ég alatt*
- 26 | Nagy Ignác: *A litván pap költők és a litván nemzettudat kialakulása*
- 33 | Kubina Zita: *Fehér;*
- 34 | *Emlékinvázio*
- 35 | Székelyhidi Zsolt: *Mása; Félszín*
- 36 | Mindák Dániel: *Correspondances*
- 40 | Hamar Péter: *Móricz Zsigmond két káprázata*
- 47 | Ratkó József: *Asszony; Versek a Véletlen világ című darabból*
- 50 | Babus Antal: *Ecsetvonások egy „szakképzetlen könyvtáros” arcképéhez*
Vekerdi Lászlóról

NYITOTT MŰHELY

- 55 | Petrik Béla: *Aki elhozta a magyar irodalomba*
a moszkvai levéltárak anyagát
Beszélgetés Babus Antal irodalomtörténésszel

KÖNYVSZEMLE

- 64 | Pósa Zoltán: *Magyarság és egyetemesség szintézise*
Oláh János: Az idő csapdája
- 67 | Jámborné Balog Tünde: *Az írástudó hűsége*
Mezey Katalin: Rövid a farsang
- 70 | Kovács István: *Egy elfelejtett tudós tusrajzokkal is életre keltett*
hősmondái
Sebestyén Gyula: Gesta Hungarorum. A magyar hősmondák öt
könyve. Jankovics Marcell 50 tusrajzával

MAGYAR NAPLÓ

A Magyar
Írószövetség
lapja

Megjelenik havonta
ISSN 0865291 0

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország
bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél,
a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06-1-767-8262 számon,

levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető
a Magyar Posta Zrt.-nél: a www.posta.hu

WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storef>),

1900 Budapest,

06-1-767-8262,

hirlapelofizetes@posta.hu

Belföldi előfizetési díjak:

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

A folyóirat megrendelhető szerkesztőségünkben is:

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (örökös elnök),
Báger Gusztáv, Erős Kinga, Horváth Antal, Kalász Márton,

Kő Pál, *Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza*

Újraalapító főszerkesztő: Oláh János

Főszerkesztő: **Jánosi Zoltán**

E-mail: janosizoltan@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7035

Főszerkesztő-helyettes: **Bíró Gergely** (próza)

E-mail: proza@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7031

MUNKATÁRSAK

Berta Zsolt

(Magyar Napló Könyvesbolt)

Mobil: (70) 421-9580

E-mail: magyarnaplokb@gmail.com

Berta-Havasajjai Matild (ügyintéző)

E-mail: bertahavasajjai@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 410-5784

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné (gazdasági ügyintéző)

Ekler Andrea (tanulmány)

E-mail: ekler.andreaanna@gmail.com

Mobil: (30) 444-6573

Hambalkó Dalma (szerkesztő, Oláh János szerkesztői ösztöndíjas)

E-mail: hambalkodalma@magyarnaplo.hu

Mirtse Zsuzsa (Könyvszemle)

E-mail: kritika.magyarnaplo@gmail.com

Nemes Attila (Nyitott Műhely, marketing)

E-mail: nemesattila@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó (szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)

E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7030

Szentmártoni János (ügyvezető)

Zsiga Kristóf (ügyvezető, könyvkiadás)

E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)

E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Mobil: (70) 421-8147

Címlap- és belívterv: **Vincze Judit**

Grafikai kivitelezés: **Oláh Mátyás László**

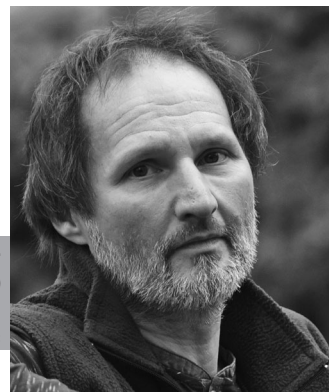
A címlapon: **Babus Antal**

(Fotó: Vadócz Dávid)

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg,
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.*

Hit és űr

Zsille Gábor
(1972, Budapest)
költő, műfordító, szerkesztő,
Térey-ösztöndíjas

A legendássá vált 1938-as budapesti Eucharisztikus Világkongresszust az elhatalmasodó fasizmus és a második világháború komor árnyékában készítették elő, tartották meg. Azokban a napokban harminchárom országból ötvenezer ember vendégeskedett fővárosunkban – a német küldöttség utazását Hitler megtiltotta. A nagyszabású ünnepek nem titkoltan a katolikus egyház erejét, jelentőségét demonstrálták a náciizmus, illetve a bolsevizmus felé, egyes teológusok a „világhódító kereszténységről” értekeztek – ám alig két évvel később papok és szerzetesek ezreit hurcolták náci koncentrációs táborokba (főként Dachauba), tíz évvel később pedig hazánkban egyházi személyek százait deportálták, kínozták meg kegyetlenül a kommunisták, s tollvonással koboztak el, számoltak fel katolikus intézményeket. Ez minden hívő számára történelmi lecke: alázatra int.

Papnövendék koromban egy idős, bölcs püspök arra intett: „Egy társadalomnak olyanok a papjai, amilyeneket érdemel. A szent életű papokat ki kell imádkozni.” Lehetséges, hogy ez az irodalomra is érvényes? Egy társadalomnak olyanok a költői, írói, amilyeneket érdemel, amilyeneket az olvasási kultúrájával-hajlandóságával „kiimádkozik”?

Napjainkra a vallási helyzet megváltozott. A hagyományos szentségi élet helyébe sokaknál a közömbösség és a kétely lépett; a modern ember lelkében egyfajta hiány keletkezett, ám ez az űr Isten formájú. A transzcendencia iránti igény, vágyódás nem szűnt meg, sőt egyre erősebb, s ez az irodalomban is megfigyelhető. Az elmúlt évtizedek lírai termésében a hitvalló költészetet javarészt felváltották az istenkereső versek; a hitbuzgalmi strófákat egy mai alkotó tollából túlságosan fennköltnek érezzük. Az ezredforduló óta eltelt időszak érdekessége, hogy vallástalanul felnőtt költőink egész sora fedezte fel ihlető olvasmányként a *Bibliát*. (Különösen a *Zsoltárok könyvét*, az *Énekek énekét* és az evangéliumokat.)

Az 1938-as eucharisztikus találkozó azt is üzent a világnak, hogy Magyarországon még béke volt, a nagyhatalmi háborús előkészületek dacára. A most, szeptember 5. és 12. között zajló budapesti világkongresszus is erről tanúskodik: hazánk a járvány és a globális népvándorlás időszakában is a béke szigete, hiszen ez idő tájt maszk nélkül élhetünk és közbiztonságban, közvetlen terrorveszély nélkül. Adja Isten, hogy így maradjon, és ne zúduljon ránk egy újabb sorsveszély!

Zsille Gábor

Árkossy István

Betűzuhatag

Árkossy István

(1943, Kolozsvár) festő-
művész, grafikus, Budapesten
él, Szolnay Sándor-díjas

Polcomon, mint rendhagyó munkatáborban, úgy sorakoznak egymás mellett a szellem foglyai, fogvatartói – a könyvek; hol lazábban némi kényelemben, hol helyszűke miatt préselve-szorongva. Ők, a múlt, a jelen, a jövőendő tevékeny napjainak néma segítőmunkásai, koronázatlan királyai, csendes napszamosai, komornái és komornyikjai, egységesen papírruhába öltöztetve, fontos vagy kevésbé fontos életük üzeneteivel, rettenetes jóslataival, jegyzett, formás fejezetekbe sűrített bizonyításokkal, igazolásokkal és önigazolásokkal, más szóval: a kihegyezett lét számtalan monokróm és monoton vagy színes árnyalatával, ahogy a sors egymás mellé rendelte őket ott, abban a számukra fenntartott térség pár négyzetcentiméteres életerében. Papírból készült hangtalan agyaghadserreg ez. Igen, ők ott strázsálnak türelemmel, szolgálatra készen, szolgálatra várva, szolgálatra születve egybeterelten és agyba tároltan, s öröm, ha megnyílhatnak, amikor kell, ha épp szükség van rájuk; ilyenkor útjukra eresztik a történetek végtelen szalagsorát, hisz, noha volt egyszer egy vadnyugat, de volt egyszer egy vadkelet is, ahonnan tényeket hordoznak, cáfolnak; úgy, ahogy azt a könyvek szokásukhoz híven megértőn vagy provokatívan általában teszik. És megteszik, tekintetünket keresve, ők, a nyomdafestékbe dermedt Gutenberg-galaxis szellemsugárzású állócsillagai. Közben némaságuk feszítőereje folyamatosan sugározza a történelem eseménykapszulájának tanújeleit, hozsannázott vagy sárba döngölt, de itt már

örök érvényűként lejegyzett dokumentumait. Nincsenek tekintettel szomszédaikra, s az azokban foglalt ideákra sem, hisz nincs kötelező érvényű kommunikáció a könyvek demokratikus papírtársadalmában, csak kötelező érvényű egyéni létezés vagy nemlétezés, túlélés vagy megsemmisülés van. S amint megérintjük egy kiadvány papírbársony arcát, máris villan a szellemi aknavető bensőjéből áradó értelemszikra, ami hordja-viszi teóriák energiáit, jegyzett életeket, tündökléseket, zuhanásokat, megvéd és kiolt eszméket, érveket állít fel, állításokat dönt le, megsokszoroz, vagy aprít, kettőbe, százba vág, erőnek erejével, ahogy azt az osztódás tiszta matematikai rendje, miként a favágásnál, úgy az eszmehasogatástól is megkívánja. Mindahányban rejtett üzenet lapul; valami, valakiről és valamiért, így a cselekménynek bár esélye legyen harsonaszóval bevonulni az irodalomtörténelembe, hogy ott is örökké ne csak az Idő legyen privilegizált, ami mindenhova hívatlanul érkezik, belerágva, belefészkelve magát időtálló betonbunkerébe. S az írói gondolat igyekszik lábbon, talpon, észnél maradni, úgy, ahogyan tud. Jegyzi önmagát finoman hurkolt és ívelt, tört és tagolt vonalak betűképleteiben, az agy titkosírásának, rovásírásának és megrovás-írásának vonalszövevényeit bogozgatva, borzolgatva, a historikus századok láncszemeivel egybefonva, ami könyvnek születvén, már alapszinten hallgatásra lett ítélve. Hogy a forma és tartalom egysége és kétsége csak kellő érdeklődés kényszerítő hatására fed-

hesse fel titkát, akkor, ha a históriafolyam hömpölygő gondolat-árjának kincse mégis elolvasásra vagy megismerésre várna. Bajor Andor kiváló Erdélyben élt író, költő, ezt üzeni: „A könyvek is élnek, vidulnak, öregednek és elporladnak, akár az emberek. Volt közöttük rab is és száműzött, aki talán évszázadokig szenvedett poros polcokon, ládák börtönében, s csak diadalmas forradalmak után jelenhetett meg a fényben, térhetett a népek szívébe, édes otthonába.”

Mindjárt mellettem, mint az athéni Parthenón oszlopsora az Akropoliszon, úgy magasodik öt pompás kötetben a székelyföldi születésű, egykori Utunk-szerkesztőtárs, novella- és regényíró Szabó Gyula *A sátán labdái* című, több mint kétezer oldalas dokumentumokban életre keltett gigantikus história-tára, zúgó regényfolyama Erdély megviselt 17–18. századi koráról, túlélésének esélyeiről. Aztán mellette fehérlik-feketéllik a *Carmina Burana*-kötet karoling-minuszkulák betűstílusával tervezett címlapja Szász Endre illusztrációit őrizve, még abból az időből, amikor a kulturált, nagystílű és poétikus mesterrajzoké volt a jelen; ehhez simul Wesselényi István *Sanyarú világa* két testes kötetben, megsárgulva már a Kriterion Könyvkiadó egykori, legendás „Fehér Könyvek” sorozatában. Némileg több helyet kíván Pápai Páriz Ferenc *Pax corporisa*, az alacsony, kézre álló, testes kis kötet, könnyű pergetni lapjain az időt, ahol a mulandóság alig több mint oldalszámzás kérdése. Ennek közvetlen szomszédja Bod Pétertől a *Magyar Athenas*, valamint a Művelődéstörténeti tanulmányok sorozatból az *Ódon*

Erdély. És mint a székelyföldi Madéfalván a veszedelem szomorú emlékezetű eseményeit idéző monumentum, úgy magasodik ki sorából a kiváló művészettörténész B. Nagy Margit *Stílusok, művek, mesterek, Erdély művészete 1690–1848 között* példásan gazdag műtörténeti gyűjteménye, Transzilvánia porladó költörténeti múltjának felmérésében, tartalomhoz illő, szép kiállításban. A *Régi szavak szótára*, a szürke köpenyes eminenciás zamatos szó-ízeinek aromakínálattal lett másabb a többinél, és semmi köze nincs a vele szomszédos Mario de Micheli *Az avantgardizmus* című, elismert szakmai alapművéhez. A sor, a sorok sorai viszont nem állnak le, hullámzanak tárolón, könyvben egyaránt, begyűjtik és lenyelik az Időt, fittyet hányva a világra a maguk párhuzamos világával, élve és leélve csendes-harsány életüket. Az egyszerű deszkapolc pedig lesz magasztos gondolatok zarándokhelye, szent hona, temploma, fontos szavak üzenetfala. Hogy ma is kellőképpen visszhangozhasson Kós Károlytól a *Kiáltó szó*; hogy lebegessen a sztoikus tisztánlátás; a harmatcseppben Áprily halk, Transzilván-csillogása; Galilei monomániája; Apáczai *Magyar logikácskája*; Savonarola villámló szavai; Szent Ferenc békéje és Cortez háborúja, vagy Julianus barát megfáradt léptei és Kőrösi Csoma végső pihe-nője a magányos magasban. Pedig ez csak papír, mind-mind kínai ajándék-papír, Gutenberg invenciójával felékesítve, bár nem tekercsben, mint amiben az egykori mindentudás Alexandria könyvtárában füstté lett. De papír. Pernye és hamu könnyen lesz belőle, hisz ami éghető, az elég. A szellem viszont megmarad.

Banner Zoltán

interjú

- ki vagy?
- költő
- fel a kezekkel!
- mi célból?
- add meg magad!
- nincs semmim
- s a képek és ígék?!
- kapok helyettük másokat?
- van elég másolat

a képzelet zárva
emlékezet kimosva

Banner Zoltán
(1932, Szatmár)
költő, író, előadóművész,
a Magyar Kultúra Lovagja

űrséta

ragaszkodom a Naphoz,
a Holdhoz, a csillagokhoz,
az égitestek lelke én vagyok.
a sötétséget a fény uralja,
a Mindenségben tisztaság ragyog.

ragaszkodnak hozzám
a Nap, a Hold, a csillagok,
számukra én vagyok az ég,
felnéznek rám a sötétségből,
és hajnalban velük fordulok.

palackposta

ha a szavak megőrzik
jelentésüket a Te idődben
fordulj felém és mondd el
mit értem

Ha a zene zene marad
és újraéled benne önmagad
fogadd a megsüketítettek
nevében áldásomat

Horváth (EÖ) Tamás
(1959, Szentgotthárd)
író, pedagógus,
Fóton él

Horváth (EÖ) Tamás

Holnap újra felkel a nap

Elhülve bámultuk a krátert, a leomló partszakaszt, az orrunk előtt tomboló porvihart.

Úgy éreztük abban a pillanatban: túl vagyunk mindenen. Eleget hallgattuk, értelmeztük a jövendöléseket, láttuk a jeleket. Így is irgalmatlan elszánásba került, hogy az utolsó percek egyikében beszerezzünk magunknak egy fürge lábú hátast, avagy dagadó vitorlájú dereglyét.

Jó ideje nem álmodtunk már. Se rémeset, se csodásat. Úgyszólván a jelen pillanat sem kötött le minket igazán. Lebegtünk valóság és mámor között, de ezt sem élveztük.

Be nem mertük volna ismerni: pont ezt vártuk. Szakadjon a fejünkre az ég. Törjenek reánk a barbár hordák, sodorjon a tengerbe a szökőár, vagy akármi, csak legyen vége ezeknek a langymeleg időeknek. A Város gyermekei voltunk, és titokban anyánk halálára játszottunk.

Meg sem próbáltuk feléleszteni magunkban a hovatarozás érzését. Ma itt, holnap ki tudja, hol. Az sem fontos jószerével, hogy legyen amfiteátrum, fürdő, bordély. Fel sem otlott bennünk, hogy *helyette*, a romjain alapítunk valami mást. Újat.

Szép lassan, kényelmesen szippantotta magába az örvény a márványoszlopokat, cifra teőket. Hallottuk honfitársaink, szeretteink jajveszékélését, és nem sajdult meg a szívünk. Mi már kívülrre kerültünk létezésük terein, ha akarunk, sem bírunk visszalépni az övékbe. Vagy kirángatni őket onnét.

Nem mondhatni, hogy haragban álltunk volna a Várossal. Mindössze nem érzékeljük, hogy bármivel is tartoznánk neki. A ligetek, a paloták, a színházak sem övé, sem miénk. Kizárhatna minket magából, ha szükségét látná. Mi is őt.

A porvihar, az égből aláhulló tüzese eltakart mindent a szemünk előtt. Már az eszeveszett sikoltozást, elhaló jajsztót sem hallottuk. Meg kell keményítenünk a szívünket, ezt sulykoltuk magunkban egyre csak. Ez itt nekünk nem hazánk, azok ott nem testvéreink, lényegében senkihez, semmihez nem tartozunk.

Nem voltunk hajlandók büntetésként fogadni azt, ami reánk szakadt. Az égiek szándékát meg lehet-e másítani könyörgéssel, jó avagy rossz cselekedettel? És egyáltalán: létezik helyes és hamis út? Ők, az elveszendők is sejtették: nincs tovább, de lábuk, nyelvük késedelmesen moccant.

Úgyszólván a miénk is. Ki tudja, miféle sugallat készített, hogy fogunkat roppanásig szorítva, kezünket fehéredésig préselve mégiscsak a kifelé vezető útnak fordítsuk lépteinket.

És nekik, a többieknek valahogyan nem volt kedvünk elárulni: ez nem büntetés. A sors. Jó-sághoz, komisszághoz semmi köze. Az istenek, az égiek éppoly hiáavalók, mint a por fia.

Csak mi, boldogtalan halandók képzeljük, hogy Városunk az egyetlen város a mindenségben. Tornyok, paloták emelkednek ki a homokból, s hullnak majd vissza ugyanoda. Ki-

ráltságok, birodalmak virágoznak fel, s lesznek az enyészeté.

Civilizációk.

Késő tavasz volt, és úgy gondoltuk: ennyi jár. Nem úgy, mint az ifjak, akik szinte tudatlanul vetik bele magukat a gyönyörökbe, hanem tervezve, kiméricskélve. Ennyi és ennyi belefér még.

Mestereink persze kicsit másképp tanították ezt. Olyan, hogy elég, nincs. Aki rákap az élvezetre, vagyonra, hatalomra, többé nem képes magát megtartani.

Hogyne értettük volna. Csak addigra elszabadult bennünk a bestia. Vedelni, párzani, okádni, üríteni. Ára van mindennek, tudtuk, de mikor reánk tört a sóvárgás, semmi sem tűnt drágának. Egy napon kifakul szemünkből az égbolt, s mi úgy illanunk el ebből a világból, hogy bele sem dugtuk a nyelvünket.

Túl soká húzódtott a tél, túl hirtelen jött a nyár. Meg sem élhattük jószerével, milyen az, mikor lassanként visszatér a keringés a zsibbadt tagokba. Egyik nap még félhomályban botorkáltunk hajnalonta, s a másikon már a verőfény hajított ki az ágyból.

„Nem bűneinkért, mulasztásainkért szakad reánk a veszedelem, hanem mert nem akarjuk tudni, kinek tartozunk számadással. A sors mindenkit utolér, de végzete annak lehet csak, aki arcát mutatja. Démont idézni semmiség, de halandó elűzni, annak parancsolni, soha nem képes.”

Elegünk lett a kettős fedelű beszédekből. Mi fáj nekik annyira? Mi is tudtunk egyet és másat a viselt dolgaikról. Semmi egyébre nem jók ezek az avított jóslatok, csak arra, hogy másat oda ne engedjenek a húsos fazék köré. Márpedig az ő idejük lejár – inkább előbb, mint utóbb –, és részt kell adjanak a jóból, amit galád módon elrekkentettek előlünk. Ne hivatkozzanak a Városra! Nekünk nem hazánk, csak egy a sok közül. Ha megnyílik a föld a lábunk alatt, s véreső

hull az égből, mi szedjük a sátorfánkat, s keresünk mást.

Éretlen fiúcskákkal, leányokkal éltük a világunkat. Akadt, ki barmokkal. Asszonyi ruhát öltött a férfiú, s férfinéven hívatta magát az asszony. Aloé-virággá, drágakővé szerettünk volna lenni.

Túl későn múlt a tél, s hamar jött a nyár. Fel sem ocsúdtunk, s verejtékezett már körülötünk a levegő. Meg sem ízeltük a bort, s tudtuk: pimpós, ecetes. Lakomáról lakomára menekültünk. Nem könnyebbedtünk a hányástól.

„És ha fejünkre szakad az ég?” Igyekeztünk úgy tenni, mint akit cseppet sem zavarnak az istenek, az ősök árnyai. „És mi van, ha semmi sincs túl a felhőkön, a föld mélységes mély emésztőcsatornáján?”

Túl korán jött a nyár. Nem is volt igazán ki-kelet.

Olykor megrezzent a föld a talpunk alatt. Felmorajlott az ég, s különös, tarka villámok cikáztak az alkonyatban. Mindez messze, messze tőlünk, úgy véltük. Ami kívül esik a falakon, az valahol máshol van.

Hírek érkeztek innen-onnan: földindulásról, szökőárról. Nem sok hitelt adtunk a szóbeszédnek. „A falak erősek. Kívül rekesztik a vészt, az ellent.” Meg nem tudtuk mondani, mire alapozzuk mérhetetlen magabiztosságunkat. Minden más, mindenki más az enyészeté lesz, de mi diadalmasan álljuk az idők próbáját.

Máshol akárhol megeshet ilyesmi, de nekünk mentesülnünk kell az efféle megpróbáltatásoktól. Jószerével hallani sem szabadna róla, miféle rettenetes dolgok estek meg távoli helyeken. Aki vész hírrel jött, már be sem engedték a kapun. S ha mégis, kegyetlenül megbüntették: akár az életével is fizethetett.

„Rossz irányból fúj a szél.” Nem tudni, honét kélt a pletykabeszéd. Ami egyébként teljes képtelenség. Van, hogy a tenger felől, s ha nem, a hegyekből. Olykor-olykor másfelől is. Aki így

Fórum (rézkarc, 1989)

beszél, a közbizalmat ássa alá. El kell hallgatatni. Erővel, ha nem megy másként.

Mindazonáltal magunk is érzékeljük: a világ sora nem egészen úgy alakul, ahogyan azt megszoktuk. Egyik napról a másikra elnéptelenedtek a terek, sugárutak, majd hirtelen s indokolatlanul kitódult mindenki, akár ha valami nagy esemény készült volna.

A föld egyre gyakrabban, egyre érezhetőbben remegett alattunk. Az égbolt morajlása mind közelebről, mind nyugtalanítóbban hallatszott. Rossz felől fújta a szél.

„Illenek tán komolyabban vennünk emez jeleket, röppent fel a vélekedés. Nincs még baj, de jobb lenne, ha így maradna. Inkább a legsötétebbre készülünk fel, hogy aztán kacaghas-

sunk megkönnyebbülve: mekkora szamarak voltunk!” Akik így beszéltek, azokat nem sokáig láttuk.

„Az esetlegesen aggodalomra okot adó jelek, híradások távoliak, és hitelességük többnyire nem igazolható. Hírnökök lepték el a Várost időről időre. Mindenki, aki másképp gondolja, bűnös. A Város ellensége. A lehető legszigorúbban lép fel az effélékkel szemben. Nem engedjük, hogy amit évszázadok során a magunk képére formáltunk, kétes szóbeszédnek felülve adjuk fel.”

Aztán a kutak vize is apadni kezdett. Nem egyik napról a másikra, de azért jól észlelhetően. Az asszonyok, akik ott nyelveltek rendszerint, csendesebbek lettek. Suttogták csak egymás

között: megeshet, nem járhatnak sokáig kényük-kedvük szerint vízért. Öröket rendelnek, s aki vét a szabályok ellen, megbüntetik. Elzavarják, tán még a korsóját is összetörik.

„A fennakadások átmenetiek, pillanatnyiak csupán, így hangzottak a legfrissebb uralkodói kiáltványok. Néhány hét, egy hónap legfeljebb, és úrrá leszünk az esetleges zavarokon. Mire jön az aratás, el is felejtjük az egészset.” Hangoosan, sebesen pörgött a hírnökök nyelve. Hadartak szinte.

A piac kiürült lassanként. Elsőként a környékbeli falvak, tanyák parasztjai tünedeztek el. Felhagytak mindennel: szántás-vetéssel, gazdálkodással, és más, messze vidékre költöztek: ez a hír járta róluk. Aztán a helyi mivesek, kalmárok sem rakodtak ki. Némán mentek az asszonyok a kutakra. Összehúzott szemmel méregették egymást: melyikük edénye nagyobb? És a kirendelt strázsák valóban ott ácsorogtak. Nem túl jelentőségteljesen, de azért egyértelműen: közbe fognak lépni, ha arra kerül sor.

Messze, távoli vidékeken teljes városokat sodort el az áradás, temetett maga alá a földrengés. Maroknyian, ha megmenekedtek, de leginkább senki sem. A dolgok valahogyan nem jó felé mennek. Csak halkán, mintegy mellékesen ejtettünk szót ezekről a hírekről, és csak azoknak, akikben feltétlenül bízunk.

Az uralkodó küldöncei szinte naponta álltak a sokaság elé. Beszédük egyre hangosabb, szaporább lett. Megesett, hogy az egyik rendelkezés teljesen ellene mondott a másiknak. A nép igazából meg sem próbálta betartani. Arra ügyelt csak, hogy semmit se a nyilvánosság előtt. A kapukat lezárták. A kutakból eltűnt a víz, a mélység már nemcsak mocorgott a talpuk alatt. Kisebb tornyok dőltek le, repedések futották át a kőfalakat. A tenger – bár nem dúlt vihar – mind gyakrabban csapott át a védműveken.

Tudtuk, amit nem akartunk tudni, s nem mondtuk ki, amit kellett volna.

Nőttön növekedett a Város, és mi nem bírtuk követni. A Város sem minket.

Sokáig élt bennünk az a kényszerképzet, hogy sok-sok kis faluból, tanyácskából lett öszszegyúrva. Tanítóink közül többen is így magyarázták, de szívünk mélyén soha nem tudtuk ezt elfogadni.

Gyanítottuk, valamikor valakik pont ilyenek álmodták: hatalmasnak, bűnösnek és pompásnak. Aki átlépett egyszer a kapuk alatt, soha ne kívánkozzon visszafelé.

Felmértük, s tudtuk előre: napjaink sora megszámláltatott. Üszökké s hamuvá lesz a cifraság, az élvezet. Nem mohóságunk, kábaságunk miatt, hanem mert az égiek, a nemmúlók sem különbek a por fiánál. Irigykednek, háborúskodnak, tobzódznak. Álmodat lopnak a halandók szempillája mögé. Folyóvölgyekről, termékeny síkságokról, ékes tornyokról.

Nem bízunk, jószerevel nem is hittünk bennük. S velük egyenlőkké akartunk lenni.

A város a romlás maga. Szájáról szájra terjedtek a titkos tanítások. Ahová falat rak az emberi kéz, utat döngöl, pálmaligetet ültet, ott a tisztaságnak nincs helye többé. Teli torokból, harsogva idéztük eme mondásokat. Nem mint ha alaposabban végiggondoltuk volna. Ám ama néhány pillanat erejéig látnokoknak, vateszeknek képzeltek magunkat.

A földművesek, pásztorok lassanként eltűnedeztek a környékbeli falvakból. Ki távoli vidékre, ahová úgy gondolta, már nem érnek el a Város csápjai. Ki betört, behurcolkodott a falakon belülre, s ott is ragadt örökkéig. Szavaikat, hanghordozásukat, szokásaikat feladták, feledték.

Mi pedig nem bírtunk dűlőre jutni: a magasabb rendű létezés vajon elkerülhetetlenül magával hordozza a rosszat? Hogy falakat emelünk, függőkerteket, sétányokat, menthetetlenül magában rejti a hamisítás szellemét? A gőg, a bujaság, a restség, a kapzsiság adta kezünkbe a mérőönt, vakolókanalat?

És persze azt is sejtettük: a vég, az összeomlás eljön mindenképp, és jogos lesz. Nemcsak a régiek: fejedelmek, főpapok követtek el égbe kiáltó bűnöket. Mi magunk is. Ha mással nem, azzal, hogy szótlantul szemléltük.

Eljő a pirkadat, és mi nekirugaszkodhatunk ismét, hogy újrafogalmazhassuk a mesénket. Folyt a bor, pengett a citera, rikoltott a síp az este. Válogatás nélkül ölelkeztünk leányokkal, ifjakkal, bár éreztük, kordénk továbbra is a mélység felé zötyög. Émelygünk, okádunk, de a következő nap mégiscsak hajnalban kezdődik.

Reménykedtünk titokban: kell, hogy legyen maroknyi túlélő, ha lecsap a veszedelem. Vagy legalább egyetlenegy, aki felkerekedik, más tájat keres, elviszi hírünket. Vagy ha senkit nem talál, hát maga alapít. Várost.

Igyekezünk sulykolni egymásba, magunkba: nem a mi vétkünk. Ezt adták ki a körülmények, a csillagok állása. Adott helyzetben más sem tudott volna ennél különbet. Az ember semmire sem megy.

Valakik valamikor beleálmodtak az álmainkba. Szennyet a gyönyör, meghasonulást a pompa, árulást az ünnep mögé. Mi pedig nem akartunk választani ártatlanság és bánthatatlanság között.

Eldobtuk szavainkat, arcunkat, hangunkat, hogy esetlegesen felkapaszkodhassunk a maroknyi túlélő közé.

Egy arasszal a lábunk előtt tátongott a mélység.

Indulunk, helyet keresünk, másikat, ahol a jámbor sokaság hitelt adhat még lázálmainknak. Nem mi hibáztunk. Csak a körülmények... Azt hajtogattuk ott, a tátongó szakadék szélén, hogy újraálmodjuk a Várost.

Nyugovóra térünk, és holnap másvalaki veti tekintetét a kelő napra. Bűneink, mulasztásaink ott örvénylenek lábunk előtt. Kell, hogy legyenek a világban olyan helyek, ahol ismeretlen még a nevünk, arcunk. Holnapra nem ugyanazok leszünk.

Ahol eddig mirtuszligetek virultak, oda zegzugos sikátorokat képzelünk apró terecskéikkel. Vagy felhőkarcolókat, üzletsorokat foncsorozott üvegportállal. Mérföldes acélhidakat.

Ahová várost tervez az emberfia, oda pusztulást tervez.

Nem hittünk benne, de sóvárogunk utána csillapíthatatlanul. A hajnal után, mikor minden romokban hever. A nap még nem akar előkecmeregni a felhők mögül, de mi, kevesek, a maradék tudjuk, hogy bár csepereg még imitt-amott, az egek csatornái jó darabig nem nyílnak.

Ülünk a köveken, igyekszünk magvas, szellemes gondolatokat összegereblyézni. Mi eddig is jót akartunk, és ezután is. A seszínű, szájtáti sokaság, mely itt kavargó a mélyben, még nem készült fel rá. Talán jó darabig...

Búcsúzunk, szétszéledünk. Összefutunk esetleg a világ egy más pontján, és ha minden jól alakul, újraindítjuk a kísérletet. Önmaga természetétől van rothadásra, bukásra ítélve, mit emberi kéz emel?

Mindnyájunknak jár még egy idill. Alkonyatba hajló késő délután, mikor módunkban áll még egyszer végighordozni tekintetünket. A kert legalkalmasabb pontjáról, ahonnét rendesen belátni még tájat, építményt. Amit emeltünk, nem mindenestől a mulandóságnak emeltük.

A barbárok messze járnak még.

Míntha tenyérlenymatok, hangok, arcvonások örvénylettek volna hüvelykkel a lábunk előtt. Egy korszak süllyedt el, úgy véltük. S mi, szerencsés-szerencsétlenek megúsztuk a törvények s a körülmények dacára. S most szaladhatunk keresni tágas tereket, folyóvölgyeket, magaslatokat. Hogy előadhassuk ismét: a mi terveink a legnagyobbatörőbbek, a mi álmaink a legszínesebbek. Csak a bugris, föld-arcú sokaság nem nőtt fel még hozzá. S ha ismét önmagába zuhan, rommá lesz, mi már rég másfelé vettük lépteinket.

Már amennyiben sikerül időben beszerezünk fürge lábú hátast, dagadó vitorlát.

Novák Valentin

Körkörös vers

Novák Valentin
(1969, Budapest)
költő, író

...majd
elmúlnak évek milliók
az úr nem tűr rebelliót
a kozmikus nagy éjverem-
ben oszlik a történelem
Galaxis-lyuk majd megtelik
s a múltat ott már nem lelik
és nem keres csak ostoba
ki céllal röppen majd oda
ott okozatot és létokot
hol a téridő csak elforog
hol az elme hétrét ellapul
szobatudós meg/elvakul
hol végörvénynek méhiben
az akarat majd elpihen
hol az agg isten bogarász
és nem lesz ott majd semmi nász
csak egy rossz körte villog ott
mi egy pillecsókot felfogott
mi feromonra nem felel
s nagy éjveremben lobban el
s a hártyszárnyak huzatán
új végtelenek hajnalán
majd
elmúlnak évek milliók
az úr nem tűr rebelliót
a kozmikus nagy éjverem-
ben oszlik a történelem

Nicolae Dabija
(1948–2021) moldáv író,
irodalomtörténész,
politikus

Sajter Laura
(1962, Négyfalu) nyelvész,
irodalomtörténész, tanár,
nyelvi lektor

Nicolae Dabija

A tizenharmadik apostol

Sok embertől hallott már Róla. Kereste is egész Júdeában, Galileában és Samáriában. Végül egy Sikemnek nevezett völgyben találta meg, ahol a sokaságnak prófétált:

– Aki szeret, ismeri Istent. Ne lankadjatok a jó cselekvésben! – így biztatta tanítványait.

Közéjük osont. Legtöbbször fiatalok voltak, akárcsak ő, alig kiserkent bajusszal, és itták minden szavát.

Ő éppen Júdeából érkezett, ahol a munkálkodása vajmi kevés sikerrel járt.

Az Övéihez jött, de az Övéi nem fogadták be. A papok szidalmazták, és kevesen értették szavai igazi mondandóját.

Megállt pihenni egy félig kiszáradt olajfa alatt, egy kövekkel bevetett dombon. Éhes volt

és szomjas. A teste fáradt, ruhája pedig tele volt a hosszú pusztai vándorlás porával.

Amikor egyik tanítványa az örök élet felől kérdezősködött, elengedte a kérdést a füle mellett. Hallgatott. Ő akkor húzódott közelebb Hozzá. Aggódott, nehogy félbeszakítsa kapcsolatát az éggel. De rászánta magát a mihamarabbi vallomásra.

– Tanítómesterem! – és letérdelt Előtte. – Engedd, hogy én is tanítványod lehessenek. Kérj bármit, megteszem Érted.

Jézus végtelen szelídséggel nézte. Ő pedig érezte, mint tölti be a lelkét mennyei világsággal.

– Istenem, mit tehetek én Érted? – kérdezte az Istent.

Nicolae Dabija (1948–2021) moldovai költő, író, irodalomtörténész, akadémikus, politikus, akit a besszarábiai románság Mózesének, a román irodalom „harmadik szemének” tekintenek. Keresztyén családban nőtt fel, nagybátyját, az archimandrita Serafim Dabiját a Gulágra hurcolták, mivel „kolostort épített szovjetellenes céllal.” Alakját Dabija legnépszerűbb regénye, a *Házi feladat* (2009) örökítette meg, melyet több mint 20 nyelvre fordítottak; magyarul 2019-ben jelent meg Balázs Boróka fordításában. Első verseskötetének címe (*A harmadik szem*, 1975) a hetvenes évek írónemzedékének jelképévé vált. Írásaikban az esztétikum, az erkölcsi igényesség és a nemzeti identitás félelem nélküli kifejezéséért szálltak síkra. Dabija a moldovai írók hetilapjának, az *Irodalom és Művészet*nek véleményformáló publicistája, 1986-tól főszerkesztője, akinek irányítása alatt az orgánium a román nyelv hivatalos nyelvként való elismeréséért és a latin betűs

írás bevezetéséért folytatott küzdelem legeredményesebb fórumává vált. 1990 után oroszlanrésze volt a Pruton túli román nemzeti öntudat újjászületésében. Ennek, valamint az ifjúság nevelése érdekében fontosnak tartotta az olvasókkal való személyes találkozást, amivel példa nélküli népszerűsége tette szert. Mint a besszarábiai román kultúra meghatározó képviselője, Moldova Köztársaságban és Romániában számos állami díjban és kitüntetésben, költői, írói munkásságáért, publicisztikai tevékenységéért pedig nemzetközi elismerésekben is részesült. Közeli barátságot ápolt több erdélyi és magyarországi költővel, Janus Pannonius-verseket fordított latinról románra, a régi román költészet kutatása közben pedig örömmel bukkant Diacul Mihály ot Moldova 16. századi vándorénekes krónikás énekeire. 2021 márciusában alkotóerejének teljében a Covid 19 áldozatává vált. A folyóiratunkban közölt novella az író bibliai parafrázisainak egyike.

A Megváltó egy piros fülű agyagkannára mutatott, mely kiszáradva hevert a lábainál, és ezt mondta:

– Menj, és hozz egy kanna vizet a kútról, ami itt a völgyben van. Mert szomjazom.

Azon nyomban boldogan megragadta a kannát, és futott a Sikem Völgyébe, amely annak az alacsony dombnak a lábánál terült el.

A kútnál egy asszonyt látott, aki – a samáriai asszonyok szokása szerint – éppen nehéz, vízzel telt edényét helyezte erőlködve a fejére. Zsidók és samáriaiak nagy ellenségei voltak egymásnak, ezért hátat fordított az asszonynak, amikor megtöltötte a kannáját. De amint meghallotta a sóhaját, egyszerre eszébe jutottak a Megváltó szavai: „Tegyetek jót az ellenségetekkel is”.

– Miért sóhajtasz, asszony? – kérdezte.

Az asszony könnybe lábadt szemmel nézett rá, és elmesélte a nagy szerencsétlenséget, ami aznap reggel szakadt rá: kis házának egyik fala ledőlt, és most attól fél, ha az éjszaka beálltáig nem sikerül újraépítenie, a pusztai vadak éjnek idején betörnek hozzá.

Kezébe vette az asszony edényét, és a lakhelyéig vitte.

Ott a piros fülű kannát egy botra akasztotta, és segített helyrerakni a köveket, majd újratapasztani a házat agyaggal. Aztán elment vele egy sziklás hegyoldalba, hogy újabb köveket gyűjtsön a többi fal megerősítéséhez. Az udvar körüli falat is újra kellett építeni. Mindeközben a Megváltó csodálatos tanításáról beszélt neki: ez az egyetlen, mely valóban képes csillapítani éhséget is, szomjúságot is. Mert a Sikem Völgyének forrásai elapadnak, de Jézus az az élet, mely soha nem apad ki.

A hűs vízzel teli közeli kútra mutatott, és így szólt:

– Aki ebből a vízből iszik, ismét megszomjazik. De aki abból a vízből iszik, amit a Megváltó ad neki, soha többé meg nem szomjazik...

Az asszony csodálkozott. Még soha nem haltott a Megváltóról. És a fiú később estig beszélt az asszonynak az örök életről és az élő vízről, melyet Ő minden halandónak felajánl. Amikor sötét este lett, és a pusztai vadak előjöttek rejtékelyükről, az asszony felajánlotta házának egyik agyagágyát a fiúnak.

Akkor ébredt, amikor az első fénysugár kivált a sötétségből, és tovább mesélt Jézusról. Érezte az asszony növekvő érdeklődését és vágyakozását az ajándék után, amiről beszélt.

– Hogy tehetnék szert én is erre a vízre, hogy ne szomjazzam, és ne keressem a Sikem Völgyének kútját? – kérdezte naivul.

Aztán az asszony is lapozni kezdte élete könyvét, és mesélt annak ürességéről.

Miközben a fiú segített neki lapótyát sütni a kemencében, kiszedni egy száraz olajfa gyökereit az udvaron, meggyúrni az agyagot a ház oldalának megtapasztálásához, felfedte az Ő tanításának titkait.

Látta, amint a kimondott szavak felébresztik az asszony alvó öntudatát, és Jézus igazi apostolának érezte magát azzal a különbséggel, hogy amazok nagy sokaság előtt beszéltek, ő pedig csupán egyetlen samáriai asszony előtt.

– Nem kenyeret és vizet, hanem igazságot éheznek és szomjaznak az ember. „Tegyetek jót!” – biztat a tanítómester. A jótett a lélek életetője...

Az asszony senkitől nem hallott ilyen dolgokról, sem a nép papjaitól, sem más samáriaiaktól vagy zsidóktól.

– Nem Ő az a Messiás, akit oly régóta várunk? – kérdezte.

– Ő az – bizonygatta a fiú.

Az asszony értette, amit mondott. És a fiú örült. Az élet vize, a lelki élet, melyet Krisztus minden szomjazó léleknek felajánl, az asszony szívében is felbugyogott. Érezte, mint munkálkodik benne az Úr Lelke.

Az asszony figyelemmel hallgatta. S miközben segített neki megtisztítani a kertet a kö-

vektől, meggyúrni és a falakra tapasztani az agyagot, befödni az istállót, néhány kecskéjének szállását, felállítani a szövőszéket, tűzifát gyűjteni, lesarlózni a búzát a mezőn, összegyűjteni az ehető gyökereket, melyek a környező sziklák hasadékaiban nőttek, érezte, hogyan újul meg ennek a samáriai asszonynak a lelke. A szívében szárba szökken a hit. Ő pedig már gyanította, hogy egész földi élete kevés kihüvelyezni, megmagyarázni a Megváltó szájából hallott néhány szó értelmét.

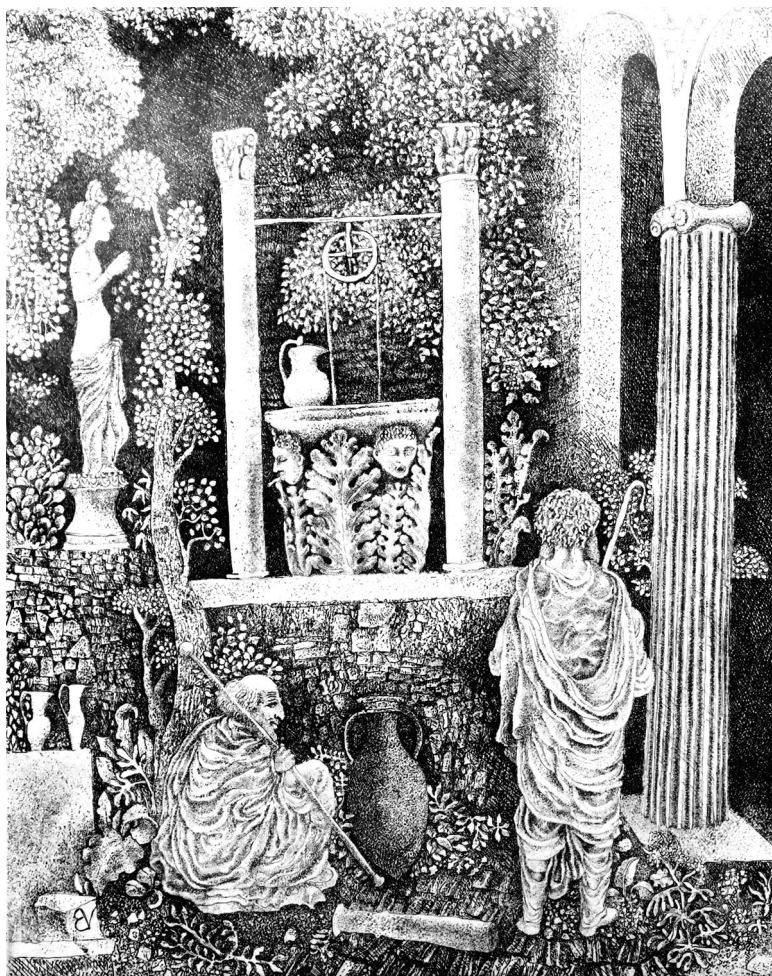
Sok éve már annak, hogy megismerte azt a bajba jutott asszonyt. Egy délután fáradtan telepedett a ház küszöbére, elgondolkozva si-

mogatta ujjaival ritkás, ősz szakállát, csodálta az asszonnyal együtt ültetett, a terméstől roskadozó olajfákat, melyek alatt két kisfiú és két kislány játszadozott – az ő és az asszony gyerekei –, amikor hirtelen egy boton csüngő, piros fülű agyagkannát pillantott meg...

Jaj! – gondolta. – A Megváltó bizonyára belefáradt, hogy az olajfa alatt a vizes kannára várjon, a vízre, hogy csillapítsa a szomját...

Felpattant a küszöbről, levette a piros fülű kannát a botról, és futni kezdett a Sikem Völgyébe a kúthoz. Ahhoz a kúthoz, melynek vize hús és tiszta, mint a könnyű...

Fordította: Sájter Laura

Apostolok kútja (rézkarc, 1989)

Farkas Gábor

Asszimiláció és identitástudat – a moldvai magyarság léthelyzete a 17–20. században

Farkas Gábor
(1977, Miskolc)
költő, kritikus, tanár,
Szigetszentmártonban él

A 17. századi moldvai viszonyok, melyekről Bandinus érsek 1648-as jelentésében ír – a magyar katolikusok lélekszáma, a szolgálatot teljesítő plébánosok helyzete, nyelvtudása stb. – egy olyan asszimilációs folyamat eredményei, melyek gyökerét a 16. század elején kell keresnünk. A 15. század végéig a Moldvai Fejedelemség „egyházi tekintetben Róma fennhatósága alá tartozott ugyan, a gyakorlatban azonban mindig is a magyar vagy a lengyel befolyás érvényesült”¹. A moldvai magyarság sorsa ugyanis azzal, hogy 1526-ban, a mohácsi csata után Magyarország ereje meggyengült, a fogyás és az eloláhosodás lett. A 17. századi Moldváról hű képet ad tehát Bandinus Márk ferences szerzetes, marcianopolisi érsek, aki 1646-ban vizitációs körutat tett Moldvában, és erről részletes jelentést írt a pápai udvar számára. A nép kérésére két magyar jezsuitát is hívott: Beke Pált és Dési Mártont. Bandinus, amint jelentésében maga mondja, a boszniai Seopia-ban (Skoplje, ismertebb nevén Üszküb) született, nevét az eredeti „Bandulaevich”, olasz „Bandini”, latin „Bandinus” formában egyaránt írta. 1628-ból és 1630-ból van róla az első adatunk, mint a ferencesek boszniai provinciájának misszionáriusáról, aki Belgrádban, a dél-magyarországi Karasóban és Karánsebesen működött. Régebben csak a Duna és a Száva vonaláig terjedt a boszniai ferencesek munkaterülete, de a török hó-

dítás után, amikor a török csak a hozzá jól alkalmazkodó boszniai ferenceseket tűrte meg uralma alatt, a hódoltsági területek egyházi gondozás nélkül maradt magyar hívei Magyarországra is, egész Budáig behívták őket egyházi funkciók végzésére. Török hódoltsági területen, mohamedánok és szakadárok (görög keletiek vagy ortodoxok) között a katolikusok gondozásában nagy gyakorlatra tett szert Bandinus, nyelvtudása és Itáliában szerzett műveltsége is egyaránt kimagaslott, ezért a pápa 1643 végén Marcianopolis (a mai bolgár Prjeszlav) érsekévé nevezte ki. Munkaterülete Moldva, Dobrudza és a Duna alsó folyásától délre, Nikápolytól keletre, a Fekete-tengerig eső, érseki székhelye körüli rész lett. 1644 őszén Moldvába indult. Október 21-én érkezett Jászvásárba, de mivel a pápa nem értesítette előre Vasile Lupu vajdát Bandinus kinevezéséről, a vajda nem adott engedélyt Bandinusnak a működésre. Két évig kellett várnia az érseknek a bákói kolostorban, amíg megérkeztek a pápától és a bákói püspöktől, a Lengyelországban tartózkodó Zamojski Jánostól az igazolások és az érseki méltóság gyakorlásához szükséges papi felszerelések. Az érsek körútját 1646. november 2-án kezdte el Huszt városában, és 1647. január 18-án fejezte be Jászvásárban. Egy évig ezután az útjáról szóló jelentés megfogalmazásán dolgozott, munkáját 1648. március 2-án fejezte be Bákóban. Utána is Moldvában maradt még, a maga példájával, irányításával emelve a moldvai katolikus élet színvonalát. Sokat betegeskedve

1 Jakab Attila: *Csángóság és katolicizmus – Az identitástudat változásai*. Budapest, 2006. 10.

nem is vállalkozhatott többet a Moldvából való kimozdulásra, s itt is halt meg, Bákóban, 1650. január 27-én.² Írása olyan jelentőségű forrás a moldvai magyarok újkori állapotára nézve, hogy hosszabban idézzük vizitációjának konklúzióját összefoglaló barokk stílusú sorait.

„Egy egyházfő tündököljék akármily bölcsesség, okosság vagy kiválóság színében, legyen bár tekintélye, kitűnősége, mégha az összes erények koszorúja ékesíti is, úgy, hogy bölcsességével érje utol Salamont, éleselméjűség tekintetében múlja felül Aristotelest, az ékesszólás terén haladja meg Cicerót, külső forma szépségében Absolonnal versenyezzen és testi erejével tegyen túl Sámsonon; ha az idegen népek közt ügyét nem tudja előadni, főleg ott, ahol nincs becsülete, olyan, mint a letörült tábla, melyre nincs semmi írva. A római szentegyháznak, melyet a Szentlélek jelenléte kormányoz, kegyes atyaként saját anyanyelvű (értsd: magyar nyelvű) lelkipásztorokat kellene küldenie, akár püspökök, akár plébánosok, akár misszionáriusok legyenek is azok, akik képesek legyenek minden főpapi és plébánosi teendőt illendő képpen és botrány nélkül elvégezni, különösen azokon a helyeken, ahol nincs papbőség, mint Moldvában és tudják honi nyelven védeni a föld fejedelme és főurai előtt a maguk és a katolikus egyház becsületét.”³

A 17. századi katolikus megújulás nagy alakjához, Pázmány Péterhez mérhető éleslátással, és nyelvi stílussal bíró marcianopolisi érsek szavai sokatmondóak és keserűek a moldvai magyarság léthelyzetét, illetve a korabeli moldvai egyházi viszonyokat illetően. Ahhoz azonban, hogy tisztán megértsük sorait, szükséges néhány tényről beszélnünk. A 16. század végén a meggyengült, és így befolyását veszített magyar egyházi érdekeket felváltotta „a lengyelek azon törekvése, hogy a fennhatóságot megsze-

rezzék. [...] Az 1600-as évek elején a (bákói) püspökséget a lengyel egyháznak sikerült is megszereznie.”⁴ Ez azonban nem jelentett folyamatos és rendezett lelki gondozást a hívek számára, mivel „a lengyel papok nem tartózkodtak székhelyükön, a püspök sem, időnként lejöttek a közeli Galíciából, hogy beszédjék a tizedet, összegyűjtsék, ami mozgatható, és utána visszatérjenek Lengyelországba.”⁵ Talán ezért is döntött úgy a szentszék 1644-ben, hogy Moldvát a szerbiai marcianopolisi (ma Presevo) érsekséghez csatolja (ezért vizitált Bandinus Moldvában 1646-ban). Az egész folyamatnak az lett a következménye, hogy a moldvai vajdaságban súlyos katolikus paphiány lett.

A Szentszék 1622-ben létrehozta a Hitterjesztés Szent Kongregációját az egyházszerzés céljával, Moldvában azzal az egyértelmű szándékkal kiegészítve a missziós tevékenységet, hogy a fejedelemséget megnyerje a katolicizmus számára. Ezzel Róma figyelmen kívül hagyva a lengyel érdekeltségű bákói püspökséget „Havasalföldet és Moldvát missziós területé nyilvánította, és a kongregáció felügyelete alá helyezte. [...] A Moldvába küldött misszionáriusok többnyire horvát, bosnyák vagy olasz ferencesek voltak (a magyar nyelvvel szemben a könnyebb megtanulhatóság miatt előnyben részesítették a román nyelvet – megj. tőlem), akiket a szolgálatuk végére kilátásba helyezett jutalmak (teológiai doktorátus) és karrierlehetőségek is motiváltak. A moldvai éveket – néhány kivételtől eltekintve – többnyire szükséges rosszként fogták fel és élték meg.”⁶ Ezt a moldvai magyarok lelki életének gondozása szempontjából nyilvánvalóan negatív helyzetet csak tetézte az amúgy is a modern korig állandó paphiány mellett, hogy a misszionáriusok egy része állandóan vizályt szított az anyagi java-

2 Bandinus jelentésének „Enarratio” című fejezete alapján.

3 Mikecs László: *Csángók*. Budapest, 1989. 20.

4 Jakab Attila, im. 10.

5 Benda Kálmán: *Moldvai csángó-magyar okmánytár I.* 46.

6 Jakab Attila, i.m. 11–12.

kért, jövedelmekért. Ennek az áldatlan folyamatnak két súlyos következménye lett: az egyik, hogy „a XVII. század végére a moldvai katolikus egyház szinte szétzüllött”⁷, a moldvai magyarok pedig a népi vallásosságban találták meg a hivatalos egyházi élet hiányosságainak pótlását, ami által babonásokká váltak.⁸ A másik súlyos következmény a román nyelv lassú térnyerése lett a magyar nyelv rovására a moldvai vajdaságban. Ebben a környezetben a hitükhöz mégiscsak ragaszkodó moldvai magyarok számtalan panaszlevelet írtak a Szent Kongregációhoz, hogy az gondoskodjék anyanyelvükön tudó papokról, de ezek többségére választ sem kaptak.⁹ Jólelkű székely plébánosok is felemelték szavukat a kongregáció züllött ferences atyái ellen – így tett a madéfalvi veszedelem után székely híveivel Moldvába vándorolt csíkszentléleki Zöld Péter is, aki 1781. január 11-én kelt levelének záró soraiban így ír Batthyány Ignác erdélyi püspöknek a csángókról:

„mi úton és hogyan lehetne lelkivigasztalásukról gondoskodni? [...] [amikor] ama misszionárius atyák a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmiképpen sem képesek maguk között – főként a magyart – megtérni; [...] Miért is, az én gyenge ítélőképességem szerint, azokon aligha lehet másképp segíteni, minthogy a fent dicsért hittérítő szent kongregációnál kieszközöltetik, hogy az olaszokat azon moldvai fejedelemségből mozdítsák el, és helyükbe Erdélynek akár világi, akár szerze-

tesi papságából a magyar és oláh nyelvet egyformán beszélő papok küldessenek.”¹⁰

Ugyan „küldettek” atyák Erdélyből – főleg Csíksomlyóról magyar ferencesek, akiket Petrus Parcevic marcianopolisi érsek, Moldva apostoli vikáriusa, Bandinus méltó utóda bízott meg azzal, hogy „a moldvai katolikus magyarság lelki gondozása érdekében a bákói kolostort [benépesítsék]”.¹¹ A ferencesek mellett – akik a bákói kolostort mégis csak rövid ideig birtokolhatták Tapolczai István csíksomlyói guárdián vezetésével, mert az 1622-ben alapított Sancta Congregatio de Propaganda Fide 1667-ben a bákói rendházat jelölte ki a bákói püspök rezidenciájának – magyar és lengyel jezsuiták is vizitáltak időlegesen Moldvában, például Kotnáron, Neamcon és Jászvásáron. „1746-ban, amikor a jezsuiták missziót tartottak Szentkatonán, Háromszékben – írja Mikecs László monográfiájában –, a bákói bíró vezetésével egy héttagú küldöttség kereste fel őket. Elpanaszolták bajaikat, hogy a papjaik nyelvükön nem tudnak, nem prédikálnak s csak tolmács segítségével gyóntathatnak. Megkérték ezért a [magyar] jezsuitákat, hogy hozzájuk is menjenek el magyar nyelven hirdetni az igét.”¹² Sajnos azonban a 19. századig várni kellett a moldvai magyar katolikusoknak arra, hogy Magyarországról szervezett formában érkezzenek – a Szent László Társulatnak köszönhetően – misszionáriusok a csángó falvakba. Összegzésül elmondható, hogy az újkor elejére a térségben befolyását veszített Magyar Királyság már nem tudott közvetlenül a moldvai magyar katolikusok lelki gondozásával, identitástudatuk őrzésével foglalkozni. Az olyan személyiségek, mint Bandinus

7 Benda Kálmán, i.m. 46.

8 Lásd Tánczos Vilmos ide vonatkozó munkáit – *Gyöngyökkel gyökereztél: gyimesi és moldvai archaikus népi imádságok*. Csíkszereda, 1995.; *Csapdosó angyal: moldvai archaikus imádságok és életterük*. Csíkszereda, 1999.; Valamint: Iancu Laura: *Jeles napok, ünnepi szokások a moldvai Magyarfaluban*. Lucidus Kiadó, 2011.

9 Lásd: bákói katolikusok levele 1653-ban – Benda Kálmán, i.m. 496–499.; Szabófalviak levele 1671-ben – Benda Kálmán, i.m. 668.

10 Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 2001. 92–93. Lásd még: Mikecs, i.m. 203.

11 Barna Gábor: *Moldvai magyarok a csíksomlyói búcsún*. In.: „Megfog vala apóm szokcorkezemtül...” – *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Budapest, 1993. 47.

12 Mikecs, i.m. 204.; lásd még: Bitay Árpád: *A moldvai magyarság*. In.: Erdélyi Irodalmi Szemle, 1926.

vagy Beke Pál helyzetükből adódóan csak rögzíteni tudták az asszimilációs folyamatok veszteségeit. A marcianopolisi érsekről, munkássága után háromszázötven évvel így ír – csalódott hangnemben, de a történelmi realitást mellőzve a költő és néprajzkutató Iancu Laura:

Győzelmünk lehettél volna
A lét, a vers most nem dadogna
Zászlónk, nemzetünk
Volna talán.

Francesco Antonio Ceccangeli olasz konventuális ferences szerzetes, aki 1693 februárjától Jászvásáron tevékenykedett misszionáriusként, 1696 februárjától összeírta a moldvai települések katolikus lakosságát.¹³ Jelentéséből kitűnik, hogy a 17. század végére mindössze 2799 katolikus lakosa volt a moldvai magyar településeknek. Ez a demográfiai adat olyan alacsony számot mutat, hogy „aligha túlzás, ha úgy gondoljuk, hogy az 1760-as években lezajlott osztrák érdekek szerinti határőrség-szervezés, majd az ennek nyomán bekövetkezett madéfalvi veszedelem során kapott, a szó szoros értelmében: „vér-átömlesztés” nélkül ma aligha lenne Moldvában magyar ember, de talán még katolikus sem” – jegyzi meg Halász Péter az Erdélyből Moldvába menekülő székelységnek a moldvai magyarság demográfiájára gyakorolt hatásáról.¹⁴ E tényező tehát oly mértékben meghatározó, hogy szükséges a madéfalvi veszedelem történelmi hátterét jobban megvilágítanunk. „A Habsburg-birodalom [...] amikor célul tűzte ki a székely határőrség megszervezését, valójában a helyi, hagyományos organizmusok egyikeiből akart központi vezényszóra figyelmező organizációt formálni. Az új uralmi rend ezért

is kerül szembe a régi társadalmi alakulatokkal.”¹⁵ Ez a szembekerülés vezetett 1764 január 7-én hajnalban a madéfalvi vérengzéshez. Az esemény közvetlen előzménye az volt, hogy Adolf Nicolaus Buccow generális parancsot kapott a bécsi udvartól, hogy szervezze meg a székely határőrséget. Buccow „1761 tavaszán érkezett Erdélybe. [...] báró Bornemisza Pál csíki királybíró [bizta meg] a nép egybehívására, ám a toborzásról szóló parancsát nem volt hajlandó írásba adni. Bornemisza június folyamán Gyergyóalfaluban kezdte kényszerű küldetését.”¹⁶ A háromszékiek ennek következtében gyűltek össze Madéfalván 1764 januárjában, hogy tárgyalást kezdeményezzenek a toborzó Habsburg sereg vezetőivel. A tárgyalás helyett 7-én hajnalban ágyútűz zúdult a falura, amit Caratto alezredes négy oldalról indított támadása követett.¹⁷ Az esemény egyértelműen súlyos vonatkozása a székelység tömeges Moldvába vándorlása lett.¹⁸

13 Benda Kálmán: *Moldvai csángó-magyar okmánytár. I.* 733–748.

14 Halász Péter: *Szaladj magyar, amerre tudsz...! A madéfalvi veszedelem 250. évfordulójára.* In.: Honismeret, 2014/1. 3.

15 Imreh István (szerk.): *Látom az életem nem igen gyönyörű. A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1764.* Bukarest, 1994. 7.

16 Szabados György: *Madéfalvi veszedelem – eseményvázlat és háttér.* In.: Hittel, 2004/1.

17 Szabados György: *Madéfalvi veszedelem – eseményvázlat és háttér.* In.: Hittel, 2004/1.

18 A kivándorlás/menekülés mellett fontos megemlíteni a közvetlen áldozatok számát is: „a halottak számát nehéz megállapítani. Egy hivatalos kimutatásban 88-an szerepelnek. Losteiner Lénárd kézírata nyomán többen szólnak 183 áldozatról. Benkő József azt írja, hogy értesülései szerint 186-ot levágtak, 34 megsebesült, és mintegy 400 székelyt fogtak el. Rettegi 600, Balló István 500 halottról és 1000-nél több sebesültről ír, s a kortárs szász emlékiró szintén több százra, 400 főre becsüli az elhullottak számát. A csíki főtiszt sok, az erdőben, az Olt vizében elpusztult emberről szól” Imreh, im. 27. Vö. Szádeczky Lajos: *A székely határőrség szervezése 1762–64-ben.* Budapest, 1908. 177–184.; Teleki Domokos: *A székely határőrség története.* Budapest, 1877. 102–103.

Sajnos az a folyamat, amely a 16. század elején, a Magyar Királyság Mohács utáni meggyengülésével vette kezdetét, a 19. században felgyorsulva folytatódott. Történelmi szempontból az orosz–török háborúk (1802–1812; 1877), társadalmi szempontból a migráció, politikatörténeti szempontból a vajdaságok egyesülésével létrejött önálló román állam, vallási szempontból a szentszéki kongregáció züllöttsége és az állandósult paphiány jellemezte a moldvai magyarság 19. századát. „A kaotikus körülmények között megszorodtak a tolvajok, katolikus parókiákat fosztottak ki, papokat gyilkoltak meg”¹⁹ – mégis az 1848-as Batthyány-kormány hosszú évszázadok eltelte után először kívánt hivatalos magyar politikai formában, és tettekkel segíteni a moldvai magyarságnak. Kossuth Lajos pénzügyminiszter utasítására terv készült, hogy „a túlnépesedett székely vidékek, nem különben a moldvai csángó magyarok Magyar országba s különösen a Bánátba telepítésenek olly tömegekben, mellyek szükség esetében az ellenségnek ellenállani, minden esetre pedig nemzetiségüket fenntartani képesek legyenek.”²⁰ Sajnos a Habsburg és az orosz erők harapófogójába került magyar kormány ezt az intézkedést nem tudta végrehajtani. Az sem járt sikerrel, hogy 1849 júliusában Bem József be kívánta vonni a harcokba a moldvai magyarokat. „Bem mintegy 2200-2300 főnyi sereggel tört be 1849. július 22-én Ojtóznál. Ezen a napon fordult első kiáltványával Moldva lakosaihoz. [...] július 24-én, Oknán Bem kiadja a második proklamációját. Időközben azonban a román bojárok elmenekültek Moldva területéről, [...] a román parasztság pedig megadta magát. A katolikus lakosság sokkal kisebb lé-

lekszámú volt, hogysen a felkelést sikerre vihette volna.”²¹

Ezen időszak vallási tortúráját a katolikus magyarok számára jól jellemzi az egyik miszsiós prefektus, Arduini rendelete az 1830-as évekből:

„A szent engedelmesség erejével megtiltjuk mindazon nyelvek gúnyolását, melyekre a miszsió területén szükség van; aki pedig oltártestvérét gúnyolja és bosszantja, nemcsak megrovást érdemel, hanem azt is, hogy Moldvából kiűzessék. [...] esztelenül jár el, aki franciául akarna prédikálni azoknak, akik csak németül, vagy szlávul tudnak, éppen így áll a dolog minden más esetben, jelesül az adott esetben, midőn a misszionáriusok a hitből oláh nyelvű oktatást akarnak adni annak a népnek, mely csak magyarul tud.”²²

A csíksomlyói ferencesek, valamint a vizitáló jezsuita atyák példája azonban azt mutatja, hogy minden nehézség ellenére „a moldvai katolikusoknak mindig volt tehát, még ha egyre gyengülően is, kapcsolata a magyarországi katolikus egyházzal”.²³ Ez a helyzet 1859-ben, az önálló Románia létrejöttékor változott meg.²⁴ 1883-ban, majd 1884-ben a Vatikán az új királyságban felállította két katolikus püspökséget Bukarestben és Jászvásárban. A két püspökség a továbbiakban sajnos nem tűrte el a magyar nyelvű hitelesítést a Moldvában élő

19 Iancu Laura: *Moldva a 19. században*. Előadás. Elhangzott Egerben, 2013. szeptember 21-én.

20 Spira György: *A magyar negyvennyolc és a csángók*. In.: Glatz Ferenc (szerk.): *A tudomány szolgálatában. Emlékkönyv Benda Kálmán 80. születésnapjára*. Budapest, 1993. 310.

21 Iancu Laura fentebb idézett előadásából.

22 Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlatja*. Temesvár, 1908. 64.

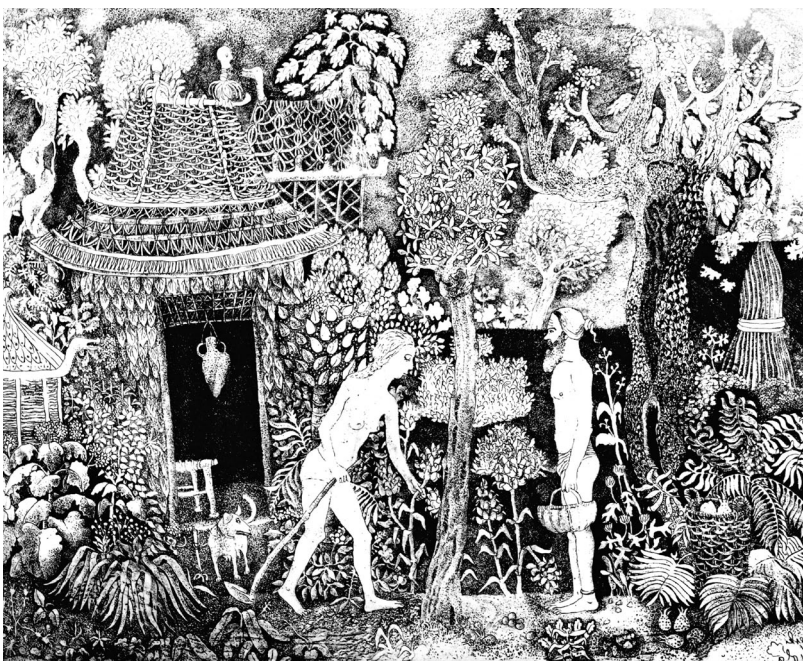
23 Barna Gábor, i.m. 49.

24 „Mindkét dunai fejedelemség [Moldva és Havasalföld] fiatal, számszerűen kicsiny, de nyugatias eliteje egyes diplomáciai tevékenységgel 1857 és 1861 között elérte a két román állam egyesülését önálló fejedelemséggé, amely a Német Birodalomból behozott, katolikus Hohenzollern dinasztia alatt valósult meg (1866–1947). 1878-ban kiharcolta a Magas Portától a szuverenitást, és 1881-ben királysággá tudott emelkedni.” (Meinolf Arens – Daniel Bein, i.m. 106.)

magyar anyanyelvű katolikusok között. A püspökségekhez csatolt papi szemináriumokban az oktatás kizárólag latin és román nyelven folyhatott.

1861-ben alakult meg Magyarországon a Szent László Társulat, melynek célja a hazától elszakadt magyarok gondozása volt. Trianonig szinte kizárólag a moldvai magyarság lelki gondozását, identitástudatuk erősítését végezte. A szervezetnek Lonovics József kalocsai érsek lett az első elnöke, aki egy közgyűlés jegyzőkönyve alapján így határozta meg a szervezet célját: „...a keleti katolikusok, elsősorban pedig a Romániában lakó r. kath. magyarok vallási és iskolai szükségén segíteni, őket templomok és iskolák építésében és fenntartásában támogatni, részükre magyarjékű papokról gondoskodni.”²⁵ A moldvai magyarok a román püspökségek felállítása utáni egyre erőszakosabb asszimilációs szándék miatt ugyan erősen rászorultak a társulat segítségére, de a kezdeményezések a fejedelemség és a bécsi udvar machinációi miatt sorra meghiúsultak.

A 20. század világháborúi, a trianoni békediktátum és a kommunista diktatúra nemcsak Magyarországot, az elcsatolt területek, vagy az emigráció magyarjait, hanem a moldvai magyarokat is emésztette. 1916 és 1918 között Moldva frontvonal volt, ahol a román hadsereg katonáiként moldvai magyarok is harcolni kényszerültek a magyar honvéd sereggel. A két világháború között több terv is készült arról, hogy moldvai és erdélyi magyarokat Magyarországra telepítsenek, aminek eredményeképpen 1941 és 1945 között tizenötezer bukovi-

Kívül a paradicsomon
(rézkarc, 1988)

nai székelyt telepítettek a Dél-Dunántúlra.²⁶ A II. világháború után ugyan 1947 és 1956 között egyes moldvai magyar községekben moszkvai szellemiséggel szervezeten működtek magyar nyelvű iskolák, de ezeket a katolikus vallású lakosság alig-alig fogadta el. 1989 után is folyamatosak a moldvai magyarság identitástudatát súlyosan veszélyeztető rendszabályozások, melyeknek következményeként „a moldvai csángók kétharmada ma már nem ismeri ősei nyelvét. [...] Mégis, a moldvai magyarok meg nem szűnő reménnyel könyörögnek anyanyelvükön prédikáló papokért.”²⁷

25 MTA Kézirattára Ms. 10.528/124. Lásd: Hajdú Demeter Dénes: *A Szent László Társulatról*. In.: „Megfogvala apóm szokcorkezetül...” *Tanulmányok Domokos Pál Péter emlékére*. Budapest, 1993.

26 Lásd részletesebben: Ósi-Oberding József, *A bukovinai székelyek dunántúli letelepítése*. In.: *Agrártörténeti Szemle*, 1967/1-2.; Szabados Mihály: *Egy telepítés tanulságai*. In.: *Magyar Szemle*, 1941/9.

27 Halász Péter: *A moldvai magyarság évszázadai. Tudósítás a külső magyarokról*. In.: *Rubikon*, 1990/6.

László Noémi

Helyrajz

Itt magyarul lehet kérni
a kenyeret. Körben fenyőpompával
guggolnak a hegyek. Gyerektérdek
deres homokozó körül. Másképp
dühöng a nép, másképp örül.
Egyáltalán, itt minden
olyan népi. A szót, az indítéket
idegen nem érti. Hogyan érthetné,
nem itt született. Ha igyekszik is,
csak jöttment lehet. Munkál itt valami
zsigeri büszkeség. Pusztán önmagában
semmi sem elég. Nem elég nagy,
se súlyos, sem igaz. Fonják, faragják,
festik, akkor az. Az élet nyilván itt sem
folyton fenékgig tejfel. Csala tornya
nem olyan, mint az Eiffel.
Fontos, hogy az idő
itt merő szenvedés. E tényt
kibontani a nyelvi tér kevés.
Mintha az egyenes beszédnek
üzent volna hadat ez a világ.
Furfangot vet, sérelmet arat.
Mintha vég ellenében itt más
volna a tét. Az élő másban fogja
fel önnön végzetét. Hogy miben,
azt én, jöttment, pontosan nem tudom.
Ülök, nézem a vészterhes csendet.
Hallgatom. Leülök jó előre,
leültetnek, ha nem. Bármilyen szóba
kerül, rosszul értelmezem. Sutba
repül szívem, testem, lelkem,
tudásom. Legjobb, ha véleményem
nyitány alatt elásom. Itt csupa
bizonyosság, amíg ellát a szem.
Csak aki hasonul, cselekszik
helyesen. Megvan tudniillik már
mindennek a módja. Szelleme
a helyet önmaga ellen óvja.
A helyi egyrészt tüntet,
másrészt menekül. Nyomasztóan
magányos, sosincs egyedül.
Csapatosan vonul, vigad,
viaskodik. Ha visszafordul, ellát
az égi bajnokig. De ég helyett a kútba,
vagy köldökére néz. Így könnyű,
amikor ilyen nehéz.

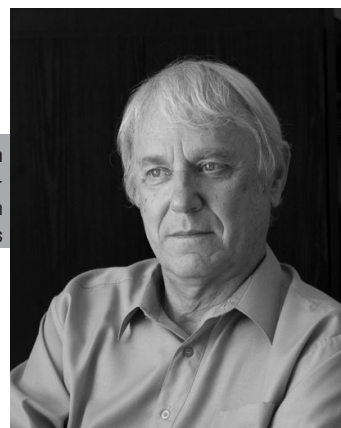

László Noémi
(1973, Kolozsvár)
költő, műfordító,
József Attila-díjas

„...igazán az együttesben lehet gyönyörködni”

Interjú Árkossy Istvánal

Árkossy István
(1943, Kolozsvár) festő-
művész, grafikus, Budapesten
él, Szolnay Sándor-díjas

Árkossy István képzőművészt, grafikust, írórt kérdeztük a Rádiusz Könyvek sorozatban megjelent kötetéről, a *Lélegző vonal*ról. A szerző a Képzőművészeti Egyetem elvégzése után a kolozsvári Utunk irodalmi-művészeti hetilap grafíkusa volt, kiállításai pályakezdése óta világszerte megrendezésre kerülnek.

– A *Lélegző vonal* című kötetben megjelennek az elmúlt század és régebbi korok művészetének képviselői is. Mi indította arra, hogy ilyen összefogó művet hozzon létre?

– Az ábrázoló művészetek története az alkotó szellem által irányított teremtő folyamatok aranykezekkel létrehozott eseménysora, ami, akár egy remekbe szabott ötvös lánc, szemenként kapcsolódik egybe, s egységében fejezi ki a látvány- és gondolatfűzér valódi szépségét. Ebben a láncban léteznek olyan motívumok, amelyek ismétlődnek, visszatérnek, újra megmegvillannak, mások alig mutatják magukat, szerényen húzódozva a sorban. A lényeg mégis az, hogy ez összefüggő, megszakítatlan rendszer, amelyben egyetlen elem még nem lesz lánc, csak láncszem; igazán az együttesben lehet gyönyörködni. Nos, a kötet anyaga is igyekszik felvillantani a műteremtés remekeinek néhány olyan ékkövét, ami olykor határkőként is szerepet töltött be az egybekapcsolódó folyamatok alakulásában.

– Célja volt-e ezzel a kötettel, hogy az említésre is kerülő Vasari-folyosóhoz hasonló arcképgyűjteményt hozzon létre?

– Az 1565-ben épített, magasan futó Vasari-folyosó Firenze egyik látványossága, a Palazzo

Vecchiót köti össze a Pitti palotával. Célja volt, hogy a Mediciék munkahelyük és lakóterük között úgy tehessék meg zavartalanul az utat, hogy ne kelljen elkeveredniük az egyszerű polgárokkal. Később ez a mintegy ezerméteres útszakasz a világ legimpozánsabb arcképgyűjteményét foglalta magába, és teszi mind a mai napig. Ha pedig párhuzamot szándékozunk vonni a hely szelleme és az említett kötet szerkezeti felépítése között, akkor némi szerénységgel megtehetjük, mivel mindkettő lényege az együvé tartozásban kifejezhető művek bemutatása, egybegyűjtése koronként, stílusonként, országokként, iskolákként, alkotói rendszerű folyamatokként, a művészettörténetben elfoglalt jelentőségük figyelembevételével. Viszont az általam kötetben megidézett személyek már pusztán megjelenésükkel korba helyezik önmagukat, hiszen Kronosz időszeletelő rendszerében a ketyegés megállíthatatlan, és mindenkit egyformán érint.

– *Idei*, *Időutazás* című kiállításában is a történetiség a fő kompozíciós elem. Elmondható, hogy valamiképpen a kötet és a tárlat kiegészítik egymást?

– A történelem bűvöletében élni – részemről – mámor. Ezt a függőséget örömmel vállalom,

és soha nem is szándékoztam szabadulni tőle. Ha létezik valódi tanulság ezen a billegő-pörgő, elszennyeződő és pólusváltó kék golyóbison, akkor az betűkkel, számokkal, vesszőcskékkal és pontocskákkal mind le van jegyezve a kötőlák, pergamenek, papírok, monitorok némaságában. Jóllehet, ma már más szelek fújnak, más orkánok, más tornádók csattognak, mint régen, de mit ér a forma tartalom nélkül, ha az csak pusztá játéka a szemnek, az agy pedig marad éhesen, érintetlenül, kisémmizve, s arra vár, mikor tűnik majd el egy kozmikus fekete lyukban. A leckét nemcsak megtanulni érdemes, hanem a feledés ellen olykor ismételni sem árt, hiszen míg egykor a tényállás „csak” mohácsos volt, mára már hirosimás lett, vagy ki tudja, hogy majd még milyen lesz. Kép és írás ugyanannak az életnek a részei, és nekünk ugyanarról szólnak: mindig rólunk, és újra csak rólunk. Írva vagy rajzolva, az események azok voltak, azok lettek és azok lesznek majd, amit a Rendeltetés gyorsírással lejegyez. Képből és írásból is én mindig ugyanúgy gondolkozom.

– *A Mozgóképek című novellájában több művészetfelfogást is megjelentet. Mennyiben tükröződik ezekben az Ön látásmódja?*

– Elárulom, volt a novellának egy olyan élő pillanata a képzelte eseménysor végén – amikor a látomásos múzeumi éjszakában minden megidézett művész mondandóján már túljutott –, hogy a „magam szereplője” is közéjük lépett, és tudva-ismerve mindnyájuk meggyőződését, elveit, kortörténeti megítélését, kifejtette előttük néhány eseményhez kapcsolhatóan a „ma” ítéletének vetületeit. Azaz, én is bekapcsolódtam a „társalgás” légkörébe. Majd ezt a részt mégis kihagytam a végső változatból, tán azért, hogy a nagymesterek véleményei inkább „elhangozzanak”, mintsem „megítéltessenek”. Az egész ábrándos jelenetsor pedig összességében jelzi, hogy milyen látásmódot képviselek: azt, amit a megidézettjeim az általam kiválasztott szövegekben nyilvánosságra hoznak.

– *Az Utunk köre ennek a látásmódnak a kialakulásában milyen szerepet játszott?*

– A kolozsvári Utunk irodalmi művészeti és kritikai hetilap 1946-ban indult, és 1989-ben adta át a kilincset jogutódjának, a ma kéthetenként megjelenő Helikon folyóiratnak. A lap az egész Erdélyt átfogó magyar irodalmi, művelődési, színházi és képzőművészeti, valamint zenei élet eseményeit vitte olvasói elé. Létének negyven esztendejéből húszat ott töltöttem el, érthető, hogy minden mozzanat röntgensugárként hatott szellemi jelenlétemre abban a feszült fizikai arénában, az agyfunkciók túlélésért vívott mindennapi küzdelmében. Hogy mást se említsek, csupán rendszeres találkozásaimat, baráti kapcsolataimat az első, második és harmadik Forrás-nemzedék zászlóvivőivel, harosnásaival, futárjaival, íródeákjaival; jó volt körünkben tudni őket, érezni a felvillanó parázsfeszültséget kéziratok megdöbönt papírlapjain, a frissen nyomtatott könyvek illatában. Óhatatlanul beleszólt ez az eszmeiség képi világomba is, ábrázolási formám ekkor szívta magába az epikus erőt, a formát és tartalmat békésen egymás mellé rendelve. Mert a kép és az írás egyszerű vonalak által kifejezett üzenet egyik világból egy másik világba, ahol vagy akarják azt látni, olvasni, hallani és érteni, vagy pedig nem.

Hambalkó Dalma

Hambalkó Dalma
(1998, Dány) a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János-ösztöndíjas szerkesztője

Both Balázs
(1976, Sopron)
költő, író,
Bella István-díjas

Both Balázs

Üres ég alatt

In memoriam Márai Sándor

Tűnődsz az éjben, mit adhat még neked
a tavasz, ha árnyad az úton egyre nő –
Négy évszak vasat, csontot, szerelmeket
öröl. A parkban szitáló fényeső.
Fáradt vagy. Az út csillan előtted,
mint lovak hátán a hab. Oxigénsátor
épül, a dombon parcellázzák a földet.
Lucifer szótlan az ujjain számol.

Mint alkimista görebjében, véred
forrva csapott a ruganyos érfalra.
Szempár, rím és kép egyként megigézett,
s belaktál a Nap mézét kanalizva.
Ma lassabban jársz. Városok, arcok
képe csak emlék, kalandos távol.
Ha álmodban hallod a szirénhangot,
kihajózol Ithakából.

Szelet vetettél – vihar gyúlt az égen.
Szeretni bűn – üzente két halott.
Akit szerettél, föld borítja régen.
Te úgy döntesz, hogy mégis folytatod.
Egynek ujjbegyében élt a villanyáram,
s kártyát vetett – hitt dévaj babonákban.
Szíved boszorkány skorpiói marták –
Így búcsúzott el a fiatalság.

Nagy Ignác

A litván pap költők és a litván nemzettudat kialakulása

Nagy Ignác
(1985, Moszkva)
fordító,
Budapesten él

Litvánia, ahogyan ma ismerjük, rengeteg változás és átalakulás eredményeképpen jött létre. A litván nép változatos történelme során élt már törzsek kusza szövetségében,¹ később első és egyetlen királyuk, Mindaugas egyesítette őket 1253-ban, aztán ebből az államalakulattól létrejött a litvánok hatalmas birodalma, a Litván Nagyfejedelemség, amely területét tekintve a 14. században az európai kontinens legnagyobb országa volt. A litván nagyfejedelmek többszázezer négyzetkilométernyi területen uralkodtak számos különböző kultúrájú nép felett.

1385-ben a fejedelemség a Lengyel Királysággal közösen létrehozta a lengyel–litván perszonáluniót a kremai unióval, amely a lengyel–litván nemzetközösségben teljesedett ki 1569-ben, és egészen 1795-ig, a lengyel–litván nemzetközösség harmadik felosztásáig Európa meghatározó állama volt.

A felosztások után a litvánok megtapasztalták, hogy milyen orosz és porosz uralom alatt élni, majd az első világháborút követően létrehozták saját államukat, a Litván Köztársaságot, amelyet a mai Litvánia is jogelődjének tekint. A litvánok szerint ezt a jogfolytonosságot az 1940-tól 1991-ig tartó szovjet megszállás szakította félbe.

A mai litván nép és a mai Litvánia nemcsak területi változások és államformák váltakozása

eredményeképpen jött létre, hanem a litvánok kulturálisan is sokszínű utat jártak be. A pogány litvánok a lengyelekkel kötött szövetségük egyik feltételként tértek katolikus hitre 1385-ben. A közös államszövetség idején, a több évszázadon át tartó együttélés hatására a litván nemesség ellengyelesedett, vagy pedig alattvalóik belarusz nyelvét vette át.

A változást az új vallás felvétele indította el, a lengyel nyelvű papság hatására a litván nemesség nagy része fokozatosan nyelvet váltott. Ez a lengyelesedési tendencia jellemezte a két nép együttélését, de a lengyel–litván függetlenség elvesztése után a katolicizmus hatására kezdett el kibontakozni a litván nemzeti ébredés az orosz megszállás alatt a 19. század folyamán.

A litvánok voltak az Orosz Birodalom egyetlen katolikus nemzete, és öntudatra ébredésükben hatalmas szerepe volt a litván nyelven alkotó és agitáló katolikus papoknak és pap költőknek, akik nemcsak a nyelvet fedezték fel újra, hanem a nemzeti kultúrát is felvirágoztatták.

A katolicizmus és Litvánia

A kereszténység felvétele, ahogy más európai népeknél is, fordulópontot jelentett a litván történelemben és kultúrában, amely évszázadokra meghatározta a nemzet fejlődését. A litván keresztény hagyomány hatszáz éves, mégis a maga hatszáz évével Európa legfiatalabb keresztény nemzetének tekinthető. 1385 előtt a litvánok a balti pogányság követői voltak,

1 Bojtár Endre: *Az utolsó pogányok Európában*. <https://www.holmi.org/2011/03/bojtar-endre-az-utolso-poganyok-europaban>

amely sok közös vonást mutatott a pogány szláv vallásokkal. Azonban a litvánok korábban is próbálkoztak országuk lakosságának megtérítésével. Mindaugas, 1253-ban családjával megkeresztelkedett, cserébe megkapta a királyi címet, egyedüli litvánként a történelemben.² A király azonban merénylet áldozata lett 1283-ban, és keresztény kísérlete is kudarcba fulladt, egészen a krevai unió megkötéséig.³ Vannak litván kutatók, akik inkább ezt az időpontot tekintik a kereszténység felvételének, és az 1385-ös megkeresztelkedést a másodiknak, amelyet a politikai szükségszerűség miatt választottak a fejedelemség vezetői.⁴

Van a litván katolizálásnak azonban több olyan komponense is, amely megkülönbözteti helyzetüket a többi európai keresztény néptől. Az első, a már fentebb említett késlekedés, ugyanis a pogány litvánoknak viharos kapcsolata volt keresztény szomszédaikkal, elég csak a Német Lovagrend vagy a Livóniai Kardtestvérek folyamatos támadásaira gondolni. A litván vezetők komolyan gondolkodtak a keleti kereszténység felvételén is, hiszen alattvalóik nagy része azt a vallást követte, de végül mégis Rómát választották. További fontos különbség, hogy a litvánok esetében a kereszténység felvétele nemcsak kulturális fejlődésüket határozta meg, hanem a litván államfejlődés irányát is.⁵ A katolikus hit a nyugathoz tartozást jelentette az erőteljes keleti hatással és nagyszámú keleti keresztény alattvalóval szemben, mégis Litvánia a nyugati intézményrendszereket, kulturá-

lis normákat és társadalmi berendezkedést fogadta el, fejlődésében teljesen más utat járva be, mint erősödő keleti szomszédja a Moszkvai Nagyfejedelemség, a későbbi Oroszország.

1386-ban Jogaila Litvánia megkereszteléséért cserébe a lengyel koronát kapta, amelynek folyamánként létrejött a lengyel–litván perszonálunió. Az új államszövetség a lengyel befolyás erősödését hozta magával, viszont segítette a külső fenyegetések leküzdésében is, hiszen 1410-ben a lengyelekkel közösen győzték le a Német Lovagrendet, illetve az államszövetség kelet felé is terjeszkedő politikát folytatott. Az 1569-es Lublini unió tovább mélyítette a lengyel–litván egységet, de addigra a lengyel fölény az államalakulaton belül már meghatározóvá vált. A újdonsült litván keresztényeknek lengyel papok hirdették az ígét, a litván nemesség teljesen ellengyelesedett, a litván nyelv és nemzeti kultúra pedig feledésbe merült. Kivételt képez a reformáció időszaka, amely alatt voltak próbálkozások a vallásos szövegek litván nyelvre való átültetésével, de ezek a próbálkozások szintén feledésbe merültek, mert nem jött létre litván nyelvű katolikus papság. 1770-ben például a 910 litvániai papból mindössze 120 tudott litvánul.⁶ Sőt, a litván területek egyházi irányítása is a Lengyel Királyságból történt, önálló litván egyházmegye csak 1926-ban alakult meg.

Az egyház és a litván nép viszonya azonban gyökeresen megváltozott a lengyel–litván állam 1795-ben lezajlott harmadik felosztását követően. A Litván Nagyfejedelemség területének túlnyomó része az Orosz Birodalom fennhatósága alá került, és ezzel együtt a katolikus egyház szerepe is megváltozott a litvánok lakta területeken. A litván kormányzóság területén a cárok eleinte korlátozták a katolikus papság működését, de engedték, hogy a papság sorait litvánokkal töltsék fel, akik sokszor alacsony,

2 Baronas, Darius, Roewll: Stephen Christoph: *The conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*. Institute of Lithuanian Literature and Folklore, Vilnius, 2007. 80.

3 Gidžiūnas, Viktoris: *The Introduction of Christianity into Lithuania*, in: Lituanus, 1957. 4/13.

4 Bojtár Endre: *Az utolsó pogányok Európában*. <https://www.holmi.org/2011/03/bojtár-endre-az-utolso-poganyok-europaban>

5 Vardys, V. Stanley: *Christianity in Lithuania*. In: Lituanus, 1988. 34/3.

6 <https://www.holmi.org/2011/03/bojtár-endre-az-utolso-poganyok-europaban>

jobbágyi sorból származtak. Annak hatására, hogy a litvánok az „övéiket” hallgatták a szószékeken szerte az országban, kialakult egy bensőséges kapcsolat a nép és az egyháziak között.⁷

A cári hatóságok másik fontos törekvése volt a hódítás után, hogy a litvánokat eltávolítsa a lengyelektől, mind kulturálisan, mind pedig nyelvükben, ezért az 1863-as lengyel–litván januári felkelés leverése után erőteljes oroszosítás kezdődött, amely többek között a katolikus vallás üldözését is magában foglalta. Az orosz hatóságok megtiltották mindennemű kapcsolatot Rómával, nem engedték a püspökök kinevezését, vagy az új püspököket azonnal letartóztatták, betiltották a vallási szervezeteket, bezáratták a papnevelőket, sőt az út menti keresztállítást is megtiltották a litvánoknak. Ebben a reménytelen helyzetben a litván papság felvállalta a passzív ellenállás megszervezését, ezáltal a litván papság fontos közege lett a litván nyelv, a hagyományok és a kultúra megőrzésének 1864-et követően is. Ebben az ellenállási mozgalomban kiemelkedő szerepet játszottak azok a pap költők és irodalmárok, akik egyházi hivatásuk gyakorlása mellett a litván nemzet és a litván kultúra megvédésére tették fel életüket. Érdekes módon ez a konfrontáció az oroszosítási törekvésekkel azt eredményezte, hogy a litván egyház tagjai és a kulturális élet kiemelkedő alakjai szembefordultak mind az orosz, mind a lengyel hatásokkal, és elkezdtek saját öntudatukra ébredni, amely egyben a litván nemzeti ébredés kezdetét is jelentette.

A litván nemzeti ébredés előzményei

Litván nyelvű szövegek jóval a litvánok 19. századi nemzeti ébredése előtt is keletkeztek, főleg a reformáció idején, azonban hatásuk csekély volt a litván nyelv fejlődésére, hiszen a katolikus egyház berkein belül a domináns nyelv

a latin és a lengyel maradtak továbbra is, a litvánoknak nem sikerült kivívnia a reformáció idején a nemzeti nyelv státuszát. Mégis a reformáció kísérletei jelentősnek tekinthetők, hiszen eredményei kijelölték a későbbi írók és költők útját.

Az első litván nyelvű vallásos szövegek a luteránus Abroamas Kulveitis (1509–1545) és Stanislovas Rapolionis (1485 vagy 1500–1545) nevéhez fűződnek, Kulveitis az első, aki vallásos énekeket ültetett át litvánra, Rapolionis nevéhez pedig az első litván nyelvű bibliafordítási kísérlet fűződik.

Az első nyomtatott litván nyelvű könyv fordítója és szerkesztője Martynas Mažvydas (1510–1563) volt, aki társaival lefordította lengyelről és kinyomtatta Luther Márton *Kis kátéj*át, valószínűleg elődei, Rapolionis és Kulveitis hatására. A könyv 1547-ben jelent meg, és azóta is az első nyomtatott litván szöveggént hivatkoznak rá.⁸ A szöveg jelentősége abban áll, hogy szamogitai litván dialektusban íródott, amely a mai irodalmi litván nyelv forrása is, és amely dialektus később meghatározóvá vált a litván nemzeti ébredés során.

Természetesen a katolikus válasz sem maradhatott el, 1595-ben megjelent Mikolajus Daukša kátéja, amely szintén szamogitai dialektusban íródott. A katolikus egyház azonban nem vesztette el befolyását Litvániában a reformáció hatására, így a reformáció eredményei hosszú időre feledésbe merültek.

A lengyel papság és állam hatására a litván nyelv ismét elvesztette presztízsét, és csak a szegény társadalmi rétegek használták, a lengyel nyelv használata jelentette a társadalmi felemelkedés lehetőségét, emiatt a litvánt nem is tekintették méltónak arra, hogy lejegyezzék vagy egységesítsék.

Az első nagy jelentőségű litván pap költő a jobbágyi sorból származó Atanas Strazdas

7 Vardys, V. Stanley: *Christianity in Lithuania*. In: *Lituanus*, 1988. 34/3.

8 Gerulaitis Vytautas Leonardas: *The first Lithuanian book in Print*. *Lituanus*, 1998. 44/2.

(1760–1833) volt, aki papi képzése során szerezte meg az íráshoz szükséges műveltségét. Jelentősége abban áll, hogy soha nem szakadt el a jobbágyságtól, hanem közeli kapcsolatot ápolt a litván paraszttal, műveihez az ihletet a természetből, a paraszti élet szépségeiből és viszontagságaiból merítette. Verseiben visszaköszönnek a litván folklór motívumai, hangvételét a paraszti dalai ihlették, verseit pedig a litván parasztságnak szánta. Életében mindösszesen két kötete jelent meg, a legjelentősebb 1814-ben, amely a *Szent és profán dalok* címet viseli. A kötetben kilenc litván nyelvű dal és két vallásos himnusz kapott helyet. Második kötete 1824-ből az *Óda Rigához* címmel jelent meg lengyel nyelven, harmadik kötetét pedig a cári cenzúra bezúzatta, de a megsemmisített kötet versei és dalai szájról szájra jártak, és a litván folklór részei lettek.⁹

A 19. században a romantika elérte a mai Litvánia területét is. Litvániai központjának a Vilniusi Egyetem tekinthető, amely a litván múlt és népi kultúra tanulmányozásának központjává vált.

A múltba révedés és a múlt újrafelfedezése különösen fontos programnak mutatkozott egy megszállt országban, és értő fülekre talált. A litván múlt újrafelfedezésében és definiálásában hatalmas szerepet vállalt Simanas Daukantas (1793–1864), aki 1822-ben megírta az első litván nyelvű könyvet a litván történelemről. Szerinte a dicső litván múlt a lengyel–litván nemzetközösség előtti időkre tehető, és idealizálta a pogány Litvániát, azt az időszakot tekintve a litván nép aranykorának. Daukantas óriási hatással volt a litván nemzeti ébredésre, mivel ő fogalmazta meg először azt, hogy a litván nyelv határozza meg a litván népet, történeti nézetei pedig a lengyel–litván államközösséggel kapcsolatban máig éreztetik a hatásukat. Szerinte a lengyelek is a litván nép elnyomói vol-

9 <https://www.rasyk.lt/rasytojai/antanas-strazdas.html>

tak, mert sokkal jelentősebb szerepet játszottak az elvileg egyenrangú felek között létrejött nemzetközösségben, és fokozott lengyelesítést hajtottak végre a litván országrészben is.

A litván nyelv másik fontos patrónusa Simonas Stanevičius (1799–1848) volt, aki szamogitai¹⁰ népdalok és mesék gyűjtője volt, munkásságát három kötetbe rendezte. Az első a harminc éneket tartalmazó *Szamogitai Dalok* könyve, a második kötete pedig az általa írt *Fabulák* voltak, amelyet a *Szamogitaiak dicsősége* című, ódákat tartalmazó könyve követett. Élete vége felé egyre több kutatást végzett a litván történelem, mitológia és nyelv terén. Hatására a szamogitai dialektusok és folklór előtérbe kerültek, mert Szamogitiában volt a legnagyobb azoknak az aránya, akik a mindennapokban is beszélték a litván nyelvet.¹¹ *Dicsőség Žemaitijának*¹² című versében leírja a litván nemzet feltámadásával kapcsolatban érzett tüzes reménykedést:

Ujjong Litvánföld a bátor
Fiakat méltán dicsérve;
Pusztulásból, szolgaságból
Fölemelték, ki fényre.¹³

Daukantas és Stanevičius műveit a litván nemzeti ébredés folyóiratai, például az 1883-tól működő *Aušra*, újra felfedezték, majd publikálták, ezáltal ők ketten váltak a követendő mintává a litván nemzeti ügyért harcolók szemében.

Atanas Baranauskas (1835–1902) az egyik legnagyobb litván romantikus költő volt. Ő is a litván ügyért fáradozó pap költők sorába tartozott, eleinte lengyelül és oroszul írt, de már

10 Szamogitia: Litvánia Balti-tenger menti történelmi területe.

11 Jurkus Paulius: *Romanticism in Lithuanian Literature*. Lituanus, 1956. 1/6.

12 Szamogitia litván neve

13 Tandori Dezső fordítása, *Magyarul Babelben* – irodalmi antológia. magyarulbabelben.net

az iskolában próbálkozott litván nyelvű rímelő versek írásával. 1856-tól kezdve a varniai papi szemináriumban tanult, és itt fordult érdeklődése a litván nyelv felé, amelynek főként a szamogitai dialektusa foglalkoztatta. Ettől az időszaktól kezdve csak litvánul írta műveit. Leghíresebb verse az *Anykščiai erdő* címet viseli, a legenda szerint arra válaszul, hogy a lengyel tanára szerint a litván nyelv nem volt alkalmas versírásra.

Fenyőfedte hegységek, kopasz domboldalak,
Hajdani szépségeket hiszik-e még manap?
Ragyogástok hova lett, mely elbűvölt régen?
Ezüst erdők, hova tűnt zúgástok a szélben?
Évszázados fáitok nyugodt susogása,
Hajló, vén fenyveitek hangos ropogása?
Madaraknak hova lett csattogó zenéje,
Mely szolgált az emberek gyönyörűségére?
Hol vannak állataid, vadak és szelídek?
Hol rejtett barlangjaik, odvak, menedékek?¹⁴

Szentül hitt abban, hogy a litván nyelvnek van létjogosultsága, azonban ő még egy közös lengyel–litván államban látta a jövőt, emiatt sokan árulónak tartották kortársai közül.

Sejny püspökeként lengyel és litván nyelven is prédikált, és tevékenységei közé tartozott az is, hogy mindennap részleteket fordított a *Bibliából* litván nyelvre. Tudományos munkája keretében kutatta a litván nyelvet és annak szamogitai dialektusát. A cári könyvtalomból után elvesztette hitét a litván nyelv jövőjében, és visszavonultan élt püspöksége területén.

A későbbi litván költők azonban magasztalták munkásságát, hiszen jelentősége abban állt, hogy a lengyelrel és az oroszokkal szemben minden erőfeszítésével legitimálni akarta a litván nyelvet és kultúrát. Az utána jövő litván költőnemekedékek úgy hivatkoztak rá, hogy nélküle

nem bontakozott volna ki a litván költészet.¹⁵

A romantika elindította azokat a folyamatokat, amelyek a litván nemzeti ébredéshez vezettek, azonban nem választható el a kettő egymástól, hiszen mindvégig egymás katalizátorai voltak, és egymásból táplálkozva járultak hozzá a nemzeti kultúra fejlődéséhez a 19. század folyamán. A romantika szelleme még a függetlenség elnyerése után sem tűnt el a litván irodalomból és kultúrából, a folklorizáló motívumok és a romantika korában megfogalmazott történelemértelmezések továbbra is meghatározóak maradtak.

A romantika által elindított változás tehát Szamogitiában kezdődött, ahol a litván a kishemesség is használta, de a szamogitai nyelvváltozatot nem kodifikálták, ahogy a többi litván nyelvjárást sem. A változást az Orosz Birodalomban az 1861-es jobbágyfelszabadítás hozta el, a szegény rétegek előtt is megnyílt a társadalmi felemelkedés lehetősége, illetve a papság sorait is nagyszámú litvánul beszélő, paraszti sorból származó növendékkel kezdték feltölteni, akik egyre jelentősebb befolyásra tettek szert.

Megjelent tehát a jobbágyság rétegéből egy új, felemelkedő értelmiségi réteg, aki már a nemzeti nyelven beszélt, a romantika eszméi erősen hatottak rá, és amely réteg végül a pappal karöltve a nemzeti ügy élére állt.

A litván nemzeti ébredés és a katolikus papság szerepe

A sikertelen 1863-as, januári felkelés után a litván területek kormányzója, Mihail Muravjov betiltotta a latin ábécé oktatását a litván területeken, helyette csak a litván nyelv cirill átírását engedélyezték az orosz hatóságok. Ezt az intézkedést Muravjov kormányzó utódja, Konsztantyin Kaufman megerősítette, sőt

14 Baranauskas, Atanas: *Az anykščiai erdő (részlet)*. Szedő Dénes fordítása. *Magyarul Babelben* – irodalmi antológia. magyarulbabelben.net

15 Ośrodek „Pogranicze – sztuk, kultur, narodów” w Sejnach | Fundacja Pogranicze – Biografie sejneńskie

1865-ben teljesen megtiltotta a latin ábécével nyomtatott litván sajtótermékek, illetve könyvek kiadását az oroszok által igazgatott területeken. A cári hatóságok azt remélték, hogy az intézkedéssel sikerül elidegeníteni egymástól a lengyeleket és a litvánokat, és megindulhat a litvánok oroszosítása.

A litvánok válasza erre az elkeseredett helyzetre az volt, hogy nyomdáikat a porosz megszállás alatt álló litván területekre helyezték, és onnan csempészték be az orosz Litvániába a latin ábécével nyomtatott litván nyelvű könyveket. Edvardas Gudavičius litván történész szerint ez volt a litván nemzet legnagyobb próbatétele, miszerint, ha a litvánok nem szervezték volna meg a tilalommal szembeni ellenállást, akkor ma nem is beszélhetnénk litván nyelvről, és a könyvcsempészek nélkül a litván nyelv és nemzet a történelemlények lábjegyzetébe került volna.¹⁶

A szervezett könyvcsempészet központi alakja Motiejus Valančius-Wolnczewski (1801–1875) történész és az egyik legismertebb 19. századi litván személyiség, aki egyben a szamogitai egyházmegye feje volt. Valančius fektette le a szervezett békés ellenállás alapjait, az 1830-as és az 1863-as lengyel–litván felkelések kudarca miatt azt hirdette, hogy az erőszakos ellenállás az orosz túlerővel szemben nem vezethet eredményre, helyette a litvánoknak a lengyelektől függetlenül kulturális ellenállást kell kifejtteniük.¹⁷

Íróként a szamogitai egyházmegye történetét írta meg litván nyelven, illetve több vallási témájú könyvet is írt, jelentősége mégis a könyvcsempészet megszervezésében állt, tevékenységének eredményeképpen a litván nem-

zeti ellenállás megerősödött, a litván kultúra és nyelviség is elterjedt a litván lakosság körében.

Fő céljai között a katolikus hit védelme, illetve a vallásos oktatás biztosítása volt. Ennek érdekében elsők között szervezte meg a litván szövegek nyomtatását a porosz uralom alatt álló litván területeken, pénzt küldött Kelet-Poroszországba nyomdák létesítésére, illetve papokat jelölt ki a betiltott könyvek Litvániába csempészésére és terjesztésére.

A püspököt tevékenységében az egyház is támogatta, illetve bátorította az orosz Litvániába irányuló könyvcsempészetet is. Ilyen módon kerültek latin betűkkel nyomtatott litván nyelvű könyvek az orosz uralom alatt álló litván családok és iskolák polcaira is. A vallásos és világi szövegek becsempészésének elősegítésével Valančius nemcsak a vallásos, hanem a világi litván irodalom terjedését is elősegítette, és ezzel a tetteivel végül előkészítette a litván nemzeti ébredés további sajtótermékeinek és irodalmi műveinek széles körű megismerését és befogadását. A könyvcsempészet másik hozadéka pedig az lett, hogy egyre több litván pap érezte szükségét annak, hogy tevékenyen kiálljon a litván nemzeti ügy mellett. Az 1865-től 1904-ig tartó orosz tiltás ideje alatt több tucat könyvcsempész társaság működött, hozzájárulásuk felbecsülhetetlen a litván függetlenséghez és a nemzeti kultúra fennmaradásához.

A másik jelentős katolikus pap, aki költőként a legjelentősebb litván nyelven alkotó irodalmárok között foglal helyet, a Maironis néven alkotó Jonas Mačiulis (1862–1902). Gyermekként kezdett verseket írni, de akkor még lengyel nyelven, azonban 1884-től a szemináriumi tanulmányai alatt aktív tagja lett a litván nemzeti mozgalomnak. 1885-től kezdve publikálta verseit a litván nemzeti mozgalom meghatározó folyóiratában, az Aušrában, rengeteg műfajban kipróbálta magát, hogy ezáltal is erősítse a litván kultúrát és nyelviséget. A leghíresebb

16 Gudavicius, Edvardas: *The year 2000 – history and contemporary experience*. <https://web.archive.org/web/20070927162352/http://www.lfpr.lt/uploads/File/1999-4/Gudavicius.pdf>

17 Laučka, Jouzas: *Lithuania's struggle for national survival 1795–1917*. Lituanius, 1984. 30/4.

verseit a *Tavaszhangjai* című kötetbe rendezte 1895-ben. Írt a litván történelem által ihletett verses eposzokat, mint amilyen az 1888-as *Lietuva* volt, librettókat és több irodalomtörténeti és kritikai munkát. Litván nyelvre fordította Adam Mickiewicz műveit, valamint fordított himnuszokat a *Rigvédából* is. Az ő nevéhez fűződik a nagy romantikus litván drámatrilógia is, amelyet csak a litván függetlenség elnyerése után mutattak be, *Kęstutis halála*, *Vytautas a keresztetek ellen*, és a *Nagy Vytautas király* címmel.

Egy másik katolikus pap, Alfonsas Petrusis (1873–1928) szintén a függetlenségi mozgalom fontos tagja volt. Újságíróként folyamatosan szót emelt a litván ügyért, 1899 és 1918 között aktívan kiállt a litván nyelvű misézésért, és folyamatosan tanította a litván nyelvet. 1918-ban pedig egyike volt a litván függetlenségi nyilatkozat aláíróinak, és részt vett az egyház és állam viszonyát szabályozó törvények kidolgozásában is. A litván függetlenség elnyerése után pedig visszatért a papi hivatáshoz.

A litván nemzeti ügyben az áttörést végül az hozta meg, hogy 1904-ben megszüntették a litván nyelvű, latin betűkkel nyomtatott könyvek és sajtótermékek tiltását, amely hatalmas motivációt jelentett a litván nemzeti mozgalom számára. A litván kultúra robbanásszerű fejlődésnek indult, és megnyitotta az utat ahhoz, hogy a litván nép tizennégy év múlva visszanyerje a függetlenségét.

A litván kultúra megőrzésében és fejlesztésében, valamint a nemzeti nyelv elterjesztésében tehát elvitathatatlan érdemei vannak a litván papságnak. A litván függetlenség felszámolása

után, a papok költőként, irodalmárokként vagy a kultúra szervezőiként támogatták a litván függetlenség és kultúra ügyét. Tevékenységük összefonódott a vallásgyakorlás szabadságáért vívott küzdelemmel, de erőfeszítéseik ezen a célon is túlmutattak, mivel a pap költők művei és a könyvcsempészek nélkül a litván nyelv és kultúra nem kaphatott volna erőre, vagy a teljes ellengyelesedés vagy az eloroszosítás várt volna rá. Mégis a pap költők, irodalmárok és kultúraszervezők tevékenységének köszönhetően beszélhetünk ma is litván nyelvről, kultúráról és litván függetlenségről, amelyet többször is megkérdőjeleztek a totalitárius hatalmak a 20. század folyamán.

A litván ellenállás folytatódott a huszadik században is, a katolikus egyház hathatós támogatásával. De a nemzetiszocialista és kommunista önkény elleni harcot már egy stabil nemzettudattal és kultúrával rendelkező nép fejtette ki, amelynek elég tapasztalata volt abban, hogyan őrizze meg kultúráját és védje meg magát az erősebb megszállók ellenében.

A litván nemzeti ébredés hagyományai sokak szerint a Szovjetunió összeomlása előtt az 1988-as balti függetlenségi mozgalmakban teljesedtek ki az éneklő forradalom idején, és a Litvániában elindult folyamatok motiválták a szovjet birodalom többi népének függetlenségi törekvéseit is. Litvánia elsőként a szovjet tagköztársaságok közül ismét kikiáltotta függetlenségét 1990. március 11-én. Az odáig vezető hosszú küzdelemben felbecsülhetetlen érdemei vannak e kicsiny nép pap költőinek és irodalmárainak is.

Kubina Zita
(2005, Budapest)
a Baár-Madas Református
Gimnázium tanulója

Kubina Zita

Fehér

Mostanában éjjelenként a gyerekszobámról álmodom. Az ágyam a tetőablak alatt volt, álomban abban fekszem, magamhoz öelve a rózsamintás ágyneműhuzatot, amelyben felgyűrődött a paplan. Odakint, a fejem felett szálhingóznak a fehér vattapamacsok, mint felhődarabkák, szakadnak ki az ég végtelen kékjéből, aztán a koszfoltos üvegre hullanak. A fűtéscső pattog a fülem mellett, mindig is pattogott, de sosem hívtunk szerelőt. Az ágyam szélén ül valaki, és mivel a fejem a párnán van, csak a combját látom. Szürke szövetanyag fedí az ölet. A hangja bársonyosan rideg. Amint hallgatom, olyan érzés támad bennem, mintha ecetbe kevert szederlekvárt próbálnék lenyomni a torkomon. Jó gyereknek lenni? – kérdezi minduntalan. Mire válaszolnék, felnyílik a tetőablak, miután átpattan a zár, nyikorog egy kicsit, egykettő-egy, ez az üteme, aztán elhallgat. Az égen ott a nővérem, egy felhőpamacsba burkolódzva, halkán búg az orgona. Az orromban érzem azt a jellegzetes templomszagot. Tikkasztó meleg van, az izzadt arcokra sós könnyek ragadtak. A nővérem menyasszonyi ruhát visel, szőke haja szoros kontyba kötve feszül a fejére, a tarkója szokatlanul szabad és fehér. Lerágott körmű ujjai csakrot szorongatnak, nem illik az az ő kezébe, s talán ő is érzi, azért toporog így, pedig anyánk a lelkére kötötte, hogy ne toporogjon. Mikor a dallam is csatlakozik az orgonajátékhoz, hátat fordít az oltárnak, és elrohan. Ruhája szegélye alatt porzik a föld. Majd felbúg a piros Vespa hangja, és a nővérem lobogó hajával eltűnik a forgalomban. Anyám az első sorban ül, nyugodtan, keresztbe tett lábát tanulmányozza,

s el sem vörösödik, míg az utolsó orgonahang utözengése el nem hallgat. A pap megtartja a szertartást, Bálint esküt tesz, közben potyog a könnye. A monoton ének lassan lepi el a hideg kőfalakra festett szentek öreg arcát. Nem túl halk, nem is túl hangos. Az arcok rezzenéstelenek, a padló megremeg, mikor a nászmise végén az orgonasípok belekiáltanak a délutáni kánikulába. Egyedül a virágok fehérlenek a templomban. A szertartás végeztével a násznép jólnevelten átvonul a kerthelyiségbe. A ragyogó égősorok alatt isszák le magukat, és a zenét az órák múlásával egyre hangosabbra tekerve táncolnak. Olykor valaki kurjant egyet-egyet: ujjong az ifjú párnak. Kezd hűlni a levegő. Bálint leveszi a zakóját, még egyet kortyol az üvegből. Pirosodik az orra, a haja csapzott. Beletúr egyszer, kétszer, majd még egyszer. Nagyon szereti a nővéremet. Odaülök mellé. Néha panaszosan felsóhajt, lemondóan kopogtatja a fehér terítővel borított asztallapot az ujjaival. Nem mer rám nézni, én se rá; csak az a szürke öl ne figyelne bennünket az ágy széléről, gondolom. Mikor elrobog egy motor az utcán, Bálint felkapja a fejét. Nem a nővérem. Egyszer sem ő. Anyám hangosan felnevet, majd apám oldalán táncra perdül. Kirepült a nővérem, már valahol a határnál járhat, talán elmegy, talán visszajön. Lehet, hogy Horvátországba utazik, esetleg el, egészen Olaszországig. Fazekas lesz vagy motorszerelő, esetleg lenyírja azt a szép, hosszú haját, és beáll matróznak. Most Bálint végre rám néz, mert én szinte fuldokolok a nevetéstől, ahogy eszembe jut, hogy sosem tudta senki, mit tervez Panna. Bálint elnéz, új üveget bont, nem

mondja, de nem tetszik neki, hogy nevetek – egy ilyen fontos napon nevetni! Hirtelen elhallgatok, mert csörren egy tányér, fékez a villamos, az egyik égősor leszakad a fa ágáról. Bálint már nem figyel, a poharát piszkálja, pedig ott jár a nővérem, kikerül egy borgőzös tántorgót a tölgyfa alatt, aztán megbotlik az asztal lábában. Tovatűnik, kattan a cső, egyet, kettőt, majd is-

mét egyet. Hosszú haja beleakad egy makacs napsugárba, testét átjárják a fényben lustán szálló szöszök, belemászik az idegen ölbe, míg a cső pattog, egyet, kettőt, egyet. Panna nevet, édesen, ez most tiszta szederlekvár, ez a hang, és a halk dúdolása is, ahogy a kattanások ütemére koszosfehér pamacsokat fest szobányi életem falfehér egére.

Emlékinvázió

Ha behunyom a szemem, ismét látom magam előtt az ágykeretet rágó legyeket. Vékony, szőrös lábaik fáradtan vonszolják kifelé megnövekedett hasukat a kamraajtó részén, végig a konyha hideg, mocskos kövén. Felmásznak az asztal billegős lábára, az éjjeliszekrényre ülnek, és a párnahuzatba bújnak. Este, mikor az ágyamba fekszem, érzem, ahogy a kitinnel bevont testek ropognak a fejem alatt. A nagymama a lámpafényt kitakarva, virágos pongyolában, kezében egy megsárgult légycsapóval vadászik a nagyra nőtt rovarokra, de egyet sem talál el. Én a szemem elé kapom a kezem, úgy hallgatom az öreg műanyag csapódását a bútorok kárpitján. Éjszaka belém másznak, apró lábaik az agyamhoz tapadnak. A gondolatokról csontig lerágják a húst, majd cafatokban dobják vissza fejem hirtelen tátongóvá váló üstjébe. Szárnyukat csörgetve, zörgetve dulakodnak odabent.

Reggelre kimásznak a fejemből a legyek, az ég is kitisztul. Már csak itt-ott hever egy-egy hosszú, száraz láb, a nagymama lesöpri őket, és hátra viszi a komposztra. Mire visszaér, már gyülekeznek: rajba tömörülve keringenek a kabócák a bárányfelhők alatt. Fekete gomolyaggá dagad a tömegük, a házak ablakai becsukódnak, a nagymama még a redőnyt is lehúzza. Már itt sincs nyugalma az embernek, csak a másvilágon, dűnnyögi. Szeretem a kabócákat, mindig is kedves teremtéseknek tartottam őket.

A nagymama azt mondta, ők ölték meg a tehenet, a Mirit, mert folyton a hátán ücsörögtek, lám, meg is tette a hatását, most ott fekszik a Miri, nézzem csak meg, nem hesseget már a farkával. Az egész doboznyi szárnyat kiszórtam az ablakon, amit addig gyűjtöttem, a nagymama örült, végre tiszta a ház. Elestem azon az estén, a kabócauktól hemzsegő, virágzó hársfától hazafelé futva. A föld köves és száraz volt, felszakadt a térdem. Rászorítottam a tenyereim, úgy ugráltam haza, sután, kergetett a kabócák éneke. Azóta is ott a szárnyalakú heg a térdemen, én is egyfajta kabóca lettem, gondoltam büszkén. Nem szerettem, ha a nagymama sír, de akkor nem bántam. Nem fájt. Jobban hiányoztak a szárnyak, amelyeket addigra már elhordott a szél. Még álmomban megjelennek néha, ahogy az ég felé tartom őket, látom, amint a hártyás ablakok vékony erezetén itt-ott megtörve átüt a szivárványszín napfény. Tulajdonképpen a mennyet is velük képzelem el, ragyogó szárnyú, barna kabóccákkal, akik körbedalolják a Napra függesztett, szárnyakból készült csillár alatt pihenő Mindenhatót. A kis rovarok ártatlanul merednek egy távoli felhőre piros, számócaszerű szemekkel, kissé félrehajtván a fejüket. Ha ezt a szárnyat az ég felé emelem, most is látom őket. A vékony fátylon átszűrődik a napsugár, egy falat menny, és a pillanat erejéig kitöltődni látszik a még bennem élő, szárnyalakú űr.

Székelyhidi Zsolt
(1973, Debrecen)
költő, szerkesztő, zenész,
fotográfus, Budapesten él

Székelyhidi Zsolt

Mása

Egy másik álmom
sem igaz,
vallok színt.
Utólag
majd állítom:
szerzett.
Hogy nem túl élénk,
szinte
alig kivehető.

Ez a másik
monokróm,
elkent
festék,
fog
szemszélen.
Könnyű
színrevitel.

Szétfolyó
függvényen
derengek.
Nem foghatok
bele másabb
álomba,
látom be.
Hazugság
a hajnalig
tömött levegő is.
Forgok
a sarokban.
Nem talál
jó színben
a visszaverődni
készülő
reggel.

Félszín

Kék szín
kúszott át
az ajtószéli
résen.
Jött,
álmunkba
ért.
Sötétebbe
kékedő
félszín.
Feküdtünk fenn,
akár egyszerű
éjjeleken.
Fordultam
az ágyban,
lepedő és bőr között
szisszent,
kicsúszott
álmunkból
akkor
az a kék.
De miért,
fordultál hozzám,
ha ezzel törődni
azóta
félszeg
álmatlanság.

Mindák Dániel

Correspondances

Mindák Dániel
(1989, Budapest)
író, kritikus

Csssss! Csssrr! Ez én vagyok. Csssrr! Jólvan-na! Zoli.

– Haló.

– Csá, Cingár, hogy ment?

– Ezt ne tőlem kérdezd, hanem a vizsgabiztostól.

– De mi volt a feladat?

– Először kellett mesélni a barátaimról, például rólad, aztán előadást tartani a modern társadalmon belüli szocializációról, meg egy tévéműsorba kellett betelefonálnom, és vitatkoznom, hogy mér' jó, ha valaki külföldre megy nyelvet tanulni.

– Mér', jó?

– Nemtom, de ezt kellett mondani. Én aztán ki nem mennék.

– De holnap bejössz?

– Ja.

– Képzeld, ma fociztunk tesin, kilenc meccset játszottunk, ésésésés...

– Kilencszer pattant be rólad a labda?

– Nem. Mind a kilencszer kikaptunk. De még soha nem röhögtem ennyit tesiórán... Na, de hogy ment?

– Folyékonyan, alapszókinccsel.

– Lecke kell?

– Minek?

– Nemtom... Csá.

– Viszlát. Viszhall. Szeva.

Közben majdnem leértem a hídról, pedig elhatároztam, hogy addig nem jöhetek le, amíg ki nem találtam, hogyan vezethetem elő a találkozás lehetőségét Daniellának. A tudomány jelenlegi állása szerint sehogy, mert agyalás

helyett összevissza kell hívogatni a rokonokat. Arról nem hoztam szabályt, hogy vertikális irányban elhagyhatom-e a hidat.

Magdi nénit, az angoltanáromat hívtam fel először a vizsga után, mert ő segített legtöbbet. A második szerencsés anyukám volt, mert Mama csak egy van, és aggódik. Ne aggódjon. Akkor leesett, hogy Nagy a vizsga kezdete óta ötpercenként hívogat, az a kilencvenperces csúszás után annyi hívás, amennyit már muszáj megválaszolni. Apa is megcsörgetett, Mózes óta respekt és tisztelet, ennek jegyében csak a nyelvvizsgáról beszélünk két hete, most is. Végül felhívtam a keresztanyámat, mert a családi riadóhálózat őt is értesítette, és névnapja van, hát nagy szónoklatot nem mondtam, de megköszönte. A keresztanyám szórakoztatásakor már a híd felhajtóján kolbászoltam, és akkor jött Zoli, és jönni fog, mert jönnie kell Daniellának; és otthon muszáj lesz kareszolni és marcizni, nehogy megsértődjenek, hogy Zolival beszéltem, velük meg nem.

A Daniella-fronton a múlt héten sokat javult a helyzet, kétszer is leírta, hogy puszil, és napi átlag egy rendesebb levelet összehozott. Amikor úgy alakult, mesélt, vagy érdeklődött, és beszélünk, még hozzá egymással, nem csak a levegőbe párhuzamosan. Szóval most közelebbiek az álláspontok. Főleg az a része, amelyik rajtam múlik. És ha versenyeznénk, hogy kinek lesz előbb párkapcsolata, talán lenne rá esély, hogy döntetlent kelljen hirdetni.

És képes volt nekem szegezni legutóbb, hogy van-e végszavam. Ez hülye! Ha ki merem mon-

dani, hogy találkozzunk még és még, úgyis ki mondom. A sürgetéssel csak beéget maga és magam előtt, hogy kussolok; ha meg nem célzás, akkor ne mondjon ilyeneket, mert addig pörgök, amíg jelzést magyarázhatok bele a szavaiba. Mert a vakremény döglük meg utoljára.

A kötelező úgynevezett beszélgetések után jó lenne végre átkapcsolni a jutalom Daniellára, de a hozzá méltó izgalmas témák helyett a hivatalos telefonok mondattöredékei kavarnak a fejemben. Jelentem, eddig senkinek nem tudtam megmondani, hogy alulírott én megfelelt-e a fentebb megállapított követelményeknek, melyről az illetékes hatóság a tizennyolcadik munkanapig bezárólag köteles a vizsgázónak a vizsgázóra vonatkozó tájékoztatást megadni.

Ötször mondtam el, hogy a szókincs, illetve Magdi néninek a vocabulary kicsit gyengélkedett, és háromszor úgy fejeztem be a mondatot, hogy még meglátjuk. Egyszer úgy, hogy a kincstári pesszimizmus jegyében számítsunk a legrosszabbra. Mind az öten kérdezték, hogy mi volt a feladat, és azon gondolkodtam, hogy ha ötféle változatot mesélnék, észrevennék-e. Ketten kérdezték, hogy hol vagyok most, és mindkétszer a vizsgaközpont előtt voltam, és kétszer mondtam, hogy a lányokkal kapcsolatos izlésemet túlzott személyesség fennforgása miatt nem a bizottság előtt óhajtottam megtárgyalni, mire mindkét alany egy hümmögés után sugallta, hogy lehetett volna, mert ha nem beszélek, nincs pont. Persze, szerintük más részpontoszámokkal lehet ellensúlyozni az összes hibát, és valaki, nem is érdekel, ki, leszögezte, hogy az asztal túlvégéről máshogy értékelhetik. Mintha ő hallotta volna, mit beszélek, nem én.

Asszem háromszor kaptam meg azt is, hogy mi tartott idáig, és jött vele a tartozék, hogy izgultam-e, amíg sorban álltam. Egyébként igen, izgultam, de nem az angol miatt, hanem Daniella miatt, csak amikor ezt mondtam volna, addigra már pont letettem. Legidegesítőbb az volt, amikor Apa megkérdezte, hogy mit értenek

szocializáció alatt. Mittudomén, haggyá má'! Nyalni kell mindenfelé, és másfél órát várakoztatnak a folyosón, és vigyorogva engednek be, és nem mehetek haza azzal, hogy nem volt ott senki, mert én kapok nulla pontot, az egyetlen fegyverem, ha visszavigyorgok a képükbe; továbbá nekem nulla pont, ha elkésem, de ők nem kapnak nulla pontot, ha késnek – ezt értik szocializáción! Már lecsaptam volna, amikor megkérdezte, hogyan is néz ki egy nyelvvizsga. Biztos nagyon szép, a múzeumokban is vannak nyelvvizsgák a festmények között. Kit érdekel!

Zoli legalább őszinte volt, és én is vele. Sikerrült? Nem tudom. Lecke kell? Nem. Csá. Csá. Ennyi. És nem azért hívott, mert illendő, mert rokonok vagy az ő esetében úgynevezett legjobb barátok vagyunk, hanem mert érdekli, hogy mi van velem. És legjobb barátok vagyunk függetlenül attól, hogy hány másodpercet beszélünk. Egy baráti telefonban például lehet mesélni focimeccsekről és nevetésekről, egyáltalán kétoldalúan beszélgetni, vagy éppen visszaugatni, hogy kérdezd a jó bűdös vizsgabiztosodat. És vele nem tartjuk érvényesnek a százhusz másodperces normát, ameddig senki nem kezdhet búcsúzkodni.

Ami magánéletem van, az mind Daniella, mert ami nem ő, az már rég közzsájon forog, és nem magánügy, hanem hozzám kapcsolódó közügy. Róla viszonylag kevesen tudnak, Zolival se beszélünk róla sokat, mert tudja, hogy nem válaszolnék minden kérdésre. De kérdezze meg, mert tőle jó néven veszem. Ha más kérdezne rá, azt mondanám, hogy ilyet nem illik kérdezni. Daniella nevét a rokonságból a bátyám és Mama előtt ejtettem ki egyszer, de olyan szövegösszefüggésben, hogy ne jegyezzék meg; illetve Apa számítógépén beállítottam háttérképnek egy mosolygós fényképét, amit ő letörölt.

Háromnegyed órája végeztem, ennyi ideig tartott a telefonálgatás és a mászkálás a hídon. Még mindig nem tudom, hogy mit mondok az

első két mondat után. Odáig nagyon szép, de abból nem lesz személyes találkozás. Talán el-sétálhatok a házuk előtt. A folyamatban lévő témáinkat épp lezártuk. Kérdezzem egyszerű-en, hogy mi van vele? Erre könnyű rávágni, hogy semmi.

Na, most már muszáj lesz valamit kitalálni, nem járkalhatok itt örökké. Pötyögés a mobilon. Még egy gombnyomás, és hívom. Valahogy csak eljutunk oda, hogy mennyi mindenről tudnánk beszélni, és onnantól már csak egy lépés, hogy elhívjam dumálni. Mobilt zsebre.

De hogyan? Jó, tudnánk beszélni, de Duná-ba ugrani is tudnánk, mégse tesszük. Ronda barna örvények alattam. Elég ennyi indok, hogy tudnánk miről beszélni? És különben is miről?

Már bekapcsolt a billentyűzár. Történt ma valami érdekes? Zoliék kilencszer kikaptak fo-ciban. És ami Daniellát érdekelheti? Azt nem mondhatom, hogy már háromnegyed órája né-zegetem a telefonszámát a mobilomon. És ak-kor mit? Marad a nyelvvizsga, de arról lehet mondani két mondatot, aztán annyi. És tovább? Hallgatjuk egymás háttérzajait?

Na, ebből ennyi elég is lesz. Több haladék nincs.

Már kicseng.

– Haló.

– Can I speak to miss Daniella Futó, please?

Hatalmas kacaj.

– Thank you for supporting, and finally I came to survive my language exam.

Még nagyobb kacaj.

– Nagy mázlid van, hogy el tudtál csípni, mert csak véletlenül vagyok a mobilom mellett, egyik helyről rohanok a másikra. Hogy sikerült?

– Meglátjuk. My kincstári pesszimizmus ma-kes me say, that... rosszul, de ki tudja, nem én pontozom.

– Jól van... Mit akarsz mondani?

– Hogy köszí, hogy szurkoltál, és túlestem rajta.

– Jó, oké. Még mindig szurkolok...

– Hát... röviden ennyi.

– Okés. Örülök, hogy hívtál.

– Szia, szép álmokat.

– Szia.

Letette. Erről ennyit. Mit akarok mondani? Túléltem a nyelvvizsgát, sok mindenről beszél-hetnénk. Nem átlátszó. Még jó, hogy a többiek-nek is telefonáltam, így legalább mondhatom, hogy mindenkinek szóltam, aki szorított. Köz-ben visszamásztam a hídnak arra az oldalára, ami a pont nem jó nekem. Sebaj, mit számít itt már három elrontott perc.

A távolban feltűnik egy ismeretlen alak. Mi lenne, ha megfognám, és bedobnám a Dunába? Megérdemelné, egy fajba tartozik velem. Meg-tegyem? Miért ne? Nem illik? Vagy mi a halál?

Ezzel az alakkal direkt kiszúrok. Jobbra tarts? Vagy balra? Mit akarsz, öcsém? Foltos, szakadt munkanadrág és többnapos borosta. Itt laksz a hídon, mi? Még két méter. Ide nézzé! Látom, nagyon érdekel a hidak szerkezete. Mér-nőknek készülsz, vagy mi van? Ja, csak nem mersz a szemembe nézni. Már értem.

Ismeretlen emberek között is vannak illem-szabályok, és ezeket még jobban betartják, mint ismerősök között szokás. Két ember, ha szem-bejön egymással, tíz méterről még egymás sze-mébe néz. Amikor egy vonalba érnek, a folyosó széléhez lapulva illik a legnagyobb távolságot tartani a másik embertől. Három méternél kö-zelebből már szigorúan tilos a másik ember szemébe nézni, lehetőleg pont az ellentétes irányba, vagy közvetlen a cipőnk elé, de a másik emberre, főleg az arcára véletlenül sem szabad. Még a végén megszólít.

Vajon áll-e hetven szóból a szókincse? És tud-e három olyan tetszőleges történelmi sze-mélyt felsorolni, aki nem szerepel vörös hát-terű pólókon? Mert én igen! És én tudom, hogy ki az a Baudelaire, és le is tudom írni a nevét, és ki is tudom ejteni, és tudom, hogy mi az a Bernoulli-törvény és Liebig-féle minimum-elv! És tudom, mi az a vocabulary, és el tudom

osztani a kilencvenet öttel! Ezt neked! Kilencvenben az öt többször van meg, mint ahány agysejteted használod szomatikus módon! Szomatikus azt jelenti, hogy nem bélgázt termelsz vele.

Leértem a hídról. Horizontális irányban. Látom még Daniellát? Fancsali vállvonogatás. A vakremény döglik meg utoljára. Aki nekem fontos, annak én nem vagyok fontos, akinek én vagyok fontos, az nekem nem fontos. Zolit kivéve. Közöttünk van kölcsönösség. És az idegekkel érdektelenség, de legalább kölcsönös. Mint azzal a köcsöggel a hídról.

Egy sorsdöntő telefonbeszélgetés Daniellával persze nem nyelvvizsga, hol van attól, hogy anyám körbetelefonálja két hónapra előre, és az összes rokon vezényszóra bejegyezze a háttáridőnaplókba a bevásárlás és a lomtalanítás közé, hogy az alábbiakat kell tőlem kérdezni, mintha történt volna valami érdekes. Történt, de nem az angol, amiért másfél órát vártam, hanem a telefon, amin negyven percig tépelődtem, és nem lépünk előre semmivel, mert hülyébb vagyok, mint egy félcsöves munkás, és a maradék agyamat is elszívja a nagy Bernoulli meg a vocabulary. Azt persze nem tudom, hogy Daniellának mit kellene mondanom.

És mire megyek a nagy Bernoullival meg vocabularyval? Ez a mosdatlan felebarátom hazamegy, a pici felesége ott van neki, azt csinál vele, amit akar. Többek között. Ha akarja, elmondja, hogy ma milyen vonattal dolgoztak, ha nem akarja, akkor nem. És rá senki nem sértődik

Zöld Marci (szita, 1975)

meg, ha nem mondja el, mert ugyanolyan volt a ma, mint az elmúlt ötszáz ma. És nem történik vele olyan, amit nem szabad elmondania, mégis muszáj.

Égnek otthon a villanyok. Bemenjek? Mindenki a nyakamba borul, és kapok ötven kérdést, ugyanazokat, amikre már a telefonba is csak a vállamat vonogattam. Előbb-utóbb úgyis be kell menni. Gyerünk, hátha írt e-mailt.

– Na? Meglesz?

– Esetleg.

Hamar Péter

Móricz Zsigmond két káprázata

Egy különös „verseny” története

Hamar Péter (1943, Budapest) tanár, irodalomtörténész, filmtörténész, a Móricz-émlékplakett kitüntetettje

Ki tudná megmondani, hogy Janka halála nyomán Móricz Zsigmondban a veszteségtudat vagy a megkönnyebbülés kerekedett-e felül? Őszinte megrendültségének nyomai kétségkívül felfedezhetőek szövegeiben, ám a gyászút során a Firenzéből Simonyi Máriának küldött levél és a Magoss Olgának címzett anzikszkártya azt bizonyítják, hogy a szabadság szelét kellemesnek találta, és a tragikus fordulat lelki terhe rövid idő alatt egyensúlyba került benne a jövőt fürkésző reménnyel.

Asszony nélkül nem tudta elképzelni további életét, legalábbis tartósan nem. Janka zsarnoksága ellen – merthogy „családotermelő” létének kétségkívül volt ilyen színezete – Móricz az idő múlásával egyre inkább tiltakozott, ugyanakkor élvezte is az asszony teremtette biztonságot, amelynek hiányát azonnal megérezte, amint egyedül maradt. Az a gondolat azonban házasságának vége felé egyre inkább foglalkoztatta, hogy egy másik nő oldalán keresse a biztonságot, aki számára kevesebb korlátot állít mindennapi létében is, alkotó munkájában is. Janka végzetes cselekedete megnyitotta a lehetőséget előtte, hogy szándékát érvényesíthesse. Olaszországi útjáról hazatérve megerősödött benne az elhatározás, hogy a gyászév letelte után egy másik asszony mellett újrakezdi az életét.

Milyen nőt szeretett volna magának?

Szépirodalmi alkotásai közvetve, magánjellegű szövegei közvetlenül körvonalazzák a számára ideálisnak tetsző élettárs alakját. Legyen a kiválasztott vonzó nő, intellektuális sze-

mélyiség, témákat kínáló beszélgetőtárs, a vágyait kielégítő szexuális partner, nyugalmat teremteni tudó háziasszony, a három kislányt szerető pótanya és a neki fiút szülő asszony. Bizonyára rangsorolta is önmagában ezeket az elvárásokat, bár ennek rekonstruálása megoldhatatlannak tűnő feladat.

Azt nem gondolhatta, hogy közel s távol akad olyan nő, aki az ő összes kívánalmának megfelel, s boldogan rohan a karjaiba. De álmodni mindenkinek szabad. Így viszont ki kellett egyeznie önmagával a kompromisszumok mértéke felől. Erre rá is kényszerült, mert bár döntési szabadsága nagyobb lett, de most Janka helyett a megváltozott körülmények emeltek korlátot elébe. Szembe kellett néznie azzal a ténnyel is, hogy nem egy adoniszi megjelenésű fiatalember (aki persze sosem volt), hanem egy negyvenöt éves, a korral járó fizikai következményeket viselő özvegy.

Két feleségjelölt személyisége foglalkoztatta. Simonyi Mária volt az egyik, akivel a *Búzakalász* bemutatása óta tartott a románca, de a színésznő Janka halála miatt bizonyosan érzett némi felelősséget, és visszahőkölt; a másik a debreceni özvegy, Magoss Olga, akivel a véletlen hozta össze 1924 decemberében, de azonnal a hatása alá került, s a *Naplók* tanúsága szerint behelyettesíthetőnek látta a feleségképletbe, annak ellenére, hogy szerelemről szó esett volna közöttük.

A két nő „versenyére” a startjelet a Firenzéből útkra indított postai küldemények jelentették. A feladó szándéka nyilvánvaló: egy-

szerre két vasat tartani a tűzben, s majd azt választani, amelyik hajlékonyabb lesz. A verseny különös jellegét részint az adja, hogy a vetélytársaknak fogalmuk sincs arról, hogy ők vetélytársak; másrészt az teszi rendkívülivé, hogy a verseny nem a külső világban, hanem Móricz tudatában zajlik, s benne magában kellett megszületnie a végeredménynek.

A látszat ellenére a két hölgy nem azonos starthelyzetből indul. Hendikep-verseny ez, Simonyi Mária előnyével. Történt ugyanis valami 1924. február 11-én, ami ezt a vetélkedést határozottan befolyásolta. Néhány nappal korábban a színésznő levelet írt Móriczknak, benne ezekkel a mondatokkal: „Jöjjön, jöjjön, a magáé vagyok régen minden porcikámmal. Szemérmetlen vagyok, nem szégyellem.”¹ És Móricz jött. Ami pedig történt, az kedvére való volt. De Janka halála után Mária konok hallgatásba burkolózott, az író leveleire nem válaszolt, a telefonban letagadtatta magát.

A „verseny első körében” jelenik meg Móricz tárcája, *A fekete ruhás nő* címmel Az Estben.² Témája az a beszélgetés, ami Móricz és Magoss Olga között zajlott le Ady Lajoséknál, azon a bizonyos debreceni vacsorán, megismerkedésük estéjén. Ott az asszony elmondta, hogyan érintette a világháborúban elesett férjének halála, miként élte meg személyes résztvevőként a kihantolást, s azt is, hogyan tud együtt élni az elvesztett férfi emlékével. Az erről szóló tárcanovellában mindössze annyi a fikciós elem, hogy Móricz a modellként kezelt helyzetet Olaszországba helyezi át, mintha a narrátor ott hallotta volna az elhangzottakat egy olasz fiatalasszonytól.

1 Simonyi Mária második levele Móricz Zsigmondnak, 1924. február 4. In.: Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*. Összegyűjtötte, szerkesztette, valamint a jegyzeteket, az előszót és a mutatókat írta: Cséve Anna, Noran Kiadó, Budapest, 2010. 644.
2 Móricz Zsigmond: *A fekete ruhás nő*. Az Est, 1925. május 29.

A fekete ruhás nő rendkívül érzékeny, páratlan beleérző képességgel megalkotott, a lelki rezdüléseket aprólékosan követő, realista módon hitelesített, hatásos írás. Móricz már megírása pillanatában elhatározhatta, hogy mindkét nőhöz el fogja juttatni. A Máriának küldött levélben írja:

„Holnap reggel megjelenik »A fekete ruhás nő«. Mondja kicsim, maga véletlenül volt ma egy hete feketében?... Az valami rendkívüli volt, ahogy rám hatott, mikor magát feketében láttam.”³

Mária érzékenységi küszöbét ismerve joggal gondolhatta, elhitetheti vele, hogy a novella-beli asszony figuráját az ő alakja ihlette. Jankát ilyen egyszerű módon nem csaphatta volna be. A felesége mindig ráérezett, melyik írása fikciós gyökerű, melyik született közvetlen élmény alapján.

Olga, akinek Móricz pár soros, bocsánatkérő levél⁴ kíséretében elküldte a novellát, könnyűszerrel felismerhette önmagát az olasz nő figurája mögött. A hihetetlenül hosszú, a novella-beli történet mögötti eseményeket részletező, gazdagon reflektált, szépirodalmi teljesítménynek beillő válaszlevelet – „Kedves Móricz!” megszólítással – az író június 5-én kapta kézbe. Kiderül belőle, hogy az özvegy figyelmét nem kerülte el Móricz „udvarló” gesztusa (az író *A fekete ruhás nő*ben kilencszer használja az olasz fiatalasszonnyal kapcsolatosan a „szép” jelzőt), és tiltakozik is ellene. Ám a válaszlevél több részletében is olyan nyitottságot fejez ki, amelyből az író nyugodtan következtethetett arra, hogy számára nincs zárva az út Debrecen felé.

Szinte az a komikus helyzet áll elő, mint ami Molière *Don Juanjának* második felvonásában,

3 Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*. 25. V. 29., 398. Móricz a színházban látta Simonyi Máriát.
4 *Móricz Zsigmond és Magoss Olga levelezése*. Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta: Rádics Károly, Püski, Budapest, 1995, 20. A továbbiakban: *Levelezés*

ahol a főhős félrefordulva először Mathurine-t biztosítja házassági tervéről, majd az ugyan-csak a színen tartózkodó Charlotte fülébe súgja, hogy őt fogja feleségül venni. A francia komé-diaszerzőről hajdan tanulmányt író⁵, s abban a *Don Juant* a legjobb művei között említő Mó-riczot joggal gyanúsíthatjuk, hogy innen vette az ötletet.

A két nő közül kétségkívül Mária az izgal-masabb személyiség. A szexuálisan egyébként is túlfűtött Móriczot nemcsak az egyszeri eset emléke, hanem a színésznő sugárzó szépsége is érzelmi fogságban tartotta, nem beszélve a nő gazdag színházi múltjáról, ami miatt joggal gondolhatta, hogy általa bepillantást nyerhet a szeparáltan működő teátrumi világ kulisszái mögé, s íróként olyan élmények birtokába jut-hat, amelyek eddig kevésbé voltak ismertek számára, és olvasói érdeklődésére is számot tarthatnak. A teljes frontvonalat megnyitja Má-ria meg-, illetve visszaszerzése érdekében, bár eszközeiben ugyancsak korlátozottnak érezheti magát, hiszen a színésznő változatlanul kerüli a személyes találkozást, telefonon elérhetetlen-né válik, és vallomástevő, személyes találkozást sürgető leveleinek hatása is rejtély marad szá-mára. „...[S]záztizenegy levelemre nem vála-szolt...” – írja Móricz egy végül el nem küldött levelében.⁶ Nem ellenőrizhető, valóban ennyi volt-e, de hogy sok, az bizonyos. A színésznő láthatására egyetlen módja maradt: megnézni azokat az előadásokat, amelyekben fellépett.

Az író legkisebb lánya, Lili önálló kötetben⁷ dolgozta fel apja és Simonyi Mária levélkapcsolatát, de aki kizárólag ennek alapján szeretne képet alkotni erről a nem mindennapi viszony-ról, annak csalódnia kell. Ez egy ellenérdekelt

által összeállított és kommentált gyűjtemény, és a legenyhébb kritika próbáját sem állja ki, ré-szint tendenciózus válogatása, részint szöveg-csonkításai és szerkesztetlensége miatt. Teljes kép csak abban alakulhat ki, aki elolvassa Mó-ricz naplójának ide vonatkozó részeit is, és a Cséve Anna gondos munkája nyomán hozzá-férhető további leveleket is a *Naplók* függelékei között.

Teljes képről így is csak feltételes módban beszélhetünk, mert a háttérben ott a debreceni asszony, akiről Móricz Mária heves ostroma közepette sem feledkezett meg, ugyanis – bár szelídebb hangnemben, visszafogottabb érzel-mi tartalommal és kisebb gyakorisággal – men-nek a levelek a cívisvárosba is, jelezvén, hogy az a bizonyos kiskapu, ami az esetleges menekü-lési útvonalra nyílik, nyitva van hagyva. A két levelezés szimultán áttekintésben válik igazán figyelemre méltó olvasmánnyá.

Móricz Simonyi Máriával kapcsolatos érzel-mei és gondolatai ingajaratban működtek ekkoriban. Az 1925. május elejétől egy teljes hóna-pot átívelő életszakasza olyan szélsőségeket vonultat fel, amelyek alapján joggal állíthatjuk, az író zaklatottsága ijesztő méreteket öltött, ítéletei és döntései kevésbé a meggondoltságon alapultak, sokkal inkább az érzelmi hullámvás következményeiként születtek.

A megfontoltnak látszó Móriczot mutatja május 5-iki naplóbejegyzése, amelyben taszító képet fest a színésznőről. „Cinikus” személyi-ségnek nevezi, aki „szűk műveltséggel és fantá-ziával” rendelkezik, ráadásul – mint írja – „úgy lépett az életembe, mint egy kurva”. További, a drasztikumot sem nélkülöző megjegyzéseiről nem is tudhatjuk, mire alapozta ezeket: „...az egész színház [tudniillik a Renaissance Színház – HP] az ő [...]jára volt alapítva...”; és itt olvasha-tó egy további, hangsúlyosabb kifakadás: „Én tudtam, hogy az első házbégnél el fogja veszí-teni ezt a szentséget, kénytelen [...]ni, mert csak ezzel keres pénzt.” E jellemzés alapján logikus következtetésnek tűnik összegzése:

5 *Móricz Zsigmond irodalomról, művészetről*. In.: *Moli-ére*. (1903), Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 108–124.

6 Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*. 25. VI. 20?, 476.

7 Móricz Lili: *Kedves Mária!* – Móricz Zsigmond leve-lei Simonyi Máriához. Magvető Könyvkiadó, Buda-pest, 1979.

„De én mégsem tehetek mást. Nem léphetek fel ország-világ előtt, mint nőkérdő, nem vehe-tem feleségül, korunknak, társadalmi szokása szerint. Mert 1. három leánygyermekemhez nem hozatok egy egész világ által közismert kurvát anyának. Ezzel tönkretenném őket is, magamat is, az áldozatot is. 2. Mert ő nem is jönne, annál sokkal okosabb és kevésbé szerelmes.”⁸

Logikusnak logikus, de Móricz mégsem jut el a szakítás gondolatáig, pedig ez következne a leírtakból. Ellenkezőleg! Bármilyen hihetetlen, bő két héttel később, május 22-én feladott levelében ezt írja Móriának: „Én tehát megkérem a maga kezét, egy kikötéssel: a gyászév letelte előtt nem esküszöm [...] Mi az, amit én magának ígérhetek? Egy becsületes élet nyugalmát.” Gondoljunk bele: egy végletekig nyugtalan ember nyugalmat ígér! A választ azonban hiába várja.

Nyomaték gyanánt megy a következő levél május 28-án, amelyből a színésznő megtudhatja a feladó újabb óhaját: „...tizenkét gyereket akarok, tizenkét gyereket akarok... (No egy is jó vóna, egy fiú)”, és zárásként ott áll, 89-szer leírva: „imádom”. Vegyük figyelembe, hogy ezt nem egy húszéves, heves vérű fiatalember írta, hanem egy negyvenhat éves, korpulens úr az Üllői útról.

A leánykérési bohózat második felvonásának előjátéka a május 30-án Olgának elküldött levél (*A feketeruhás nő újságkivágatával*). Utána, június 1-én, jön az újabb naplótöprengés ezekkel a megjegyzésekkel: „Én a maga alakjáról [tudniillik Móriáról – HP] ma már meg tudom rajzolni a kurva arcképét...”, és a következő, egy végképpen trágár félmondat: „...nem kellems arra gondolni, hogy valaha röhögni fognak a [...] közben az én leveleimen azok, akiknek maga...” – a befejező szavak maradjanak idézetlenül!⁹

A folytatás az eddigi érzelemmenet ismeretében már nem hat a meglepetés erejével: Móricz jú-

nus 3-án újabb leánykérő levelet ír. De Móriát nem hatotta meg ez sem. Változatlanul hallgatott.

A felajzott író azonban nem nyughat! Június végéig további tizenhét levelet ír Simonyi Móriának, ezekből tizenegyet postára is ad. De „Kedves Delejtűm” se, „Májuska” se, „Kicsim” se, „Aranyom, gyöngyöm, mézem, mákom: Kedvesem” se válaszol. Ők persze mind Mária.

Emberi történet? Kutyakomédia?

Ki érezheti magát följogosítva az ítéletalkotásra?

Ekkor, úgy tűnik, felvirradt Olga napja! A versenyben lekörözött debreceni asszony megkezdheti a felzárkózást. Erre reményt adnak a Móriától érkező levelek, üdvözlőlapok, augusztusban összesen hét küldemény. Ezeket azonban megelőzi két, az özvegynek címzett, de el nem küldött levél, amelyeknek szövegét a Napló megőrizte. Az első július 22-én íródott bőséges terjedelemben, de Móricz a végére odaírja: „Ujat”. Biztosat nem tudhatunk, miért nem küldte ezt el. Csak találgatásokba bocsátkozhatnánk, de azoknak bizonyító értékük semmilyen vonatkozásban nincs. A közeledés szándéka azonban kiolvasható belőle: „...Maga oly angyalian szól érzéseiről, hogy nekem is illenék már egyet-mást megvallani, de ez is olyan dolog, hogy én annyira hozzászoktam, hogy a magam érzéseiről leplezetlenül első személyben ne beszéljek, hogy folyton várom az alkalmat, hogy élő szóval egyszer... ha megengedi...”¹⁰ És ezt a levelet szánta volna arra, hogy valljon – bár név nélkül – a Simonyi Móriához fűződő kapcsolatáról: „...nekem két nővel volt dolgom eddig életemben.” Ez persze nem felel meg az igazságnak, elég, ha a biztosan tudott Darányi Mancy- és Kegyes Böske-epizódra utalunk, de mivel ezek a sorok nem kerültek Olga kezébe, végül is mindegy.

A másik el nem postázott levél július 31-én íródott, de a kettő közé becsúszott egy elküldött is, amely azzal az újdonsággal szolgál, hogy

8 Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*, 383–384.

9 Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*. 419.

10 Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*, 501–502.

a korábbi „Nagyságos Asszonyom!” helyett a „Kedves Olga” a megszólítási formula benne. A sorok közé pedig a feladó nagyon udvarias, választékos módon becsempészi visszafogott vallomását:

„Egyelőre örülök annak, hogy hallom, hogy tiszteletre méltó vénsége, mellyel dicsekszik, nem akadályozza meg abban, hogy »olyan jól néz ki, mint soha«. »Szemérmetlen kacérsága« pedig oly kimondhatatlanul kedves, hogy aludnom kell s tiszta fejet kapni – hogy szembe tudjak nézni vele.”¹¹

Van a július 31-iki, visszatartott levélnek egy hangsúlyos mondata, amelyet Olga múltja alapján, rá vonatkoztatva fogalmaz meg Móricz, de sokkal inkább önmagára érvényes: „Az a megalázottság, ami egy visszautasítás esetén éri az embert, úgy látszik sokkal súlyosabb, mint minden öröm, ami az elfogadás esetén jöhet.”¹² Az aforizma értékű megjegyzés azt látszik igazolni, hogy gondolatvilágát folyamatosan uralja az az érzelmi kettősség, amelybe belelavírozta magát.

A debreceni polgármester „túlnevelt” lányának (Móricz jellemzi így egy alkalommal) kezdetben bizonyosan kétségei támadtak az író közeledésével kapcsolatosan, egyébként is bizalmatlansággal fogadott minden új, feléje irányuló érzelmi megnyilvánulást „önkéntes családi száműzetésében”, de amikor elolvasta Az Est július 30-iki számában Móricz *Két szép asszonnyal a Balatonon* című allegorizáló tárcáját, tartózkodása oldódott valamelyest. Az író egyébként levélben külön is felhívta Olga figyelmét a cikkekre, ám az asszony válaszában nem találkozunk semmiféle reflexióval erre vonatkozóan.

A *Két szép asszonnyal a Balatonon* cím Móricz hagyományosan realista írását ígéri, ennek ellenére valami elvonatkoztató, allegorizáló világba vezet olvasóját. Ezt az asszonyok elnevezése azonnal egyértelművé teszi: az elsőt

Emlékezetnek, a másodikat Reménynek hívják, és ők eveznek az én-narrátor kormányozta csónakban. A történet szokatlan benyomást kelt, mert kifordított allegóriaként működik, amelyben a hasonlított és a hasonló helyet cseréli: a „varázslón” megteremtett világból kellene visszakövetkeztetnie az olvasónak a valóságosra. Móricz személyes kapcsolatrendszerének ismeretében ez könnyen elvégezhető művelet: az Emlékezet Janka alakját idézi, a Remény Simonyi Máriaét, de aki e háttér ismerete nélkül olvasta a tárcát, csak triviális tanulságokhoz juthatott.

Ez a jelentősnek csak önéletrajzi vonatkozásai miatt tekinthető írás a befejezésben – a szerzőtől szokatlan módon – erősen átlírizálódik, néhány nyelvi fordulata pedig ma már erőltettnek hat. Az ebben megidézett harmadik, ugyancsak allegorikus, Jövőnek nevezett asszony poentírozott megjelenésével nyit távlatot az én-narrátor számára:

„...a Remény nagyot libbenve, bátor ívben szökén szökik fejest a vízbe, s már messze úsz a zöld partok felé s vörös virágbokorrá tündelevenyedik... És az Emlékezet kitárt karokkal libben-lobban fel a szelek szárnyán s az égen csillogó alkonyi felhővé buborodik... S rémületen magamban a vizek hegyén, egyedül, elhagyatva, az élet hajótöröttje... S jön fekete hajó, fekete füsttel, keményen és ellenállhatatlanul: az Idő, s a harmadik nő, a Jövő barna szempárja világít mint karneol fényű tűzsugár!...”¹³

Vajon Olga ellenőrizte-e tükör előtt ezt a tűzsugarat a szemében? S mit gondolhatott Mária erről a látomásról, hiszen az „üzenet” neki is szólt? Karinthy Frigyesről meg ne is beszéljünk, aki a befejező mondat olvastán meglopva érezhette magát a dupla „feketével”.¹⁴

11 *Levelezés*, 1925. júl. 26., 27. Az Olgára vonatkozó információk forrása Ady Lajosné.

12 Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*. 512.

13 Móricz Zsigmond: *Két szép asszonnyal a Balatonon*. In.: *Riportok 1920–1929*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1958. 188–191.

14 Karinthy Frigyes: *Így írtok ti*. In.: *Moslék ország*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1963. 15. („Jött értem a fekete hajó, / Jött értem a fekete vizen...”)

A kialakult helyzetet még bonyolultabbá tette, hogy a *Ma Este* című színházi hetilap augusztus 6-iki száma meglepő hírrel csiklandozta az intimitásokra áhítozók fantáziáját: „Móricz Zsigmond, az ismertnevű író, nőül vette Simonyi Máriát, a Renaissance Színház kitűnő drámai művésznőjét.” Az író azonnal, Az Est másnapi számában megjelent cáfolatával igyekszik elejét venni az álhír terjedésének: „...sajnos nem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy e hírt megerősíthessem, lovagias kötelességem ezt dementálni.”

Vajon miért sietett Móricz a kiigazítással? A hollywoodi alapállás, a „Mindegy, hogy mit, csak beszéljenek rólad!” Budapesten is érvényes volt. A *Ma Este* „szenzációja” jelentős reklámértékkel bírt mind az író, mind a színésznő számára, mert egyikükre nézve sem jelentett volna mésalliance-ot. Azt gyaníthatjuk, hogy a gyors tagadás inkább a Magoss Olga felé tájékozódás, a közeledési szándék érdekében történt, ám ha tényleg ez állt mögötte, akkor a „sajnos” nem valami szerencsés módon került a cáfolatba. A debreceni özvegy egyébként az ominózus kapcsolatról főként Ady Lajosné tálalásában kaphatott bővebb információkat, aki bizonyosan igyekezett tompítani a jelentőségéről szóló vélekedéseket, mert férjével együtt örültek volna, ha Móricz Debrecenben folytatná életét. A „lovagias kötelesség” tehát a látszattal szemben nem annyira Mária, mint Olga iránt megnyilvánuló gesztust jelentett.

Móricz ezt a debreceni kapcsolatot szokatlan óvatossággal alakítja. Nyílt vallomástételig még nem jutott el. Valószínűleg Olga hűvös, óvatos jellemének következtében véli korainak az érzelmi kitarulkozást, de néhány nekifutási kísérlete – mint például az augusztus 13-iki levél alábbi részlete – bizonyítja, hogy erre törekszik: „Hogy miért szerettem volna látni? ... Nem tudom... Talán azért, hogy lássam. Ha ezt nem fogadja el kellő indoklásnak, akkor őszintén megmondom, hogy azért is, mert hallani is szeretném. Volna néhány kérdésem, amire

a választ úgy szeretném kapni, hogy lássam az arcát is közben.”¹⁵

A hendikep verseny folytatódik! Folytatódik egészen november 8-áig!

Móricz augusztusban meglátogatja Lilit Frutingenben, ahová német szóra küldte ki, és itt, 21-én ír egy rövid, de hatásos bejegyzést a naplójába. Ennek előzményeként kísérletet tett arra, hogy visszakapja leveleit Simonyi Máriától. Így reagál a kudarca: „Hogy énnekem nincs annyi pénzem, hogy megvegyem a leveleimet. Szarom rájuk, magával együtt. Ilyet mond nekem az, akit én másfél évig a feleségemhez méltónak, sőt mint különb lénynek tekintettem. Nincs az istennek annyi büntetése, amit meg ne érdemeljek ezért a vakságért.”¹⁶

De ez az önostorozó, indulatos őszinteségi roham sem a végleges kijózanodás bizonygatója, mert – ahogy korábban is történt – ismét a szerelmi láz lesz úrrá Móriczon. „Iszonyúan s olyan érzésben gazdagon szeretem, amire nincs példa”¹⁷ – írja a naplójába. Október 20-án 50 db hollandi szegfűt küld vágyai asszonyának, 25-én pedig rózsakosarat visz a küldönc a Fővám téri lakásba. Az alábbi, október 27-én írt naplófeljegyzés lelki indíttatását pedig legfeljebb egy pszichopatológus tudná megmagyarázni: „Ha ő neki nem volt joga féltékenynek lenni a feleségemre – nekem sincs az ő férfaira. A bordélyból is kiváltanám.”¹⁸

Ez az elragadtatott Móricz, ám – mivel a kedves Olga sincsen elfeledve – megszólal a taktikus Móricz is a cívisvárosba október 31-én küldött levelében. Azt írja, mintegy mentegetvén magát, hogy „folyton készültem Debrecenbe. Csak úgy be akartam toppanni.” Az utóiratban pedig ez áll: „én mostanában kezdek boldogságra hajlamot érezni, melyhez hasonló jókat kívánok.” Olyan mértékű cinizmust azon-

15 *Levelezés*. 1925. augusztus 13., 34.

16 Móricz Zsigmond: *Naplók 1924–1925*, 525.

17 Uo. 571.

18 Uo. 539.

Találkozás (rézkarc, 1988)

ban nem feltételezhetünk róla, hogy itt a Simonyi Máriával való kapcsolatára utalna.

Ezt a pesti kapcsolatot néhány személyes, bár a nyilvánosság előtt történt találkozás, valamint egy-egy telefonbeszélgetés tartja izzásban, de már nem sokáig. Móricz november 8-án, az éjszakába nyúlóan várja, hogy a színházból hazatérő Mária – ígérete szerint – felhívja őt,

de hiába várja. Akkor a másik érzelmi végletbe zuhan, ahogy erről a napló tanúskodik: képzeletben az „öregség kezdődő fáradtságát” látja a színésznő arcán, és a többször is szexuális fantáziálásba eső, csalódott férfi ezt rögzíti: „De Simonyi Mária? egyszer sem állt fel X. 20. óta rá. Nem gyűröm magam alá, nem olvadok bele...”¹⁹ De akkor mivégre mentek a virágküldemények?

Ezen a ponton úgy tűnik, vége a hendikep versenynek, s a „Kedves, drága Olga” (így szólítja meg az író a debreceni asszonyt november 13-iki levelében) nemcsak felzárkózhat, hanem ellenfél nélkül célba is érhet. Simonyi Mária ekkortól ugyanis nyolc hónapra eltűnik Móricz életéből. De az élet másfajta forgatókönyvet írt, és a folytatás szolgált még néhány meglepetéssel.

Az írói pálya termését 1925-ben elverte az érzelmi viharok jege. Egyetlen hosszabb

munkával sem gazdagodott Móricz életműve ebben az esztendőben. A regénynek induló, önéletrajzi jellegű *Kamaszokat* négy fejezet után abbahagyta, és az ekkoriban születő rövidprózaírási is a felejthető kategóriába sorolhatók.

¹⁹ Uo. 587.

Ratkó József
(1936, Pestszerzsebet
– 1989, Debrecen) költő,
drámaíró, József Attila-díjas

Ratkó József

Asszony

Neki nem számít, mosolyog,
mert neki öt halála van.
Az első pici, kéthetes,
tűzszemű lány a második,
a harmadik csikófiú,
a negyedik komoly lány, kamasz –
és ő maga az ötödik,
de ő már majdnem halhatatlan.

1971 novemberében

Versek a *Véletlen világ* című darabból

Jó napot. Én a szél vagyok.
Furulyámat megfuvintom,
hajladozzatok.

Jó napot.
Én a szél vagyok.
Madarakat térítek el,
kalapot lopok.

Jó napot.
Én a szél vagyok.
Jókedvemben a házakon
ugrálok bakot.
Jó napot.
Én is itt vagyok.

*

A nyolcvanöt éve született költő e versei nyomtatásban most jelennek meg először.

Látok, amit látok.
De leginkább játszom.
Hol gyerekeknek, hol felnőtteknek,
hol öregnek látszom.

*

Jó napot. Én a szél vagyok.
Furulyámat megfuvintom,
hajladozzatok.

Jó napot.
Én a szél vagyok.
Madarakat téríték el,
kalapot lopok.

Jó napot.
Én a szél vagyok.
Jókedvemben a házakon
ugrálok bakot.

*

Dalolnom kell a fűről is,
a fémről és a kőről is,
és mindent el kell mondanom,
igazhoz igazítanom,
mert a dal hazug nem lehet,
a dal csak színigaz lehet.
Költő vagyok, hát érdekel,
ha görbe tücsök énekel.
Kalapom költöző madár,
Északra száll, ha jó a nyár.
E dal csak színigaz lehet,
mert a dal hazug nem lehet.

*

Nem pénzt keres az énekes,
mindenre pontos szót keres,
mert mindig őt kérdezzétek,
ha nem értenek valamit.

*

A repülőtér fényben úszott,
s ahogy már ilyenkor szokás,
fölszállt a köd is, nem zavarta
az ünnepélyes fogadást.

A repülőgép simán landolt,
leereszkedett három úr.
Boldogan intett a miniszter:
kezdődjék a reptéri zsúr.

S elindultak egymás felé
állami perzsaszőnyegen.
Elöl a Delegáció
vezetője jött peckesen.

Tenyérrel és szóval fogadták,
csókolgatták az istenadtát.
Kézfogást kaptak a tagok –
csók csak a főnököknek jutott,

de neki kettő: jobbról s balról;
középről itt még nincs szokásban.
Nemzetiszín mosolyt cseréltek,
majd beszélgettek általában.

És most mögöttem tárgyalognak,
és kitüntetést váltanak,
kölcsonösen megállapodnak,
hogymásnak nem ártanak.

Van ebben némi ráció.
Éljen a Delegáció!

*

Zavarba hoznak, uraim.
Hárítsák el a mosolyom,
és hárítsák el ezt a dalt is,
önöktől nem veszem zokon.

Azt kérdezik, hogy mi a titka
a gyereknek? Az, hogy gyerek.
A szeme és a szíve tiszta,
megvesztegetni nem lehet.

Önöknek minden egyszerű,
mert kő a kő és fű a fű,
a Nap, a Hold, a Föld, a fa
önmaga magyarázata.

A tücsök ugráló bogár,
rugóra jár.
Épülő dóm a jegenye,
orgonasípjá kismadár.

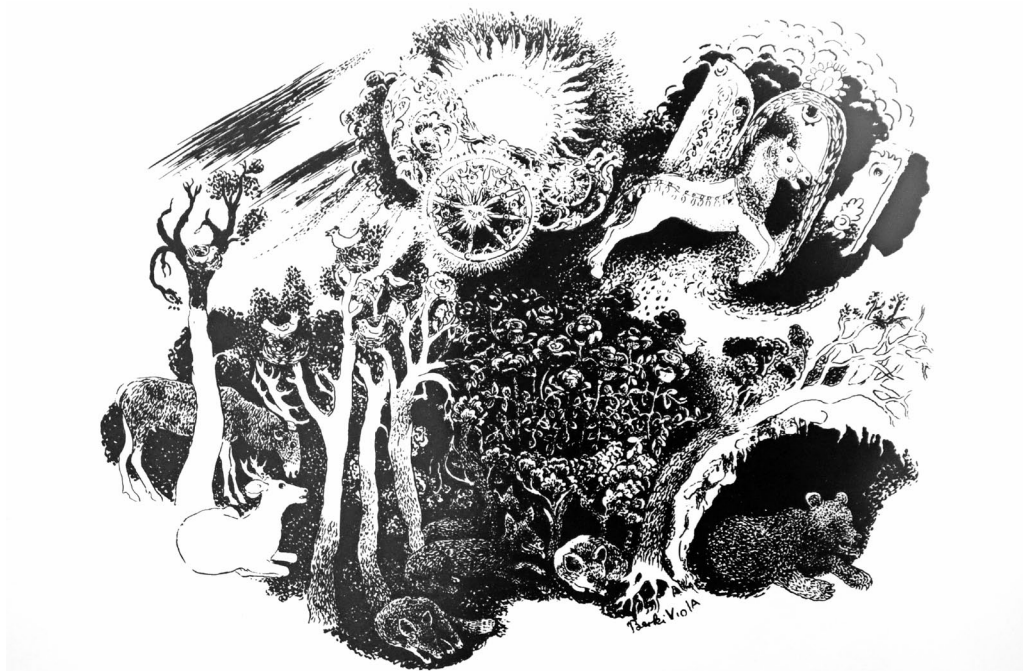
Azt kérdezték, hogy mi a titka
a gyereknek. Az, hogy gyerek.
A szeme és a szíve tiszta,
megvesztegetni nem lehet.

Hárítsanak el, uraim.
Hárítsák el a mosolyom,
és hárítsák el ezt a dalt is,
önöktől nem veszem zokon.

*

Túl az Óperencián
élt egy kék úr: Encián,
kék a füle, kék a bajsza,
szeme kandi, orra kajsza,
kék kabátján kék a zseb,
udvarán is kék az eb,
tyúkja, lúdja, macskanyája
kényeskedve kéklenek.

1972–1974 körül

Az estve (1979)

Babus Antal

Ecsetvonások egy „szakképzetlen könyvtáros” arcképéhez

Vekerdi Lászlóról

Babus Antal
(1960, Gyöngyös) irodalom-
történész, az MTA Kézirat-
tárának osztályvezetője,
Cs. Szabó László-díjas

„Van nekem egy fiatal orvosbarátom, akinek a tudásszomjához hasonlót ebben az életben nem láttam. Amikor tizenkét-tizenhárom éve megismertem, épp otthagya az erdészeti főiskolát s az orvoskarra iratkozott át. Jártassága a felsőbb matematikában [...] már akkor is elképesztett. Később debreceni hírek arról szóltak, hogy izotópokkal kísérletezik (ami ma divat, de akkor új dolog volt) az egyik vegyészeti intézetben. Amikor újra találkoztam vele, belgyógyászati tanársegéd volt. Egyik öreg főorvos ismerősöm csodálkozva számolt be róla, hogy uralkodott készültségével egy kékesi belgyógyász kongresszuson. Aztán a belgyógyászatot is otthagya. – De hisz a betegeid rajongtak érted? – mondták neki. – Épp azért; nem hagynak időt, hogy okosabb dolgokkal foglalkozzam. – S a belgyógyászat? – Egy életet kell rászánni, hogy az ember egy ritkább kórképhez tíz-húsz esetet összegyűjtsön.

Pestre jött kutatóintézeti orvosnak; de főként azért, hogy kenyerét a nagy könyvforrások közelében kereshesse. A karriert végképp föladta: nagy dolgokkal akar foglalkozni. Ha találkoztam vele, mindig új témájú könyvek borították el az asztalát s polcait: hol Bohrt olvasta dánul, hol a véralvadás megfejtésének bonyolult történetét állította össze, hol öccse nyelvészti munkáiba temetkezett, a legutóbb drága képeskönyvek színfoltjai lepték el a kis családi fészket [...]; a modern festészetre vetette magát. S mindezt nemcsak úgy belekóstolásul. Készültsége akkor derül ki, ha szakemberek, vegyészek, fizikusok, művészek közé kerül:

a szerényen közbeszóló ember egyszercsak mint olvasotról számolt be arról is, amit ismertek, arról is, amit ismerniök illett volna.

Hisz bennem is volt egy kis tudásszomj fiatal koromban, de az övé valóságos megszállottság. Az, hogy új dolgokat hajtson föl, s azoknak alaposan a végére járjon, lassan élete minden más becsvágyát elhagyatja vele, félős, még azt is, hogy az utolsó század tudomány- és kultúrtörténetének azt az összképét, mely e kíváncsiság mögött alakul, rögzítse valahogy. A meg nem vett könyvekből, elnyűtt írásával bő kivonatokat készít, a legkiválóbb műveket lefordítja, de arra már alig lehet rávenni (pedig jól ír, sőt versel is), hogy egy-egy tárgykör végigrohánása után az emlékeit magának s másoknak valami tanulmányfélébe összefoglalja.”¹

Ezeket a sorokat a 20. század egyik legeggyetemesebb magyar elméje, Németh László írta 1962-ben, de azt csak bennfentes filozok tudják, hogy kiről, mert a nagy író nem nevezte meg esszéje hősét, Vekerdi Lászlót.

Ki is volt Vekerdi László? Kortársunk, orvos, tudománytörténész, történész, irodalomtörténész, matematikatörténész, művészettörténész, művelődéstörténész, könyvtáros, közíró, polihisztor, aki 1924-ben született, és 2009-ben, 85 éves korában hunyt el. A legnépszerűbb internetes lexikon 31 tudományterületet sorol fel, amelyben Vekerdi nyomot hagyott. Hihe-

1 Németh László: *Pillantás az őstörténetbe*. In.: N. L.: *Sajkódi esték*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 74–75.

tetlen sokoldalúságán álmélkodva Gazda István tudománytörténész szellemesen megkérdezi: „Mit nem írt Vekerdi? Kérvényen és feljelentésen kívül mindent.”² Személyes tapasztalatom alapján csak megerősíteni tudom Németh László szavait, ezek nem „belekóstolások” voltak; az említett tudományágak szaktudósaival egyenrangú partnerként beszélgetett.

Ha magát Vekerdi Lászlót kérdezték foglalkozásáról, a rá jellemző gyerekes fanyarsággal ütötte el a komoly választ, ő csak egy bértollnok, mondta. Ha iróniának nem volt helye, könyvtárosként határozta meg magát. Címekre, rangokra fütyült. Az ország egyik legműveltebb elméje a személyi igazolványával tudta igazolni, hogy nincs képesítése. A legendás esetet idős fejjel így mesélte el: „A rendőrségen elkérték a személyi igazolványomat, amelybe az volt beírva, hogy klinikai adjunktus. A rendőr megkérdezte: maga orvos volt? Mondom, igen. Adjunktus? Igen. Aztán most könyvtáros lett? Igen. Ez már sok volt neki: Na, apukám, ne csináljon itt rendőrviccet, ne nézzen engem hülyének! Ha valaki egyszer orvos volt, az nem megy el könyvtárosnak. Magyarázkodásra nem volt idő, meg nem is akartam, így aztán gyorsan beírta, hogy szakképzettsége nincs.”³ Persze, ő ezt is megengedhette magának. Volt mire szerénynek lennie!

Vekerdi László egész életében rohant, loholt, vívta reménytelen küzdelmét a végesre szabott idővel és a végtelen tudománnyal. Fussunk most mi is végig ezen a nem mindennapi életpályán, villantsuk fel néhány fontosabb állomását!

2 Gazda István: *Szakképzettsége: nincs*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 80.

3 Herczeg János–Staar Gyula: *Európa és Cserhátszentiván. Beszélgetés Vekerdi Lászlóval*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 214.

Debreceni református értelmiségi család fiaként a helyi Református Kollégiumban tanult. Már itt kitűnt rendkívül széles területeket átfogó tudásával és vagabund, lázadó, örök ellenzéki viselkedésével: ami a szívéen, az volt a száján is. A családi legendárium szerint, egy kollégiumi csendes napon arról beszélgetett az ifjúság, hogy milyen hatással van a *Biblia* olvasása a fiatalok jellemfejlődésére. Vekerdi László velősen szólott hozzá diáktársai jámbor elméjéhez: „Nincs az semmilyen hatással. Az öcsém – Vekerdi József indológusról, nyelvészről van szó – huszonhétszer olvasta végig az *Újszövetséget*, mégis csibész maradt.” (Azért huszonhétszer, hogy lekörözze Bethlen Gábor fejedelmet, aki csak huszonhatig jutott.) E szeretelen, sőt lesajnáló véleményével azonban gond nélkül össze tudta egyeztetni, hogy lelkesen hallgatta a nagy református pedagógus és bibliás ember, Karácsony Sándor előadásait, aki akkoriban a Debreceni Egyetem népszerű magántanára volt.

1942–1944-ben Sopronban, a József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karán erdőmérnöknek tanult, de közbeszólt a háború, félbe kellett szakítania tanulmányait. A soproni éveket veszni hagyta, átnyergelt az orvostudományra, 1951-ben Debrecenben orvosi diplomát, 1955-ben pedig belgyógyász szakorvosi képesítést szerzett. Közben a matematikai előadásokat is látogatta, és – Németh László nem vetette el a sulykot fentebb idézett soraiban – valóban bámulatos jártasságra tett szert a felsőbb matematikában. A 20. századi magyar matematika egyik legfényesebb csillagának, a 36 évesen elhunyt Szele Tibor Kosuth-díjas professzornak ugyanez volt a véleménye, ötleteit, elképzeléseit rendszeresen megvitatta „műkedvelő” medikus barátjával.

Gimnazista kora óta szenvedélyesen érdeklődött az irodalom iránt, 16 évesen végigolvas-ta *A minőség forradalma* négy kötetét, és egy életre Németh László bűvkörébe került. 1955-ben, a hányatott sorsú *Galilei*-dráma megjelené-

se idején már személyes barátságban voltak, és Vekerdi László azon kevesek közé tartozott, aki az üldözött író darabjáról jó szót mert mondani. Idézem őt magát: „1955 elején a *Csillag* folyóiratban megjelent Németh László *Galilei*-drámája. Akkor Debrecenben voltam tanársegéd a 2-es számú belklinikán. A tanulóköri órára, a belgyógyászati gyakorlatra ezt a folyóiratszámot vittem be. Kopogtatás, hallgatóság helyett Németh László *Galileijét* olvastam fel a harmadéves egyetemi hallgatóknak... Debrecenben 1955-ben bombaként robbant ez a mű, mindnyájan emlékeztünk még Sántha Kálmán meghurcoltatására. A világhírű idegsebész professzort tönkretették, eltávolították az egyetemről, mert nem hódolt be a hatalomnak, élt benne [...] a civil kurázsi... Sántha professzor ott nekünk eszményképpé vált. [...] Felolvastam tehát azt a *Csillag*-számot, ami nagy hatást keltett. Következményei is lettek, legfőképp persze rám vonatkozó következményei. [...] Elkerültem a 2-es belklinikáról... [...] Nekem Sántha Kálmán volt Galilei, az a Galilei, akit Németh László megírt.”⁴ A rá jellemző szemérmességgel fogalmaz: nem kirúgták, „elkerült” a klinikáról. Nyugtázzuk: ez az első eset, hogy Németh László melletti kiállása a munkahelyébe került.

Vekerdi már 1955-ben is kiválóan ismerte Galilei munkásságát, évtizedekkel később pedig, 1997-ben, Galileiről írja majd legnagyobb művét, az *Így él Galileit*. Azt az olvasmányos, tudományos alapművet, amely az egyik legnagyobb és legnaprakészebb jegyzet-apparátussal készült magyar tudományos monográfia.

1955-ben Debrecenből Budapestre „került” az Onkopathológiai Kutatóintézetbe, ahol 1963-ig maradt, majd a Németh László említette okból – tudniillik, hogy kenyerét a nagy

könyvforrások közelében kereshesse, és nagy dolgokkal foglalkozhasson – innen is távozik.

1963-tól 1970-ig az MTA Rényi Alfréd vezette budapesti Matematikai Kutatóintézet könyvtárában dolgozott, matematikatörténeti dolgozatokat írt. Itt Szabó Árpád, a parkoló-pályára tett világhírű klasszika-filológus volt a közvetlen munkatársa. Azoknak a matematikusoknak az életműve vonzotta, akik a szűk szakmán kívüli területen is számottevőt alkotnak: Pascalé, Descartes-é, Leibnizé. Bámulatos módon, Németh László-kutatásokra is futotta az idejéből: 1970-ben az ő tollából jelent meg az íróról az első monográfia.⁵ A Népszabadság, az MSZMP központi lapja ledorongolta, egy arcképfestő tévedésének minősítette a könyvet,⁶ és ennek meg is lett a következménye: „elkerült”, pontosabban, „el kellett kerülnie” a Matematikai Kutatóintézetből. Rényi nem sokkal korábban meghalt, nem volt, aki kellő súllyal kiálljon mellette. A jellemzően vekerdis kirúgási jelenetet tanítványa, Terts István őrizte meg az utókornak: „...amikor az új igazgató hívatta és V. L. látta rajta, hogy nehezebbre esik a kirúgást közölni az érintettel, megkönnyítette a dolgát: »Igazgató úr, ne fáradjon, tudom, miről van szó, magamtól is elmegyek.«”⁷ Rögzítsük: immár másodszer vesztette el az állását annak következtében, hogy sorsközösséget vállalt Németh Lászlóval.

1970-től a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában húzta meg magát, 2007-ig a megvásárlandó könyvek címét körmölte apró cédlákra – zúgolódás nélkül. Ez az az eset, amikor Michelangelo széklábat farag. Németh László pontosan jellemezte a helyzetét: „Azt, hogy mi-

4 Herczeg János–Staar Gyula: *Egy könyvtáros könyvei. Beszélgetés Vekerdi Lászlóval*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 197–198.

5 Vekerdi László: *Németh László*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, Arcok és vallomások-sorozat. 1970.

6 Alexa Károly: *Az arcképfestő tévedése*. Népszabadság (Vasárnapi melléklet), 1970. december 20. 7.

7 Terts István: „Egyedüli példány” In.: *Természet Világa*, 2004. I. Különszám. *Együtt. V. L. köszöntése*. 6.

lyen pazarlás folyik a világban, rajta is mérhetem; nincs senki, aki egy kis hallgatókört ültesen köré, pedig évek munkáját takaríthatná meg velük, már csak a bibliográfiai felvilágosításai-
val is.”⁸

Miután 1949-ben Fülep Lajosnak el kellett hagynia az Eötvös Kollégiumot, ottani tanítványa, Fodor András költő szervezett köré hallgatói kört. Fülep hetente egyszer fogadta Széher úti lakásán a fiatalokat: a „péntek-estiek” közé tartozni kitüntetés volt. 1964-ben Vekerdi Lászlót is a huszadik század Kazinczyja, Fodor András vezette be a társaságba. Fülep ugyanabban látta Vekerdi személyiségének veszélyeit, mint Németh László: „Igen, éppen a sokoldalúság! Németh Lászlóban is ez volt a hiba. [...] mert annyi mindent egyszerre csinálni nem lehet szélhámosság nélkül.”⁹ Fülep azonban hamar megtapasztalta, hogy Vekerdi nem szélhámosság, hanem valóban „mindent” tud. A számtalan eset közül csak egyet eleveníték fel: „Vekerditől medicinatörténeti adatokat kér [Fülep]: mikor fedezték föl a jódot mint a golyva gyógyszerét. Mintha könyvet ütne föl, úgy mondja Laci a tudnivalókat” – jegyezte fel Fodor András.¹⁰ A legnagyobb dicséretet azonban nem Vekerdi lenyűgöző természettudományi jártassága ugratta ki Fülepből. Vekerdi László élete végéig szenvedélyesen olvasta és kutatta a francia *Annales*t, a huszadik századi egyetemes történetírás egyik legfontosabb iskolateremtő folyóiratát. Legkiválóbb szerzőiről, Lucien Febvre-ről, Marc Bloch-ról, Georges Duby-ról, Fernand Braudelről mindig a legnagyobb elismeréssel beszélt. Georges Duby *Emberék és struktúrák a középkorban* című kis könyvét ma-

gyarra is fordította, és 1978-ban megjelentette a *Gyorsuló idő* sorozatban. (Ennek a legendás sorozatnak Vekerdi László volt az alapító szerkesztője, de innen is kitűrták.) Vekerdi 1968-ban tette közzé első cikkét az *Annales*ről, amit Fülep, a legszigorúbb ítéző, az alábbi szavakkal fogadott: „– Hát most már igazán nem tudom, hogyan bámuljam magát, aki orvos, matematikus, és ír egy olyan történelmi dolgozatot, amelyet ebben az országban még nem produkáltak.”¹¹ Minek szólt ez a Fülep szájából példátlan dicsőhimnusz? Az *Annales*t 1929-ben alapították, és Vekerdi 1968-ig bezárólag mind a 39 évfolyamot elolvasta, hogy megírhasssa bő 20 lapnyi tanulmányát. Elképesztő teljesítmény, ez még Fülepet is levette a lábáról!

A rádióknak hála, az 1980-as évektől országsszerte ismert lett Vekerdi László neve. 1982-től kezdődően *A véges végtelen* címmel művelődéstörténeti előadás-sorozata volt a Magyar Rádióban. Herczeg János szerkesztővel, állandó beszélgetőpartnerével 221 adásban a legkülönfélébb tudományterületeken kalandoztak.

A rendszerváltozás a késői elismerést is meghozta neki, könyvei egymás után jelentek meg, számos kitüntetést kapott, amit a tőle megszokott vekerdis stílusban fogadott. 2003-ban Az év ismeretterjesztő tudósa díjat e szavakkal vette át: „Máskor ne ilyen vén hülyének adjátok a jutalmat, aki már nem tud mit kezdeni vele, hanem egy fiatalnak!”¹²

Ez a káprázatos pálya minden nagy eredménye ellenére jellegzetesen magyar, csak félig kiteljesedett pálya. Miért van az, hogy a magyar tehetség lemond, vagy le kell mondania a világi érvényesülésről? Szép, szép, hogy a magyar tehetség nem szennyezi be magát világi dolgokkal, nagy, tiszta eszmék, ideálok jegyében él, de

8 Németh László: *Pillantás az őstörténetbe*. In.: N. L.: *Sajkódi esték*. Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 75.

9 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. II. 245.

10 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. II. 592.

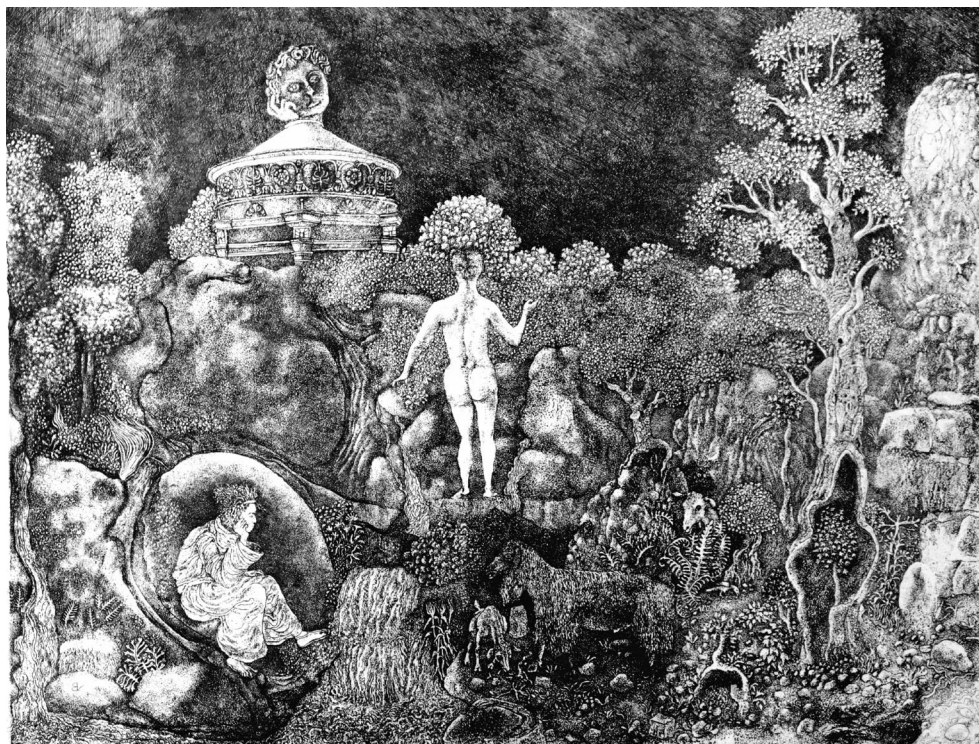
11 Fodor András: *Ezer este Fülep Lajossal*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1986. II. 572.

12 Staar Gyula: *Erdők, könyvek, tudományok. Emléktöredékek Vekerdi Lászlóról*. Forrás, 2019/12. 113.

közben a középszerű tömegemberek megkaparintanak minden fontos állást, ösztöndíjat, pénzt, és a vesztes nemcsak maga a tehetség, hanem az összmagyar ügy is. Hány ilyen példát lehetne mondani! Tisztában vagyok vele, hogy nagyon nehéz, összetett kérdés ez, de amit Domokos Mátyás, a kiváló kritikus, szerkesztő, irodalomtörténész Vekerdiről mondott, abban sok igazság van: „...nemcsak én láttam így az ő útját, amelyet a felületes szóhasználat »önsorsrontásnak« is nevezhetne, nem véve tekintetbe, hogy ez a sokszor orvosolhatatlannak tetsző életút éppenséggel a jellem és az intellektuális tisztesség sorsszerű következménye.”¹³ Tegyük ehhez hozzá, hogy még valamié: a *meg nem alkuvásé!* Vekerdi László mindig a maga útját járta, mindig a maga feje után ment: olykor fejfel a falnak is.

- 13 Domokos Mátyás: *Személyes hangon egy „veszedelmes, szent emberről”*. In.: *Egy szabad ember. Írások Vekerdi Lászlóról*. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2004. 68.

Ebből a rendkívül sokoldalú emberből egy dolog hiányzott. Az, ami a magyar értelmiségből általában hiányzik: a mély vallásos hit. Az oroszoknak nehezebb sorsuk volt a 20. században, mint nekünk, hitük révén mégis talpra tudtak állni. A lengyelek ereje is hitükben van, országuk sokszori feldarabolását ezért tudták mindig kiheverni. Sajnos, nekünk magyaroknak megkopott a hitünk. Legkiválóbb elméink jó esetben úgy voltak az Istennel, mint Ady: „Hiszek hitetlenül Istenben, mert hinni akarok.” Így volt ezzel Vekerdi László is. Hiába nevelte a híres debreceni Református Kollégium, hebehurgyán, hetykén többször is ateistának vallotta magát. Ez azonban megtévesztő kijelentés, mert mondhatott ő bármit magáról, akik ismerték, tudták, hogy ő *anima naturaliter christiana*: a lelke természetétől fogva keresztény volt. Mindenkin önzetlenül segített, senkinek se tudott ellentmondani, mindenki kizsákmányolta. Hagyta magát kizsákmányolni, mert nagyon jó lelkű, nagyon keresztény, ha tetszik, keresztény ember volt: *anima naturaliter christiana*.

Antik világ (rézkarc, 1983)

Aki elhozta a magyar irodalomba a moszkvai levéltárak anyagát

Beszélgetés Babus Antal irodalomtörténésszel

fotó: Vadóczi Dávid

Az MTA Könyvtára Kézirattára vezetőjeként évtizedek óta a háttérből szolgálja és kiszolgálja a magyar tudományos és irodalmi életet, kutatókat. Esszéiben, tanulmányaiban irodalmunk és történelmünk nehéz, kevésbé ismert, félreértelmezett témáihoz, személyekhez nyúl, bátor, a kérdéseket tisztába tevő, világos írásaival. Az orosz levéltárak eldugott polcairól sorra tárja elénk a magyar történelem és irodalom ismeretlen, ugyanakkor forrásértékű dokumentumait, eseményeit. Sokrétű – irodalomtörténeti, szerkesztői, kutatói, fordítói, kéziratári és kiállítás-szervezői – munkájával a magyar kultúra, a magyar értékek elkötelezett napszámosa, biztos eligazító pontja.

– Bár alkotó éveid derekán tartasz, eddigi életutad is bőven kínál alkalmat arra, hogy mérleget készítsünk, és valamiféle közbenső leltárt vegyünk fel. Arra kérek, hogy mondj néhány szót iskoláidról, szüleidről, családjáról, arról, hogyan jutottál el az egyetemig, Debrecenig.

– A Mátraalján, Gyöngyöstarjában születtem. Nagyon szerencsés falu, lévén zsákfalu, ami sok mindentől megóvta a történelem során. Szinte száz százalékgig katolikus, és etnikai összetétele is szinte teljesen magyar. Mindkét ágon, édesapám, édesanyám ágán is földműves, paraszti családból származom. Édesapám nagyon tehetséges ember volt, filozofikus szakmát tanult: kerékgyártónak, más szóval bogárnak. Mert hát egy kereket fából megcsinálni óriási figyelmet, szakmai tudást igényel. Mindenhez értett, ajtót, ablakot, mindent ő készített nálunk, de főként szőlőművelésből éltünk. Ügyességének és tehetségének köszönhetően kialakította a maga vevőkörét Nógrád megyében, és oda hordta el a nagyon nehéz munkával meg-

termelt szőlőt és bort. Ebben a környezetben nőttem fel, s a szőlőben azóta is el tudok végezni mindenféle munkát. Megtanultam tőle a famunkákat is, a házam ablakának belső díszkeretét is magam készítettem. Helyben jártam általános iskolába, sokat köszönhetek az orosz tanáromnak. A véletleneknek is nagy szerepük van az életemben. Emlékszem, hogy ott rohangáltunk az iskola udvarán, és az orosz tanárom, aki eredetileg kántortanító volt, egyszer utánam kiáltott, hogy „Te, Antal! El kellene indulni az orosz versenyen!” Borzasztóan meglepődtem, eszembe sem jutott, hogy induljak. Attól kezdve sorozatban nyertem őket, tizennégy évesen országos ötödik lettem – Gyöngyöstarjából (!). Ez akkoriban sem volt jellemző, és ráadásul az első és az ötödik helyezettet csak két pont választotta el.

– Versenyző típus vagy?

– Sok versenyen indultam, még pingpongban is eljutottam a járási bajnokságig, sakkoztam, az iskolai futballválogatottnak is tagja voltam,

és a néptáncsoportunkkal országos döntőbe kerültünk. Mivel jól szerepeltem az orosz versenyeken, kézenfekvő volt, hogy Egerbe menjek, mert abban az időben a Gárdonyi Géza Gimnáziumnak híresen jók voltak az orosz tanárai. Oda kerültem orosz tagozatos osztályba, és ott – sajnos, csak egy évre – egy nagyon kiváló tanárhoz volt szerencsém. Kollégista voltam a Petőfi Sándor Kollégiumban, a hírhedt „Tókában”. Nevelőtanárom, Pozder Péter adta a kezembe Fülep Lajos *Magyar művészetét*, az 1923-as kiadást, az eredetit, ami könyvészeti szempontból is nagy ritkaság. Nagyon értékes kötet volt, ami már akkor, gimnazista koromban megfogott. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem a gimnáziumi érettségi után szinte logikusan következett, mert tanáraink azt mondták, hogy a legjobb orosz tanszék ott van. Így Debrecenbe kerültem történelem–orosz szakra.

– *Miért gondoltam, hogy te magyar–orosz szakon végeztél?*

– Jól gondolod! Bementem az első szemináriumra, arra is emlékszem, hogy ki tartotta, és akkor megértettem, hogy én nem akarok történelem szakos lenni, annak ellenére, hogy interdiszciplináris volt az érdeklődésem, tehát minden érdekelt, a történelem, az irodalom, a művészettörténet: későbbi írásaim is ezt tükrözik. S akkor megnéztem, hogy mikor van fogadóóra a dékáni hivatalban, bementem, és teljes naivitással mondtam, hogy én el sem tudom képzelni, hogy történelem szakon tanuljak tovább, és szeretnék átmenni magyarra. Óriási szerencsém volt, mert a vonalas párttag dékánon kívül véletlenül bent volt egy pedagógia szakos professzor is – nem emlékszem a nevére, nem ismertem személyesen –, aki rendkívüli megértéssel támogatott engem, az ismeretlen elsőévest. Elhatározásomat az motiválhatta, hogy a katonaságnál egy évig csak magyar irodalommal foglalkoztam. Úgy képzeld el, hogy ott is a Kozmosz Könyvek-sorozat kis Ady-kötete lapult a mellényzsebemben, és két „Harcra

fel, feküdj!” között Adyt olvastam. Egész irodalmi, a világhoz való hozzáállásomat, az érzékenységet Adynak köszönhetem. Jobb korszakomban kétszáz versét tudtam idézni. Akkoriban jelent meg Latinovits Ady-lemeze, amit meghallgattam egyszer, és azonnal vettem még egy példányt belőle. Az egyiket csak úgy feltettem a polcra, a másikat állandóan hallgattam. Szóval emiatt akartam váltani, s láss csodát, átengedtek magyar szakra.

Most, hogy erről beszélünk, megjegyzem, hogy bár Adyt ismerem a legjobban a magyar költők közül, róla szinte semmit sem írtam. Illetve mégis, az egyetemen a szakdolgozatomat Adyból írtam, *Ady Minden-élménye* címmel. Így ismerkedtem meg Görömbei Andrással, aki a pályámat egyengette.

– *Ő nem volt tanárod egyébként, ugye? Valamilyik írásodban olvastam, hogy vizsgáztál egyszer nála, de Görömbei András más csoportokat vezetett.*

– Nem jártam hozzá szemináriumra, márpedig közvetlen tanár–diák kapcsolat a szeminárium foglalkozásokon alakulhatott ki. Nagy szeretettel emlékszem Imre László professzorra, akadémikusra, Fülöp Lászlóra, aki nemzedékének talán legtehetségesebb irodalomtörténésze volt, de sajnos, a rendszerváltozás után teljesen magába fordult, úgy érezte, hogy az ő pályája elhibázott, mert belépett a pártba, és ezt etikailag olyan nehezen élte meg, hogy '90 után gyakorlatilag semmit nem írt. Csodálatos Krúdy-szemináriumokat tartott, nagyszerű tanár volt. Nagyon emlékezetes volt még Kovács Kálmán, a fiatalon meghalt – Adyhoz és még másokhoz is kitűnően értő – professzor, de Görömbei Andrásnak csak az előadásait hallgattam. Mindkét szakomat nagyon intenzíven végeztem. Orosz szakon például az volt a divat, hogy a hallgatók a *100 híres regény*ből olvasták el a kötelező olvasmányokat. Én mindet oroszul, Dosztojevszkijtől Tolsztojig, Turgenyevig. Ez óriási élmény volt. Orosz szakon a legtöbbet Karancsy Lászlónak köszönhettem. Őt sajnos

nem nagyon ismerik, a 19. századi orosz irodalom egyik legkitűnőbb szakembere volt, igazi úriember.

– *Doktori dolgozatodat Fülep Lajos témakörében írtad, az 1919-es szerepvállalásáról. Ennek volt témavezetője Görömbei, amely témád végül a doktori védésig jutott 2002-ben. Az első könyvedet is ebből kanyarítottad. A gimnáziumi olvasmányélményen túl mi vitt – az akkoriban, s talán a mára is igaz, csak igen kevesek által ismert és értékelt – Fülep Lajoshoz?*

– Fülepek rengeteget köszönhetek, tulajdonképpen az állásomat is. Egyetem után két évig tanítottam Pesten, a Vörösmarty Gimnáziumban. Egyszer a Tiszatájban megjelent egy cikk Fülepről, ami nagyon felbosszantott, mert olyan fokú hozzá nem értésről árulkodott, hogy azt nem lehetett válasz nélkül hagyni. Fülepről az volt akkoriban a hivatalos álláspont, hogy belső emigrációba vonult 1919 után, mert aktívan támogatta a Tanácsköztársaságot. Én itt valami ellentmondást sejtettem, hiszen Fülep 1916-ban beiratkozott a Református Teológiai Akadémiára. Kiderítettem, hogy az Akadémiai Könyvtár Kézirattára őrzi a Fülep-hagyatékot, és annak akkori vezetőjéhez, F. Csanak Dórához kéredzkedtem be, aki Fülep Lajos legkedvesebb tanítványa volt. Oroszt tanítottam a gimnáziumban, meg magyart is, és akkor az büntetés volt, ha valakit kiküldtek részképzésre Moszkvába, és mivel én voltam a legfiatalabb tanár a gimnáziumban, rám esett a választás. Feleségem Moszkvába telefonált, hogy a Kézirattárból kerestek, nem akarok-e ott dolgozni. Úgy jöttem haza Moszkvából '86-ban, hogy egyenesen a Kézirattárba kerültem. '90-ben jelent meg a Kortársban – hosszú ideig fektették – az egyik legjobb cikkem, a *Miért választotta Fülep Lajos a magyar falut a világvárosok helyett?* Ez volt az első igényesebb írásom Fülepről, amelyre Görömbei tanár úr is felfigyelt, és utána kezdtem el a doktori munkámat, amelyben Fülep 1918–19-es működését írtam meg. Szerettem volna megértetni, hogy Fülep Kun Bélá-

A Babus család

ékhoz fűződő kapcsolata milyen hihetetlenül összetett, bonyolult volt. Fülep járt a Vasárnapi körbe, amely időről időre Balázs Béla Naphegyi villájában ült össze, mások mellett Lukács György, Mannheim Károly, Fogarasi Béla, Tolnai Károly, egy erősen baloldali világnézetű társaság. Fülepet így nevezték ki egyetemi tanárnak, teljesen nyilvánvaló, hogy Lukács György közbenjárására. Tartott is előadást 1919 májusában, de nem valamilyen kommunista témáról, hanem Assisi Szent Ferencről. Tehát sokkal bonyolultabb ez a kapcsolat, mint ahogy látszik, és a doktori dolgozatomban ezt fejtettem ki.

– *Maradjunk még a magyar irodalomnál. A 20. századi magyar irodalom elemzése az egyik fő vonulat munkásságodban. Az Árral szemben lett a második köteted címe, ennek a tartalomjegyzéke tulajdonképpen teljes áttekintését adja érdeklődési körödnek: Klasszikusaink nyomában Szovjetunióban és itthon, Németh László, Illyés Gyula, József Attila; aztán a könyvtárosokról szóló írása-id – Hamvas, Várkonyi, Vekérdi; a népi mozgalmat*

Elek Tiborral, Baranyai Norberttel és Görömbei Andrással, 2005.

elemző esszék, tanulmányok, Féja Géza, Kovács Imre, Sárközi Márta és Salamon Konrád monográfiája, illetőleg Tüskés Tiborról, Márkus Béláról, Domokos Mátyásról szólóak, és aztán megint az orosz–magyar irodalom kapcsolódási pontjairól, az orosz-szovjet irodalomról. Kezdjük a magyar irodalomnál. Forrásértékűek és reveláló hatásúak az e körben írt tanulmányaid is. Illyés, és később Németh László szovjetunióbeli útjainak hiteles története és elfogulatlan értékelése ezekből az írásaidból ismerhetők meg. Nagyon határozott, karakteres véleményt képviselsz ebben a témában is, amely alapvetően eltért a '80-as években kialakult baloldali irodalmi kánontól, amely véleményed személy szerint nekem nagyon kedves volt. Hogy jutottál el hozzájuk, milyen véleményed, képed alakult ki?

– Az egyik téma szülte a másikat. Füleptől egyenes út vezetett Illyésig, mert 1933-ban Illyés megírta a *Pusztulást*, amit nem írhatott volna meg Fülep nélkül. Fülep kacskaringós életének húsz évét Zengővárkonyban élte le, ott

volt református lelkész, ebben a gyönyörű kis mecseki faluban. De innen is európai kitekin-tése volt, magyar szemlélettel. Fülep *Magyar művészetéből* ezt lehet megtanulni, és ez a legfontosabb gondolat: az egyedi és az egyetemes korrelációja. Tehát, általában valaki vagy csak egyetemes világpolgár, internacionalista, vagy csak beszűkülten a magyar ugart, a magyar földet látja. Miközben teljesen nyilvánvaló, hogy ez zsákutca, és Füleptől azt tanultam meg: az egyedi és az egyetemes együtt kell, hogy bennünk legyen. Miközben levelezett Charles Tolnaival (Tolnai Károllyal), aki tanítványa volt, s aki Princetone-tól Párizsig egyetemi tanárkodott, Fülep arra is figyelt, hogy mi történik Baranyában, és látta, hogy katasztrofális állapotok vannak, pusztul a magyarság. Ő erre ugyan időnként figyelmeztette barátait, de senki nem akart hinni neki. Illyés sem hitte el ezt, sőt Babits se, de Illyés meglátogatta Fülepet Zengővárkonyban, és az ott folytatott beszélgetések során rádöbbsent, hogy Fülepnek igaza van, a helyzet valóban katasztrofális. Fülep óriási tudású volt, de nagyon nehezen írt, mindenbe belekapott, megírt száz oldalt, és utána nem fejezte be. Illyés ezt felismerte, és azokból az adatokból, amelyeket Füleptől hallott, megírta az óriási hatást kiváltó cikkét, a *Nyugatban* megjelent *Pusztulást*. Van, aki az egész népi írói mozgalmat ettől az írástól datálja. Ez sajnos feszültséget okozott Fülep és Illyés között, Fülep egész egyszerűen megsértődött, mert úgy érezte, hogy az ő adatait eltulajdonította Illyés, de miután hallatlanul racionális és fegyelmezett ember volt, belátta, hogy ő nem írta volna meg ezt a cikket soha – amely már-már irodalmi alkotás és a maga nemében úttörő jelentőségű volt –, és végül is Illyés a közös ügyet szolgálta vele.

Illyés személye egyébként is mindig érdekelt, s elkezdtem az oroszországi útjának a nyomait felderíteni. '90 környékén, az Oroszország szempontjából vészterhes Jelcin-korszakban szabadabban lehetett kutatni a levéltárakban, ahol rábukkantam azokra a dokumentumokra,

amelyek Illyés 1955-ös szovjetunióbeli útjával kapcsolatosak. Nagyon érdekelt Illyés 1934-es utazása is, amely aztán majd szorosán kapcsolódik a későbbi Magyary Zoltán-könyvemhez¹. Illyést tehát 1934-ben meghívták a szovjet írók első kongresszusára. Elutazott a kongresszusra, de nem tudta kivárni, mert dacára annak, hogy számos nyugati baloldali értelmiségit is meghívtak, egy hónappal elhalasztották a megnyitót. Ugyanakkor a jól bejáratott protokoll szerint megmutatták neki a „Patyomkin Oroszországot”. Ebből az útból írta meg itthon az *Oroszország* című útirajzát. Nemcsak mint szépíró dolgozta fel kitűnően az utazását, hanem nagyon kényes politikai helyzetbe is került. Utazása anyagi hátterét az Új Magyarország újság biztosította, tehát a magyarországi konzervatív körök, miközben ő ehhez a körhöz viszonyítva baloldalibb érzelmű volt. Ugyanakkor '34-ben nemcsak a magyar, hanem a nyugati értelmiség egy részében is teljesen hamis kép élt a Szovjetunióról. Abban az időben a Szovjetunióba kiutazni erkölcsi vállalás volt. Az újság tehát egyfajta konzervatív nézőpontú leleplezést várt Illyéstől, a baloldali körök pedig felmagasztalást. Illyés útinaplója egyik oldalnak sem tett engedményt, nem az ő szájuk íze szerinti könyv készült, hanem egy vérbeli szépíró, autonóm szellemiségű alkotó hihetetlenül izgalmas, a valóságot, annak minden hátrányával és eredményével felmutató kötet született, amelynek 2019-es új kiadásában közreműködhettem, amely már közli az utazás során első feleségének, Juvancz Irmának írt leveleit, és Illyés eddig publikálatlan szovjetunióbeli fényképeit is.²

- 1 *Egy konzervatív úr a baloldali zarándokok között – Magyary Zoltán szovjetunióbeli útja.* – Gyűjtötte, fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta Babus Antal, Budapest, 2014. Argumentum–Balassi Intézet–Magyar Nemzeti Archívum
- 2 Illyés Gyula: *Oroszország – Útirajz / Naplójegyzetek / Levelek*, Magyar Napló Kiadó, 2019.

– *Ahogy te is említetted, egyik munka hozza a másikat. Tehát Oroszország, orosz-szovjet irodalom és a magyar irodalom kapcsolata, Fülep, Illyés, így rakódnak egymásra a kutatási témáid. Nagyon szeretem életművedben ezt a rendkívüli sokszínűséget, amely nemcsak Fülepet, Illyést, hanem aztán József Attilát is érdeklődésed homlokterébe tereli, de ezen túl Te rendezed majd évek múlva a Radnóti-kiállítás is. S mindehhez kapcsolódnak az orosz levéltári kutatásaid, amelyek során egyre tárod fel a magyar irodalommal, a magyar írókkal kapcsolatos dokumentumokat.*

– Igen, nagyon szerencsésen sikerült, ahogy mondtad, összekapcsolni ezeket a témákat és kutatásokat, az említetteken túl foglalkoztam

PhD doktori avatás 2002-ben, Debrecenben

önállóan orosz, és a magyar irodalom orosz vonatkozású témáival is, amelyek teljesen fehér foltnak számítottak. Emlékszem, a Petőfi Irodalmi Múzeumban Németh László születésének 100. évfordulóján, ott ült a család kétségbeesve, mert az 1959-es szovjet útról tartottam előadást, és az akkori értékelés szerint, Németh László eladta magát a kommunistáknak. Németh Lászlónak világ életében a legfontosabb a magyarság érdeke volt. Tehát ő, mikor '59-ben kiment a Szovjetunióba, tisztában volt vele, hogy a magyarság ebből a szovjet igából nem

fog tudni kiszabadulni, és ha élni akarunk, akkor alkalmazkodni kell hozzá. Próbálta megérteni az orosz kultúrát, az egyik legtermékenyebb fordítója volt az orosz irodalomnak, Alekszej Tolsztoj az *Első Péterét*, Lev Tolsztoj *Anna Karenináját* fordította sok más mellett. Tehát minden amellet szólt, hogy eleget tegyen a sok unszolásnak, és utazzon a Szovjetunióba. Természetesen annak, hogy valaki 1956 után a Szovjetunióba utazzon, volt politikai felhangja is. 1956, a forradalom leverése után a Szovjetunió mindent elkövetett, hogy elhitesse a világgal, hogy Magyarországon minden rendben van. Igaz, hogy volt itt egy kis csetepaté, valami kis összezördülés, de hát az isten adta nép nagy-szerűen él. Az volt a cél, hogy tekintélyes magyar értelmiségieket csábítsanak a Szovjetunióba, és ezzel legalizálják ezt az állítást. Akiket mindenképpen ki akartak vinni: Illyés Gyula, Veres Péter, Németh László voltak. 1957 tavaszán Jevgenyij Dolmatovszkijt küldték Magyarországra – aki egyébként jó nevű költő volt, de főleg a dalszövegei voltak ismertek – azzal a feladattal, hogy próbálja rábeszélni a népi írókat, látogassanak el a Szovjetunióba. Paradox volt a helyzet, mert a sztálinista írók örömmel mentek volna, de Dolmatovszkij látta, hogy ők nem képviselnek semmilyen értéket. Mindent elkövettek azért, hogy Németh Lászlókat kicsábítsák valahogy. Dolmatovszkij Illyést még Tihanyban is kereste, de Illyés éppen „nem volt otthon”, nem állt vele szóba. Ezekről az eseményekről szól Dolmatovszkijnek ez a három, általam fellelt jelentése, ami az egyik nagy „fogásom” volt a moszkvai levéltárakban.

– *Amely tanulmányod lényegében újraírta a magyar irodalomtörténetnek ezt a fejezetét.*

– S ide tartozik József Attila „moszkvai fejezetének” feldolgozása is. Miután ’45-ben a moszkovita kommunisták hazatértek, az a kulturális politikai feladat állt előttük, hogy kialakítsák a magyar irodalomnak azt az ideológiai vonalát, ami „korszerű és forradalmi”. Nagyon könnyen megtalálták ehhez Petőfit és Adyt, de a harma-

dik alak problémát jelentett. A magyarországi kommunistáknak József Attila volt a természetes válasz erre. Akkoriban azonban a kommunista táboron belül három frakció volt: a Magyarországon maradt magyarországi kommunisták, a Moszkvából hazatértek, és egy nagyon szűk réteg, amelyik kint maradt Moszkvában. Az utóbbiak közé tartozott Hidas Antal, aki Kun Béla veje, Illyés Gyulának viszont iskolatársa volt, tehát jól ismerték egymást. Hidas Moszkvában Kun Bélával a háta mögött óriási karriert futott be, a Pravdatól kezdve szinte minden jelentős fórumon publikálta verseit, versszövegeit Szovjetunió-szerte énekelték. Amíg tehát a magyar kulturális vezetés úgy gondolta, hogy a magyar irodalom fő vonala a Petőfi–Ady–József Attila-vonal, addig a moszkvaiak, azaz Hidas Antal úgy gondolta, hogy sokkal jobban hangzana a Petőfi–Ady–Hidas Antal-triász, ezért akadályozta sikeresen évtizedeken keresztül, hogy József Attila életműve elfoglalhassa méltó helyét a Szovjetunióban, a szocialista irodalmi életben.

– *Még egy vonal felidézése érdekében visszatérnék Fülephez, pontosabban az őt körülvevő tisztelői körhöz, amelynek történetét pontosan idézte fel Fodor András kétkötetes naplója, az Ezer este Fülep Lajossal. Hivatali elődöd, Csanak Dóra is Fülep-tanítvány, s ide kapcsolódik Fodor Andrásnál keresztül Tüskés Tibor, Takáts Gyula. Munkáik feldolgozására Fülephez fűződő kapcsolatuk inspirált?*

– Igen, egyértelműen innen ered ez az érdeklődés. Fodor András például én ugyanolyan jelentős irodalomszervezőnek tartom, mint amilyen a 19. században volt Kazinczy. Óriási levelezésére gondolok, amivel mozgatta a kulturális, irodalmi élet szálait. A Fülep-témával kapcsolatosan még megemlítem, hogy filmet is forgattunk Fülepről, 2014-ben Kisfaludy András rendezésében. Nagyon szép munka volt, Firenzébe is elutaztunk, ahol Fülep hat évig élt, és ami óriási hatással volt rá. A filmezés mellett rádióztam is, 2015–2016-ban a Katolikus Rádióban volt állandó műsorom. Itt sikerült olyan

témákat felvetni, amelyek teljesen ismeretlenek voltak a magyar közönségnek. Beszéltem Innokentyij Szibirjakovról, erről a Bill Gateshez hasonlóan gazdag orosz milliárdosról, aki szerzetesként Athoszon fejezte be az életet, miután szétosztogatta óriási vagyonát. Másik emlékezetes témám volt Marija Jugyina, aki szintén teljesen ismeretlen Magyarországon. Talán a leghíresebb történet vele kapcsolatban a második világháború idején, '44-ben történt. Egy éjszaka egyik legkedvesebb darabomat játszotta, Mozart 23. zongoraversenyét. Csörgött a telefon a rádióban, és Sztálin jelentkezett. Megfagyott a vér mindenkiiben, pedig csak az után érdeklődött, hogy felvették-e a darabot. A szerkesztő nem mert nemet mondani, holott a darabot nem rögzítették. Akkor kérem reggelre, válaszolta Sztálin. Azonnal a KGB-t riasztották, újra össze kellett szedni a zenekart, Marija Jugyinat. Amikor a karmesterek megtudták, hogy Sztálinnak kell a felvétel, kettő rosszullét miatt nem vállalta. Marija Jugyina pár nappal később 20 000 rubelt kapott, ami felfoghatatlan összeg volt. Jugyina – ez mutatja, hogy ki volt ő, azon túl, hogy az egyik legnagyobb női zongoraművész a 20. században – megköszönte Sztálinnak, és azt mondta, hogy ezt a 20 000 rubelt tovább fogja adni annak a templomnak, ahova jár, és imádkozni fog a főtitkár lelki üdvéért, hogy a bűneit bocsássa meg neki a Jóisten.

– Szeretném, ha a Magyary-könyvről is beszél-nénk röviden, aki azonban, lévén jogász-közigazgatási szakember, tudós volt, nem állt közel hozzád. Nyilván az orosz levéltári kutatásaid kapcsán botlottál bele Magyary oroszországi útjának dokumentumaiba, ami egy szintén rendkívüli felfedezés, s számos adalékkal szolgál Magyarynak a hatékony kormányzati felépítéssel kapcsolatos elképzeléseihez, túl azon, hogy hihetetlenül pontos képet és bepillantást ad az akkori szovjet hatóságok és tudományos élet működésébe.

– 2002-ben találtam rá a levéltárban az anyagra. Aki dolgozott moszkvai levéltárakban, az tudja, hogy amit megkapsz kedden, már nem

F. Csanak Dórával

biztos, hogy szerdán is megkapod. Tehát amikor megtaláltam, akkor kézzel mind a száz oldalt lemásoltam. A nyugati baloldali értelmiség mintegy szakrális helyként közelített Moszkvához a húszas-harmincas években, divat volt Moszkvába zarándokolni. Hosszan sorolhatnám, hogy ki mindenki járt ott, és az a felháborító, hogy semmit nem vettek észre, vagy inkább nem akartak észrevenni abból, hogy tízmilliókat semmisítettek meg, s az egész ország szinte egy koncentrációs tábor volt. Ebben a légkörben jelent meg Magyary Zoltán, aki egy konzervatív, katolikus szakember, tudós volt, s aki a Szovjetunióba akart utazni, de a saját pénzén. Nem ideológiai szempontok vezérelték őt, hanem meg akarta nézni, hogy közigazgatási szempontból hogyan működik a Szovjetunió, mint egy lehetséges államszervezési modell. 1935-ben került sor erre az utazásra, s Magyary azt szeretne volna, ha Sztálin is fogadja, de hát szóba sem álltak vele. Nagyon tapintatosan bár, de kellemetlen kérdéseket tett föl, és természetesen minden lépését megfigyelték, min-

A Cs. Szabó László-díj átvételekor, 2019-ben

denről jelentettek. Ezt a száz oldal anyagot találtam meg, és publikáltam ebben a kötetben, ami Magyary életrajza tekintetében is számos fehér foltot tüntetett el.

– *Fordításaid is egyre-másra jelennek meg, ezen a téren is egyedi és különleges a témaválasztásod.*

– Három ember volt a Szovjetunióban, akit nem mertek bántani: Szolzszenyicin, őt kiutasították az országból, Szaharov, atomfizikus, a hidrogénbomba megalkotója és Igor Safarevics, aki matematikus volt. Safarevics 17 évesen végezte el az egyetemet, és egyébként csak azért kezdett matematikával foglalkozni, mert bár a történelem mindig érdekelte, belátta, hogy a Szovjetunióban a történész szakmát nem lehet tisztességesen művelni. A világ egyik vezető matematikusa lett, 19 évesen kandidátus volt, 23 éves korában már nagydoktor. A '70-es években Szolzszenyicin harcostársaként az emberi jogokért küzdött, jelen volt akkor is, amikor a KGB elvitte Szolzszenyicint a lakásából. Az 1970-es években, Moszkvában nyilvános sajtótájékoztatókat tartott a nyugati újságíróknak,

amihez akkoriban elképesztő bátorság kellett. Talán a leghíresebb könyve *A szocializmus mint világtörténelmi jelenség*, amelyben bemutatja, hogy a szocializmus nem egyszeri orosz, hanem az emberiség történetét végigkísérő jelenség. Ezért szerettem volna a magyar olvasókat megismertetni ezzel a könyvvel.

– *Tizenegy éve vezeted a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárát. Király István kéziratok hagyatékát is te dolgoztad fel. Te írtad Király Naplójának – kismonográfia léptékű – utószavát is, ami az előzmények ismeretében nem volt meglepő, ugyanakkor annak nézőpontja újszerű és némiképpen váratlan is volt.*

– 1986-ban kerültem a Kézirattárba, kéziratok hagyatékot dolgoztam fel sokáig, huszonvalahány évig abban a szobában dolgoztam, ahol Arany János is lakott, amikor főtitkár volt, és most is ott van az a kályha, amelyik Arany Jánosnak melegített, és ott áll a fotelja a sarokban. Ki merem jelenteni, hogy Király nemcsak a Kádár-rendszernek volt a legjelentősebb irodalomtörténésze, hanem Horváth János mel-

lett a 20. század egyik legfelkészültebb, legmeghatározóbb magyar irodalomtörténésze is volt.

– *Ugyanakkor az ötvenes évektől elég ellentmondásos a szerepe...*

– Kétségtelenül! Nagyon finoman fogalmazva! '45 után belépett a kommunista pártba, és attól kezdve a párt vonalát képviselte. Ugyanakkor – bár ma divat őt elmarasztalni – védeni szoktam, hiszen például, amikor az '50-es években a Csillag főszerkesztője volt, hosszú idő után ő volt, aki Pilinszkyt, Weöres Sándort, Németh Lászlót közölte. Király a Sárospataki Református Kollégium diákja volt, minden tanulmányi versenyt megnyert, óriási jövőt jósoltak neki, később Eötvös-kollégista lett, de ennek ellenére Németh László és Szabó Dezső voltak a meghatározó élményei. Innen jutott el 1958-ban a népi írók elleni határozat megszövegezéséig.

– *Ugyanakkor kétségtelenül ő az, aki a Szabó Dezső-képet megpróbálja árnyalni az Alföldben, ráadásul a korábbi szövetséges baráttal, Nagy Péterrel megy szembe, amikor is a Szabó Dezsőt még a hatvanas években kialakított és minden tekintetben elmarasztaló Nagy Péter-képet bontja darabjaira, könyvnyi terjedelmű, háromrészes tanulmányában.*

– Királynak óriási fegyverténye volt, hogy '86-ban, az Alföldben hatalmas cikksorozatot írt Szabó Dezsőről, ahol sokkal árnyaltabban, finomabban festi le ezt a leegyszerűsített, durva Szabó Dezső-képet. Természetesen ezt baloldali baráti körében nagyon nehezményezték.

– *Korábban említettük a Radnóti-kiállítást, de úgy tudom, nemcsak ezt rendezted, hanem számos jelentős kiállítással gazdagodott a magyar kulturális élet jóvoltából.*

– 2009-ben rendeztem a Radnóti-kiállítást, az volt az első nagyobb kiállítás. Ami azután nagyon kedves volt nekem, a 2016-ban megrendezett Vörösmarty-kiállítás, ahol hosszú idő után ismét látható volt a *Szózat* eredeti kézírata. A Kézirattárnak van a legnagyobb Vörösmarty-gyűjteménye, amihez azonban tudni kell, hogy

az '50-es években pártutasítással a gyűjteményt szétzilálták, és a Vörösmarty-relikviákat elvittek tőlünk. Nagyon-nagyon hosszú diplomáciai próbálkozások után, lényegében a kiállításra sikerült visszaszerezni Vörösmarty íróasztalát, sakk-készletét és a többi relikviát is, így kerülhetett újra egybe a gyűjtemény.

– *Mi volt az utolsó munkád?*

– Amiről még nem nagyon lehetett hallani, az a tavaly decemberben megjelent Thomas Ender osztrák tájképfestő, akvarellfestő albuma, aki a 19. század '60-as '70-es éveiben végigjárta a Felvidéket, és 219 gyönyörű akvarellt festett. Nálunk szinte teljesen ismeretlen a munkássága. Gyönyörű album született ebből, most dolgozunk az angol kiadásán.

– *Mikor mész legközelebb Oroszországba kutatni?*

– Most van rá esély, mert egy fiatal moszkvai történésszel, valamint Seres Attilával pályázatot nyertünk. Seres Attilával együtt adtuk ki 2019-ben a hruscsovi korszakról szóló 600 oldalas dokumentumgyűjteményt.

– *Jól látható, hogy ez nem egy lezárt életút, szinte napról napra új kihívásoknak felelsz meg, és most csak egy pillanatfelvételt készítettünk az eddig látható eredményekről. Nyilván tele vagy könyvek, tanulmányok, kiállítások terveivel, kéziratokkal. Remélem, húsz év múlva ugyanitt fogunk tudni ülni és beszélgetni a következő húsz évved terméséről.*

– Legyen így!

Petrik Béla

Petrik Béla
(1965, Budapest)
jogász, irodalomtörténész

OLÁH JÁNOS

AZ IDŐ CSAPDÁJA

Magyarság és egyetemesség szintézise

Pósa Zoltán
(1948, Debrecen) író, költő,
Balatonföldváron él,
József Attila-díjas

Oláh János: *Az idő csapdája. Esszék, tárcák, vezércikkek*, Magyar Napló, 2021.

Az irodalmi tehetségek lovagrendjének beavottjai között is különleges alkotónak számít Oláh János (Nagyberki, 1942. – Budapest, 2016.) Babérkoszorú-díjas költő, próza- és drámaíró, esszéista, főszerkesztő, a Kilencek költőcsoport markáns képviselője, aki minden műfajban számtalan maradandó, irodalomtörténeti értékű művet alkotott. Az általa az egyik fontos irodalmi orgánummá tett Magyar Napló folyóirat és az általa alapított könyvkiadó megszámlálhatatlan alkotótárs indulását, állandó jelenlétét teszi mindmáig lehetővé. Emblematikus versköteteiben – *Fordulópont* (1972); *Por és hamu* (2002); *Belső tükör. Összegyűjtött versek* (2014) – egyszerre hagyományhű, műfajmegújító, eredeti nyelvteremtő. Korszakos regénytrilógiájában – *Közel*, (1976, 2014); *Visszatérés* (1979, 2014); *Az örült* (1983) –, elbeszéléseiben (*Csókkold meg a csizmám!*, 2017), drámáiban (*Európai vőlegény*, összegyűjtött színművek és hangjátékok, 2019) úgy tárja föl a mindenség titkait, hogy nemzeti létünk méltóságának megőrzésére sarkal bennünket.

Az idő csapdája címmel fontos kötetet állított össze és látott el utószóval Oláh János életművének kutatója, Stamler Ábel irodalomtörténész a költő esszéiből, tárcáiból, vezércikkeiből. A szubjektív elméleti kisprózák, publicisztikák sokunk szerint a tudományos irodalom költészetét képviselik, így bennük közvetlenül mutatkozik meg az író alkotói és köznapi lényé. Az öt nagy gondolati egységből álló könyv vezérfonala – szervesen kapcsolódva az életmű egészéhez – a világmindenségben, a teremtés csillagrendjében elfoglalt helyünk és a nemzeti sorskérdésekre adott árnyalt válaszok föltárása. A kötet *Az éjszaka hangjai* című kifinomultan gondolatgazdag előhangja szerint veszélyben a „világcivilizáció, ám mi nem csak hogy nem érzékeljük a vészt”, hanem „visszataszító pökhendiséggel élvezzük a pillanatot”, s észre sem vesszük, hogy tehetetlenül vergődünk „az idő csapdjában”.

A kötet *Mesterek, pályatársak, tanítványok*, illetve *Társművészetek – művésztársak* című első két fejezetében Oláh János rendhagyó, világ-

értelmező művészetkritikáit olvashatjuk a számára legfontosabb alkotótársokról. Szemezgetve a példaképek között: Csoóri Sándort a fogalmi rendszereken messze túlmutató, metaforikus látásmód váteszének tekinti, aki egyszerre látatja nemzeti megmaradásunk sorskérdéseit dús érzelmi közelségből és távolságtartó bölcsességgel. Hitveséről, költőtársáról, Mezey Katalinról vallja, hogy a transzcendentális és a racionális világmentés tökéletes egységét teremti meg, lélekértelmező életművében és önértelmező verseivel arra készíti a gondolkodó embert, az értelmiségit, hogy ösztönösen vagy tudatosan a lét teljessége felé forduljon. Oláh János számára a személyesség és az egyetemesség együttélése általánosságban is színórmértéke az igazán értékes művészetnek. A kötet tágas gondolati horizontján együtt mutatkozik meg a mesterek közül mások mellett a bibliás Ady Endre vívódó kereszténysége és magyarsága, Illyés Gyula keresztény humanista elköteleződése a nemzet legkitaszítottabb, legelesettebb rétegei iránt. A tanítványokról szólnak az erdélyi mélyvalóság tragikus bugyrait drámai erővel, egyedien puritán stílusban felmutató újrealista prózaíró Csender Levente novellisztikáját, valamint a korszerűséget és a hagyományt mívesen ötvöző, önértelmező Szentmártoni János költészetét elemző írások. A bőség zavarával küszködve éppen csak említjük a kortársakról szóló esszék közül a kifinomultan intellektuális Kodolányi Gyulát, a polonista tudósként, magyar költőként egyetemes Kovács Istvánt, a költőként gunyoros, ironikus tónusú, Filosz becenevet viselő Péntek Imrét, Lujost (alias Kő Pál szobrászművészt), Halmy Miklós képzőművészt, valamint a nekrológokra is kitérve a Kilencek örök fenegyerekét, Utassy Józsefet, valamint az irodalomtörténész Ferencki Lászlót megidéző írásokat.

„Átok ül a Magyar Naplón”. Oláh János ezzel a mondattal üti föl könyvének *A Magyar Napló ürügyén* című harmadik fejezetét, földévezve az

1989-ben hetilapként ígéretesen indult, majd kétheti lapként tökéletesen becsődölt irodalmi újság 1994-ig tartó korszakát, amikor az írószövetség új lapja kis híján áldozatául esett annak a tévútnak, hogy szerkesztői az üzenetmentes szövegirodalom kísérletező műhelyforumává silányították. Oláh János hivalkodás nélkül írja le, hogyan vállalta el nemcsak pályatársainak fölkerésére, hanem bátor dacból, hogy megmenti a lapot, és egy keresztény értékrendet képviselő, a népi-nemzeti elkötelezettséget teljes mellszélességgel vállaló szellemi agorává teszi éppen a baloldali liberális Horn-kormány választási győzelmének baljós árnyékában, ezerfelől reá irányuló támadások közepette. Az első megújult számot Csontos Jánossal kettesben állították össze. S bár a Magyar Napló sebesen vált a paletta egyik legigényesebb lapjává, a megszűnés veszélyének Damoklész-kardja függött fölötte a visszatérő liberálbolsevik kormányok nemtelen támadásai és a támogatások szűkítésének következtében. E fejezetben elgondolkodtató, vitára is ingerlő magvas gondolatokat olvashatunk a mindenkor támogatási rendszerek Achilles-sarkairól, a látszólagos hazai bőség dacára a folyóiratközlési formára leselkedő veszélyekről. A Magyar Napló folyóiratként (s könyvkiadóként) – megmentőjének életművét dicsérve – megőrizte helyét a palettán.

Az *Őrző a strázsán*, valamint az *Életmű és nemzeti önismeret* című fejezetek összegzik a kötet örökérvényű gondolatait a határon inenni és túli magyar irodalom időtálló értékeiről és a Kárpát-medencei magyarság örökös diadaláról, hiszen a kereszténység és a magyarság ellenségeinek orgyilkos támadásait, több Mohácsot és több Trianont is túlélve „él nemzet e hazán”. Idézve a cikluscímadó *Őrző a strázsán* című esszét: „Az Isten megteremtette a Világot, és az emberre bízta, hogy nevet adjon neki. Ez a névadó szenvedély azóta sem lankadt. Minden nyelvét őrző nemzet – semlegesebbre fordítva

a szót: nyelvi közösség – naponta újjászüli a nyelvet, de úgy, hogy közben megőrzi a születés pillanatában beléköltözött lelket, amely – talán nem vetem el túlságosan a sulykot, ha azt mondom – maga a költészet. Ha a költészet meghal, kiszáll a nyelvből a lélek, maga a nyelv is hamarosan veszendőbe megy”. Oláh János a két zárófejezetben jellemzi mások mellett a rendszerváltozással kapcsolatos legszörnyűbb közös csalódásunkat. Ő, a Kilencek költőcsoport *Elérhetetlen föld* című sok viszontagságot megért, végül megjelent antológiájának címadó versteremtőjeként, a szovjetország bolsevizmus ellenzőjeként tragikusnak tartja, hogy a rendszerváltozással reánk köszöntő „globalizmusnak nevezett angomán sovinizmus” minden korábinál súlyosabb veszélyt jelent nemzetünkre, hiszen az egyetemes magyar költészet és a magyar nyelv évszázadokon át kiküzdött virágzását és létezését akarja erőszakosan megszüntetni. Oláh János *A magyar irodalom létfeltételeiről* című írásában sorolja föl az alkotóknak, mások mellett Bornemissza Pétertől, Balassitól, Zrínyitől, Mikestől, Kölcseytől, Petőfitől, Aranytól, Tompától Németh Lászlóig, Illyésig, Nagy Lászlóig ívelő névsorát, akik irodalmunk főértékét testesítik meg. „És valóban, van a magyar irodalomnak egy olyan évszázadok folyamán kikristályosodott eszme-és formarendszere, amely kulcsszerepet töltött be a magyar nemzettudat, a néplélek megőrzésében és alakításában... Ma minden erő arra tör, hogy az irodalmat mint a nemzeti lét kohéziós erejét megsemmisítse. Mesterségesen létrehozott, álértékrendet követő irodalom kerül a kánon

központjába, az internacionalista szövegmezőket létrehozó szerzők javára alakítva az elit-irodalom hierarchiáját”.

Ezt a filippikát még árnyaltabbá teszik a *Két alku között, a senki földjén*, illetve *A két alku közötti nemzedék* című publicisztikák gondolatai, mindenekelőtt abban, hogy Oláh János semmiképpen sem akarja a Kádár-kor iránti nosztalgiát erősíteni. Sőt, világosan kifejti, hogy a nemzeti elkötelezettségű irodalommal szemben álló üzenetmentes posztmodern egyszerre mítosztalanított és valóságmentesített anti-irodalom kultuszát a hetvenes évek közepétől kezdve mostanáig Aczél György kultúrpolitikája honosította meg. Hiszen a nyugatról, Amerikából importált értékmentes elvet valló literatura adottnak és megingathatatlanak veszi a kádárizmusban kialakult, s azóta is burjánzó baloldali liberalizmust.

Summázni szinte lehetetlen, a kihagyott témákat siratni hasztalan. Oláh János szépirodalmi életműve és esszéi egymásra hajszálponatosan rímelve határozzák meg a valódi irodalom origóját, amely az üzenet- és értékmentességgel tudatosan szembefordulva szól létkérdésekről, nemzeti sorsdrámákról és a mindennapjainkról. Hivatkozva az utószóban megfogalmazott Bertha Zoltántól és Jánosi Zoltántól származó gondolatra: Oláh minden írásának és életművének varázsigéje: a bartóki modell megvalósítása, amely a mítosz és a valóság, a magyarság és a régi (sajnos tovatűnő) európaiság szintézisét jelenti.

Pósa Zoltán

MEZEY KATALIN

RÖVID
A FARSANG*naplójegyzetek és rövidprózák*

Az írástudó hűsége

Jámorné Balog Tünde
(1938, Hódmezővásárhely)
író, pedagógus,
József Attila-díjas

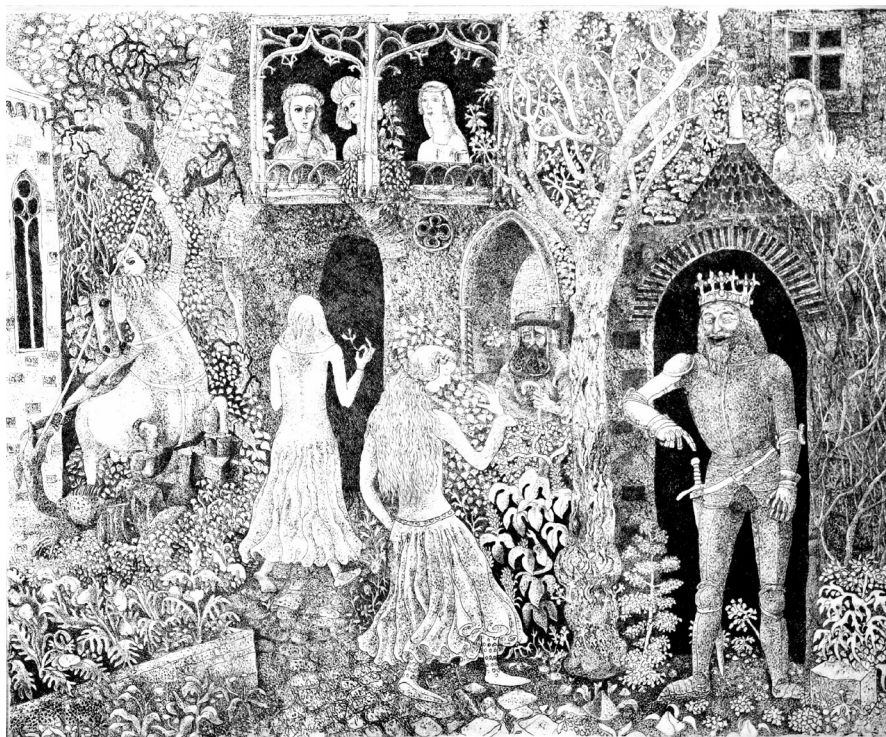
Mezey Katalin: *Rövid a farsang. Naplójegyzetek és rövidprózák*, Széphalom Könyvműhely, 2020.

Isten a térerő, mi a vevőkészülék. Mi emberek csak olyat tudunk felfedezni, ami létezik. Minden történet tanítás. Az igaz történet igaz tanítás, a hazug történet hazug tanítás. Miért vagyunk a világon? ... hogy jók legyünk. Miért szeressük hazánkat? ... mert mindent tőle kaptunk: anyanyelvet, tudást, barátokat, társakat közös múlttal, hittel, érdekekkel, értékekkel ... Sok olyan kincsünk van, amiről nem tudunk ... a boldogság nem azon múlik, hogy megvan-e mindenünk, hanem hogy értékeljük-e azt, amink van? A Jónak is és a Gonosznak is a földi életben – az emberi történelemben is mi osztjuk a lapot. Az ember képzelete nem mosható ki. Nem felejteni kell, hanem megbocsátani. ... szeretni és gondoskodni még a legmodernebb gépek sem képesek. Vannak földrajzi nevek, amelyek véglegesen bevésődtek a magyar történelmi emlékezetbe. Cso-da, hogy még egyáltalán vagyunk...

Ez a szövegfolyam Mezey Katalin: *Rövid a farsang* című, közelmúltban megjelent könyvéből találokra kiragadott mondatok véletlenszerű halmaza, amely tetszés szerint bővíthető számtalan továbbival, mert a vaskos kötet majd minden oldalán találunk hasonló, töprengésre készítő alapvetéseket.

A Kossuth- és József Attila-díjas Mezey Katalin író, költő, irodalomszervező, könyvkiadó, a Magyar Művészeti Akadémia irodalmi tagozatának vezetője, irodalmi közéletünk nagyszónya – mondhatnám mindenésének is, mert a Lajtától keletre mindkettő ugyanazt jelenti – az utóbbi évtizedben sorra adja közre életműsorozatának darabjait: versei, regényei és elbeszélései után most rövidprózait és naplójegyzeteit. Más-más műfajok, ám azonos bennük a morális elkötelezettség, a hit, a letisztult bölcsesség, a sallangmentes stílus. És a legfontosabb: sajátos nézőpontjából következő egyéni világlátása, amelyet indulásakor – lírájára vonatkoztatva – Weöres Sándor így jellemezett: „...Ritka költő, még a legnagyobbak között is, aki olyan fogékony a mindennapi apró szenzációkra, mint Mezey Katalin. A napi élményeket úgy tudja versbe és verssé varázsolni, hogy felsőhajthatunk: ilyen a valóság, ez a valódiság és keresetlen őszinteség...”

A prózáiró Mezey Katalinra is érvényes ez a megállapítás. A *Rövid a farsang* jegyzeteiben kis, mindennapi valóságdarabokból, emlék- és gondolatfoszlányokból építkezik: a Magdolna

Királyasszony kertje (rézkarc, 1984)

utca bazalt kockaköveiből („amelyek még látták erre járni nagyszüleimet”); a művészeti akadémia íróinak partiumi kirándulásából („Arany Jánosnál jártunk Nagyszalontán. Otthon volt. Mi is”); számítógépe javítóprogramjából („...így van ez az imádsággal is. Időnként le kell futtatni, hogy megtalálja a lehetséges hibákat”), és számtalan más jelentéktelennek tűnő apróságból tud „igaz tanítást” kibontani. Csírázó magból, régi mesekönyvből, ’48-as vasgyűrűből, gyermekvárásból, szólásokból, lekvárfőzésből, napi hírekből, a japán kakaskát elkapó vadász-kutyából, a kétesztendő unoka „rendrakásából”, flaszteren heverő könyvekből, történelmünk kis epizódjaiból, egy-egy evangéliumi idézetből képes olyan magas tornyot rakni, ahonnan kozmikus, sőt transzcendens tereket lehet belátni. Táguló világegyetemében egyaránt eljut a végtelen távolságba visszanyúló életek láncolatán át a Teremtés pillanatához és

az emberi lélek mélyéhez. („Nem a messzi galaxisok közt kell felfedeznünk Isten jelenlétét, saját magunkban kell vele kapcsolatot tartanunk.”)

Miközben egyetemessé tágítja az „apró szenzációkból” levont tanulságokat, nincs olyan elhagyott zug szerte e hazában (és jóval azon is túl), ahol ne fedezne fel kallódó értékeket: idejétmúltunk kikiáltott hitünk, elveink, eszméink cserepeit; elhazudott múltunk töredékeit; kultúránk, történelmünk elfelejtett, mellőzött nagyjait; elhallgatott mártírjainkat – papokat, katonákat, művészeket –; a vidék csendjében, a Kárpát-medence határon túlra szorult

kis magyar műhelyeiben érlelődő életműveket, magyarságukat nyugati száműzetésükben is megőrző íróinkat. És ellentétes pólusként életmódunk visszásságait: az önzést, a halál- és erőszak-kultuszt, az ünnepeket műanyag-gicssekbe fojtó, áruvá silányító gyakorlatot, a pénz, az anyagi javak imádatát.

Életműsorozatának most megjelent hatodik, *Rövid a farsang* című kötetébe a Magyar Katolikus Rádió *Jegyzet* rovatában 2013-tól 2020-ig elhangzott több mint másfélszáz naplójegyzetét és rövidprózáját gyűjtötte össze, témák szerint fejezetekbe szerkesztve. A mikrovilágtól – családtól, környezettől – a hitlélményen, keresztény értékeken elmélkedve jut el vallási és nemzeti ünnepeinkhez, történelmünk eseményeihez, majd a művészet és irodalom kérdéseihez, hogy végül eltöprengjen mindennapi életünk és korunk jellemző körtüneteinek, konfliktusainak megoldásán.

Az ember azt hinné, hogy a közel százhetven rövid, másfél-kétoldalas írás egy idő után kifárasztja olvasóját, ám Mezey Katalin kisprózái nemcsak tartalmukban, műfajilag is rendkívül változatosak. Emlékezés, kisnovella, mese, elmélkedés, tárca, dialógusokba vagy „kiskátékba” öntött tanítás, rövid értekezés, recenzió, levél, nekrológ, útirajz, tudósítás, vélemény, író- és képzőművészportré sorakozik az öt fejezetben. Az előbeszéd közvetlenségével ható stílusuk, „valódiságuk” magával sodorja az olvasót, ahogy az író is, aki így vall az elmúlt hét esztendő rádió- és naplójegyzeteiről: „...számomra is meglepetés most, hogy... milyen sokat megőriztek, felidéznek mindennapi életem történéseiből, a hozzájuk kötődő érzelmekből és gondolatokból.”

Megmagyarázhatatlan jelenségeket boncolgató kis értekezése (*A kutya és a hatodik érzék*); a teremtés mérhetetlen változatoságát taglaló eszmefuttatása (*Nem sorozatgyártmány*); az imádság funkciójáról „számítógép-szakértő” unokájával folytatott szellemes dialógusa (*Lelkünk javítóprogramja*); a vonzódások és ellen-szenvek mibenlétéről szóló tárca finom iróniája (*A cinke, a légy és a macska*); a fogyasztói társadalom szemléletének görbe tükröt tartó tanmeséi (*Amikor Krisztus urunk és Szent Péter itt járt a földön*); különleges szempontokra rávilágító röpke, ám mégis alapos irodalomtörténeti elemzése (Arany János és népköltészetünk *Atlantisza*; Ady Endre születésnapján; Jókai Anna utolsó tanítása); megható vagy megrázó családi történetei (*Nagyanyám kincse*; *Száz éve augusztus végén*) megragadják és fogva tartják az olvasót.

Az ifjabbaknak segít megérteni a múltat, a kortársak viszont otthon találják magukat Mezey Katalin világában, hiszen vele együtt élték át a 20. század második felét. Tapasztalataikból, szüleik-nagyszüleik elbeszéléseiből közvetlenül ismerik a '48-as szabadságharcig visszanyúló történelmet is, amely nemcsak a nemzet, az egyén sorsát is meghatározta. Há-

nyan kezdhetnék így életrajzukat: „Gyermekkoromban, az 1950-es évek elején 'államosították', vagyis elvette az állam a szüleim kertészetét...”, legfeljebb a szülőket kell szomszédokra, a kertészetet házra, földre, műhelyre cserélni!

Hányan idézhetnék Mezey Katalinnal: „...Akiért nem imádkoztak, az odaveszett, mondta meggyőződéssel édesanyám – akinek két világháború, két proletárdiktatúra, no meg az 1956-os forradalom tapasztalatait volt módja összeadni...”.

Hány család őriz hasonló fájó sebeket, mint az úkanya három '48-as honvéd fiútestvérének elvesztése, vagy 110 évvel későbből, '56-ból egy november eleji este egész napos ágyúörgést követő lángtengere: „Az udvarról néztük, az Országos Levéltár is égett, magasan, fent a budai várban további hosszú napokon és éjszakákon át. Felgyújtották az orosz lövedékek. – Elég minden. Elég az egész történelmünk – mondta anyám. Elégett.”

Bocsássa meg az olvasó, hogy szinte válogatás nélkül, lavinaként rázúdítottam Mezey Katalin családról, életről, hitről, nemzetről, kultúráról vallott nézeteinek sokaságát, de érzékeltetni akartam szellemi és érzelmi kincseinek gazdagságát, amelyet rádióműsorában élő szóval, könyvében nyomtatott betűkön keresztül oszt meg velünk úgy, hogy tanítása nem katedréről elhangzó szónoklat, hanem megélt valóság, és – ismét Weöres Sándort kell idéznem – „végső lényegében csupa szeretet.”

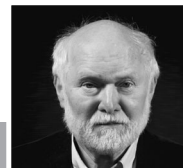
Mostanában újra sok szó esik az *írástudók árulásáról*. Mezey Katalin életműve az ellenkezőjéről, az *írástudók hűségéről* szól. Ennek ékes bizonyítékai a *Rövid a farsang* rádiójegyzetei, amelyek magyarázzák a múltat, felvillantják a jövőt, és minden korosztálynak útmutatásul szolgálnak a jelenhez: „...azért vagyunk a világon, hogy jók legyünk.”

Próbáljuk hát ki a jegyzeteiben szereplő receptek szerint.

Jámborné Balog Tünde

Sebastyén Gyula: *Gesta Hungarorum. A magyar hősmondák öt könyve*. Jankovics Marcell 50 tusrajzával, Faludi Ferenc Irodalmi és Történelmi Alapítvány kiadása, Szombathely, 2017.

Kovács István
(1945, Budapest) költő, műfordító, történész, Salföldön él, Széchenyi-díjas

Egy elfelejtett tudós tusrajzokkal is életre keltett hősmondái

Kósa László művelődéstörténész és néprajztudós barátom évekkal ezelőtt Salföldről Budapestre visszatérőben azt kérte, hogy a köveskáli temetőnél parkoljunk le, és keressük meg Sebastyén Gyula sírját. Hamar ráakadtunk a múlt idővel és az időjárással megmardosott, zöldmoha-himlőhelyes síremlékre, amely távolról úgy festett, mintha az élet otffelejtett íves pecsétnyomója lett volna. Alig lehetett elolvasni a divatosan kinyitott kőkönyv fehér lapjaira vésett adatait az elhunytinak. Életéhez és munkásságához jobban illett a régi, vigyázzban álló kőlap. Akkor ott azt jegyeztem meg róla, hogy milyen érdemei voltak a rovásírás-kutatásban, a magyar őstörténet és kora középkor regék, mondák, krónikák, meselemek alapján történő értelmezésében. És hogy méltatlanul elfeledték...

Hogy ki volt Sebastyén Gyula, valójában akkor tudtam meg, amikor kezembe került a honfoglalás korának kutatását és megismerését szívügyének tartó Pete György érdemként kiadott vaskos kötete. A „monda-füzér”, amely az ősidőktől a trianoni békéig énekli meg

a magyarok cselekedeteit, ahogy ez a mű Anonymus must idéző címe – tömör tartalmi összefoglalóul – is sugallja: *Gesta Hungarorum*. III. Béla feltehetően a csak „P” iniciáléval (*P. dictus magister*) szignált udvari krónikása ezzel a címmel írta meg – korábbi kútfők felhasználásával és a szájhagyomány összegyűjtésével – a magyarok történetét a szkíta óhaza elhagyásától a 10. század közepéig. Tegyük hozzá, hogy Anonymus *Gestája* nem tekinthető igazi krónikának: alig találunk benne dátumokat, és az események menetét nem foglalja keretbe kronologikus sorrend. Hajdani alkotói elődjétől és forrásként is használt példaképétől eltérően Sebastyén Gyula szigorúan ragaszkodik az időbeliséghez, amelyet a *könyveknek* nevezett ciklusokra tagoltság a címekben is kifejez: a magyarság formálódását a világ őstörténetébe ágyazó első könyv (*Őshiedelmek*) tartalmazza; a magyarság ósatyját a második könyv (*Ménrót*) mutatja be; a hun rokonságot a harmadik könyv (*Attila*) bizonyítja; a honfoglalás történetébe a negyedik könyv (*Árpád*) avat be; a trianoni békét megelőző ezer esztendő históriáját pedig az ötödik könyv

(*Emes álma*) tárja elénk. A magyarok cselekedeteinek jellemző (többnyire sorsfordító) pillanatait és hőseit Jankovics Marcell – sorrendben – 7+13+10+5+15 tusrajza jeleníti meg.

Tóth Csaba festőművész az *Életünk májusi*, Pete György-émlékszámában közzétett írása (*Fénycsapdában*) felidézi az 50 tusrajz keletkezéséhez adott impulzus pillanatát is: „...Pete György (...) megkeresett, ezúttal Sebestyén Gyula *Gesta Hungarorum* című monumentális művéhez keresett grafikus könyvtervezőt. Szerette volna könyvkiadói munkásságának záróakkordjaként újra megjelentetni ezt a kötetet. Németh Zsoltot, volt tanítványomat javasoltam neki, aki végül az ő elképzelései szerint, Jankovics Marcell egy rajzának felhasználásával formát adott a könyvnek.”

A „formát adó rajz” minden bizonnyal a címlapot díszítő tusrajz, amely a történelmi Magyarországot stilizált honfoglalás-kori övvel határolja úgy, hogy akár az olvasó szívére vetett pányva is lehetne. Jankovics Marcell – őrizve nagyrajzfilmjeiben, többek közt a *János Vitéz*-ben, a *Fehérlófiában* és népmeséiben kimunkált varázslatos stílusjegyeit – az egyes korszakok hangulatának érzékelésére felhasználja a honfoglalás-kori sírokból napfényre hozott ötvös-munkák motívumait; a távol-keleti selyemrajzok ég és föld között lebegő hangulatát, amelybe olykor belemarhatnak Sebestyén Gyula sárkányai és tigrisei is; a képes krónikák halandó embereit, akik nemcsak hiszik, hanem tudják is, hogy van Isten; a középkori falfreskók királyainak és szentjeinek élettörténetét (különösen Szent László királyét, akinek több könyvet is szentelt a kultúrtörténész és író Jankovics Marcell); a 17. század csatametszeteinek lőporfüstös komorságát... És telitalálat, hogy Szulejmán szultán mellén a pitykegombok a mohácsi síkon sorba állított ágyúk kerekerei, a sujtások pedig lövegcsövek és ágyútalpak! Őket rohamozzák a valóságos metszetekről másolt páncélos lovagok.

Az ötven tusrajz is egyik ihlető forrása lehetett Jankovics Marcellnek, hogy elkészítse a *Trianon*-képeskönyvet.

A folklorista, etnológus Hoppál Mihály a néprajzkutató és történész tudósi érdemeit így méltatja a *Sebestyén Gyula élete és munkássága* című írásában: „...1902-ben jelent meg (...) egyik legjelentősebb munkája, *A regősök* című, (...) a hazai néprajztudomány egyik korai csúcsteljesítménye, nem csak azért, mert széleskörű történeti (pl. Jordanes), nyelvészeti (pl. Szinyeyei: Magyar tájszótára), mitológiai (pl. Grimm, Ipolyi) és folklór (pl. Strausz, Vuk Karadžić) anyagot használt. Módszertani szempontból (...) ő az egyik első folkloristánk, aki az összehasonlító történeti módszert tudatosan használta a többféle adatanyag módszeres vizsgálatkor. Mindezeknek a történeti, nyelvi folklór tényeknek az egybevetése után szerzőnk megállapította, hogy »a szláv eredetűnek jelzett regőlő népszokás története a regős-terület történetével együtt messze visszanyúlik a magyar honfoglalást megelőző időkbe«. (...) latin nyelvű egyházi szövegek segítségével bizonyította, hogy a kereszténység első néhány századában már tiltották, üldözték az állatalakoskodó rítusokat, melyeket éppen karácsony és újév körüli időkben tartottak és pogány eredetűnek vélték az egyházi történetírók.”

Sebestyén Gyula másik jelentős műve, az 1909-ben megjelent *A magyar rovásírás hiteles emlékei* értékelése kapcsán Hoppál Mihály kiemeli, hogy ez, a rovásírást minden vonatkozásában feltáró munka „akkor a legteljesebb áttekintés volt a hazai anyagról, a rovásírás magyarországi emlékeiről, valamint a magyar adatokkal összefüggésbe hozható kultúrtörténeti előzményekről. A legrégebb írásos emlékektől kezdve, a számrovás különféle típusain át, a betűrovásírások bemutatásáig jutott el a szerző. A kötet második (...) fejezete a tulajdonjegyekről szól, azoknak különféle típusairól, így a határjelekről, a középkori templomépítő

kőfaragók mesterjegyeiről meg az állatok billogjegyeiről. (...) Igen tanulságos az ó-török, az ujjgur és más közép-ázsiai ill. dél-szibériai rovásírásos emlékek idézése, melyeknek segítségével megállapítható a székely rovásírás távoli rokonsága.” Mindezekhez hozzátehetjük, hogy nemzetközi hálózatba kapcsolódva, elindította az értékes eredményeket hozó középiskolás néprajzi gyűjtéseket, valamint Bartókot és Kodályt is támogatta gyűjtő útjaikon.

A mű rendkívül gondosan szerkesztett újramegjelentetésének indoklása kapcsán a *kiadóként* jegyzett szerző kötetet lezáró észrevételeiben és megjegyzéseiben többek közt ez olvasható: „A *Gesta Hungarorum* (...) több szempontból is egyedi, páratlan, invenciózus műirodalmunkban. Először is azért, mert nincs még egy hasonló teljességű összefoglalása nemzeti történelmünknek, mely a kezdetektől máig kizárólag magyar nézőpontú átnézetét adná az egyetemes mondatörténelemnek. Ehhez kétségkívül kellett a vogul-osztják mitológia ismerete, feldolgozása, amely Reguly Antal mellett Munkácsi Bernát korszakos érdeme. Így tehát a Világ teremtésére, a Kalevalához hasonló, de annál teljesebb és gazdagabb mitológiára, az állatövi harcokat sikerrel megvívó Napistenre és leszármazottaira lehetett építeni a magyar nép történetét.” Valóban, a hősmondák öt könyve szinte kínálta, hogy úgy olvassam, mint annak idején a *Kalevalát*: magamnak félhangosan, átélve a történet és a verssorok lüktető hömpölygését.

Sebestyén Gyula 1920-as nyugdíjaztatása után írt és 1925-ben napvilágot látott *Gesta Hungarorum*áról méltatói is éppen csak említést tesznek. Oka lehet ennek az is, hogy 1945 után tiltólistára került. Miért? Erre talán Hoppál

Mihály kérdése a válasz: „Van-e Európának még egy másik államalkotó népe, mely ezerszentes múltjának ilyen tiszteletet parancsoló emléket tudna állítani?” A múlt eltörlésére törekvő kommunista hatalom számára ez elfogadhatatlan volt.

A *Gesta Hungarorum* versbe szedett múltmeséléséhez szinte önálló esszékként olvashatók az egyes könyvekhez és részekhez kapcsolódó magyarázatok, sajátos végjegyzetek. Évtizedek múlva a posztmodern magyar próza egyes művelői használták ezt az újszerű módszert. Ezek a „járulékos” írások is bizonyítják, hogy Sebestyén Gyula mennyire művészmestere volt a magyar nyelvnek, és mennyire otthonosan mozgott a magyar történelemben. Már az *Előhang* első bekezdése is magával ragadja az olvasót: „A Szentföld felszabadítására indított harmadik kereszties hadsereg 1189 tavaszán vonult át Magyarországon. Ezt a másfélszázézer főre menő emberáradatot a Dunán több száz nehéz gálya, a Duna két partján pedig a rogyásig megakadt társzekerek beláthatatlan sora követte. A hadsereg fővezére, Barbarossa Frigyes német császár úgy intézte a dolgát, hogy Pozsony és Mozsony felől jövet minden szárazon és vízen, lóháton és gyalog mozgó felekezet egyszerre érkezzen Esztergom alá. Itt a nyitott főkapu boltívei alatt a császárt és fényes német, angol, francia kíséretét III. Béla magyar király, francia Margit magyar királyné, a már megkoronázott Henrik angol trónörökös egykori özvegye és két szép szál fiuk, Imre és András herceg fogadta...”

A könyv 2017-ben jelent meg. Most azért vettem elő, hogy barátaim, a közelmúltban elhunyt Jankovics Marcell és Pete György emlékének adózzam.

Kovács István